

Katonai Jogi és Hadijogi Szemle

A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság Tudományos Folyóirata



Szerkesztői előszó

Görbe Boldizsár

*A katonai büntetőjog és ami mögötte van, avagy
a katonai bűncselekmények jogi tárgyairól*

Szing Annamária

A védő szerepe a büntetőeljárársban (1867–1914)

Csiha Gábor

Egy visszavetés margójára

Réti Zsófia

*Az Európai Unió kiberbiztonságának fejlődése,
különös tekintettel az uniós polgárok
kiberrezilienciájának növelésére*

Till Szabolcs

*A negyedik István – szubjektív emlékképek egy könyv
és egy konferencia margójára*

12. évfolyam (2024.) 3. szám

Főszerkesztő

Dr. habil. Hautzinger Zoltán PhD. r. ezredes

Társszerkesztők

Dr. Csiha Gábor ezredes

Dr. Farkas Ádám PhD. alezredes

Dr. Kelemen Roland PhD.

Felelős kiadó

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
1055 Budapest, Markó u. 27.

A kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD. dandártábornok

Megjelenik

Elektronikusan 3 havonta
és évközi különszámokkal

Közzététel helye

www.hadijog.hu

ISSN

2064-4558

A borítót tervezte:

Dr. Czebe András (czprod.co@gmail.com)

A tanulmányokban foglaltak kizárólag a szerzők szakmai álláspontját tükrözik és azok nem azonosíthatók sem a szerkesztők, sem a kiadók állásfoglalásaként.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Tartalom

Szerkesztői előszó	3
--------------------------	---

TANULMÁNYOK

Görbe Boldizsár	5
<i>A katonai büntetőjog és ami mögötte van, avagy a katonai bűncselekmények jogi tárgyairól</i>	
Szing Annamária	45
<i>A védő szerepe a büntetőeljárásban (1867–1914)</i>	

MŰHELY

Csiha Gábor	116
<i>Egy visszavetés margójára</i>	
Réti Zsófia	120
<i>Az Európai Unió kiberbiztonságának fejlődése, különös tekintettel az uniós polgárok kiberrezilienciájának növelésére</i>	

FÓRUM

Till Szabolcs	142
<i>A negyedik István – szubjektív emlékképek egy könyv és egy konferencia margójára</i>	
Szerzőink	150
Szerzői útmutató	151

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasóink!

A Katonai Jogi és Hadijogi Szemle jelen lapszáma ismét olyan kérdéseket tárgyal, amelyek a katonai és rendvédelmi jog elméleti és gyakorlati fejlődéséhez egyaránt hozzájárulnak. A tanulmányok a katonai büntetőjog egyes alapkérdéseit, a kiberbiztonság jogi dimenzióit és a történeti fejlődés fontos mozzanatait vizsgálják.

A kutatások rávilágítanak a katonai fegyelem és szolgálati rend sajátos kihívásaira, a jogalkotás fejlődési tendenciáira, valamint a modern biztonsági környezetben megjelenő új követelményekre. A lapszámban helyet kapnak elemzések az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiájának alakulásáról, valamint a katonai szervezetek működésének egyes aspektusairól.

Reméljük, hogy a közreadott tanulmányok hozzájárulnak a szakmai diskurzus előmozdításához és érdekes szakmai olvasmányokat jelentenek.

a szerkesztők

Budapest, 2024. december 15.

TANULMÁNYOK

Görbe Boldizsár

A katonai büntetőjog és ami mögötte van, avagy a katonai bűncselekmények jogi tárgyairól

1. Bevezetés

Dolgozatomban a katonai büntetőjogon belül a katonai bűncselekmények mögött meghúzódó jogi tárgyakkal foglalkozom. Álláspontom szerint a katonai bűncselekmények releváns elemzése két módon történhet.

Az egyik, ha a meglévő a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XLV. fejezetében foglalt bűncselekményeket történeti értelmezés (*interpretatio historica*) útján közelítjük meg, tekintettel arra, hogy a katonai büntetőjog hosszú múltra tekint vissza. E körben elégendő, ha Vincze Miklós cikkére¹ utalok, aki összehasonlította és visszavezette az egyes ma hatályos katonai bűncselekményeket a római jogban meglévő katonai bűncselekményekre. Ugyancsak segíti a történeti értelmezést, ha a magyar katonai büntetőjog történetében követjük végig az egyes katonai bűncselekmények fejlődését, transzformációját.

A másik értelmezési mód a teleologikus, vagy jogtárgy-harmonikus értelmezés, amely a katonai bűncselekményeknél alkalmazásra kerülhet. Azonban e körben sokkal szélesebb spektrumon kell vizsgálódnunk, hiszen a katonai büntetőjog a büntetőjognak egy speciális, a katonai életviszonyokhoz, a katonai szolgálathoz igazadó része, amelyben az általános büntető-

¹ Lásd VINCZE Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (De re militari), *Ügyészek Lapja*, 2006/6. 33–56. o.

jogban érvényesülő szabályoktól eltérő rendelkezéseket találunk és alkalmazunk. A specialitás kiütközik mindemellett a katonai bűncselekményeknél is, hiszen, ha csak az egyes katonai bűncselekmények elnevezését vizsgáljuk meg – pl.: szökés, zendülés, szolgálati tekintély megsértése – szembetűnik, hogy a tényállások mögött egészen különös érdek húzódik meg. S visszatérve, azért szükséges széles spektrumon vizsgálni a katonai bűncselekményeket és a mögöttük meghúzódó jogi tárgyakat, mert ahhoz, hogy megértsük a jogalkotó célját a katonai bűncselekményekkel, feltétlen ismerni szükséges a katonai szervezetek létrehozásának célját, a sajátos szerveződési elveiket. Így nyerhető ki és érthető meg a katonai büntetőjog, s egyben a katonai bűncselekmények célja, rendeltetése.

Dolgozatomban arra bátorkodtam, hogy a katonai bűncselekmények jogi tárgyairól vázoljak fel egy viszonylag átfogó képet. Megvallva – noha annak tűnik – egyáltalán nem egyszerű feladat. A katonai büntetőjog olvasztótégely, melyben az általános büntetőjog elvei, dogmái, valamint a katonai jog szabályrendszere találkozik. Ebből adódóan a téma felvázolásához egyenes út nem vezet, mindig ki kell térnünk valamely irányba, s magyarázatot, vagy viszonyítás adni.

Erre figyelemmel nem kerülhettem el, hogy néhány gondolat erejéig foglalkozzak az általános és a katonai büntetőjog viszonyával, azzal, hogy miben áll a katonai büntetőjog specialitása. Foglalkoznom szükséges a jogi tárggyal, mint a büntetőjog egyik instrumentumával, s megpróbáljak egy általános képet felvillantani arról, hogy tulajdonképpen „mi is a jogi tárgy?”. Mindezek után pedig a katonai büntetőjog jogi tárgyaira rátérve, igyekszem azokat bemutatni s egy logikus rendszerbe foglalni őket.

2. A katonai büntetőjogról általában

A büntetőjog fogalmának meghatározásakor általánosan ismert az a felosztás, hogy beszélhetünk egy tágabb értelemben vett büntetőjogról, amely magába foglalja az anyagi, az eljárási és végrehajtási jogot, s beszélhetünk egy szűkebb büntetőjog definícióról, amely kifejezetten az anyagi büntetőjogra fókuszál.

Dolgozatom szempontjából a szűkebb értelemben vett büntetőjog definíció a jelentős, így a tágabb értelemben vett fogalom ismertetésétől eltekintek. A szűkebb értelemben vett büntetőjog, vagyis a büntető anyagi jog keretei között meghatározásra kerülnek egyrésről azok az alapvető büntetőjogi elvek, fogalmak, amelyek a büntető anyagi jog teljes rendszerét áthatják, meghatározásra kerül továbbá a bűncselekmény fogalom, a szankciók és az egyes bűncselekmények törvényi tényállása.

2.1. A katonai büntetőjog és az általános büntetőjog viszonya

A katonai büntetőjog szabályai sokáig, egészen a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: *szocialista Btk.*), 1962. július 1-jei hatályba lépéséig önálló törvénykönyvben volt szabályozva. Ezt követően a büntető törvénykönyvekben egy általános részi és egy különös részi fejezetben kerültek meghatározásra a katonákra vonatkozó speciális büntetőjogi szabályok. Kétségtelen – talán – praktikus szempontból hasznos volt, de mély érvágás volt a tradíció szempontjából a magyar katonai büntetőjog történetében. A katonai büntetőjog a *szocialista Btk.* hatályba lépéséig is dogmatikájában az általános büntetőjogra támaszkodott, azzal rész-egész viszonyban állt.

A Btk. általános részének katonákra vonatkozó fejezetének 127. § (2) bekezdése kimondja, hogy *e törvény rendelkezéseit*

a katonákra az e fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. E rendelkezés szintén azt erősíti, hogy a katonák vonatkozásában is alapvetően az általános büntetőjogi szabályok az irányadók, azonban a katonák különös jogállásából adódóan – hogy a büntetőjog megfelelően ki tudja fejteni hatását, védelmi funkcióját – ehhez a speciális jogálláshoz igazodó szabályok szükségesek. A büntetőjog reagál a speciális katonai élet- és jogviszonyra. A katonai büntetőjog az általános büntetőjogtól tehát csak annyiban térhet el – és annyiban is tér el – amennyiben a különleges katonai életviszonyok és érdekek valóban, indokoltan megkövetelik.² Következésképpen a katonai büntetőjog viszonyában számtalan büntetőjogi fogalom – elkövetők, stádiumtan stb. – azonos az általános büntetőjog keretei között meghatározott fogalommal.

Mindezekre figyelemmel álláspontom szerint a katonai büntető jog anyagi fogalma oly módon összegeezhető, hogy az, az általános büntetőjogi normákhoz képest, annak kiegészítéseként meghatározza a katonai bűncselekmények *speciális elkövetőinek* – katonának minősülő személyek – körét, az e személyekkel szemben alkalmazható *speciális katonai büntetőjogi szankciókat*, a figyelembe vehető *speciális büntethetőséget kizáró okot*, valamint azokat *a katonai bűncselekménynek minősülő cselekményeket*, amelyeket a katonai életviszonyra tekintettel – a fegyelem, a szolgálati rend és függelem, mint a katonai büntetőjog általános jogi tárgyainak védelme érdekében – a jogalkotó poenalizál.

² SCHULTHEISZ Emil: A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. törvénycikk) magyarázata, Általános rész, Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1931. In: FEJES Erik (szerk.): *Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései*, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2018. 39. o.

2.2. A katonai büntetőjog specialitása

A katonai büntetőjog az általános büntetőjoghoz képes *lex specialis*. A kérdés csupán az, hogy miben ragadható meg a katonai büntetőjog specialitása. Heller Erik a katonai büntetőjog természetét vizsgálva megállapítja, hogy az egyrészről *kivételes büntetőjog*, mert kivételes szempontok alá eső személyek büntetőjogviszonyait szabályozza, másrészről *különleges büntetőjog* is, amennyiben nem „közönséges”, hanem katonai bűncselekményekre vonatkozik, mert különleges szempontok szerint szabályoz jogviszonyokat.³

Heller álláspontja szerint a katonai büntetőjognak van egy *személyi mozzanata*, vagyis a katonai büntetőjog különleges alanyokra, a *katonákra* vonatkozik, másrészről egy *tárgyi mozzanata*, ugyanis meghatározza azokat a speciális, különös bűncselekményeket, amelyeket katonai bűncselekményként ismerünk.⁴

A katonai büntetőjog specialitása e két érintett területen biztosan felfedezhető, azonban ha visszatekintünk az előzőekben általam meghatározott katonai büntetőjog fogalomra, látható, hogy kiemelésre kerültek azok az alapvető területek, ahol az eltérés felmerül, ami miatt *lex specialis*-nak tekinthető, így:

- a) *speciális személyi kör,*
- b) *kifejezetten katonákkal szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók,*
- c) *különös büntethetőséget kizáró ok,*
- d) *különös, speciális jogi tárggyal rendelkező bűncselekmények.*

³ HELLER Erik: *A magyar katonai büntetőjog általános tanai*, Szeged, 1937. 4. o.

⁴ HELLER: i. m. 4–5. o.

2.2.1. Speciális személyi kör

Szükségesnek tartom röviden szólni e kérdésről, hiszen a katona fogalma alatt egy széles kört értünk. A Btk. 127. § (1) bekezdése határozza meg a katona büntetőjogi fogalmát, amelynek értelmében *katonának* tekinthető a *honvéd*, valamint a rendvédelmi szervek – *rendőrség, hivatásos katasztrófavédelmi szerv, büntetés-végrehajtási szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint az Országgyűlési Őrség* – hivatásos állományú tagjai.

E széles fogalom indoka, hogy ezek a szervezetek katonai elvek mentén szerveződnek, e körben három alapvető szervezési elvet kell kiemelni, a (katonai) *fegyelmet*, a *szolgálati rendet* és a *függelmet*.⁵ Ezek az elvek a katonákat kötik, meghatározzák a szolgálati jogviszonyuk jellegét.

Álláspontom szerint ezen elvek ilyen széleskörben való alkalmazásának indoka, a szervezetek sajátos feladataiban rejlik, hiszen valamennyinek alapvető rendeltetése a haza szolgálata, az állam külső veszélyektől való megvédése, területi épségének,

⁵ A Magyar Honvédség vonatkozásában a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről* szóló 2021. évi CXL. törvény 72. § (1) bekezdése rögzíti azt, hogy a honvédek a szolgálatukat függelmi rendszerben teljesítik, valamint a *Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról* szóló 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet 29.1. pontja a *fegyelmet*, 29.2 pontja a *szolgálati rendet*, és 29.3. pontja pedig a *függelmet*, mint a katonai szolgálatot meghatározó elveket rögzíti. A rendvédelmi szervek vonatkozásában a *rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról* szóló 2015. évi XLII. törvény (a továbbiakban: Hszt.) 13. § (2) bekezdése rögzíti, hogy a hivatásos állomány tagjai szolgálatukat szigorú *függelmi* rendben teljesítik, úgyszintén a Hszt. fegyelmi felelősségre vonatkozó fejezetében találunk arra utaló jelet a 182. § (1) bekezdésében, hogy a rendvédelmi szerveknél is érvényesül a szolgálati rend és fegyelem. De ezeknek az elveknek a meglétére a különböző rendvédelmi szervek szolgálati szabályza- taiból is következtethetünk.

függetlenségének, törvényes rendjének biztosítása, a lakosság és az ország javainak védelme. Következésképpen ezek a szervek kiemelt fontosságú feladatokat látnak el az állam életében, ezért különösen fontos egyrészt, hogy ezeket a feladatokat hivatástudatból fakadóan, magas színvonalon és jogszabályok betartásával, betartatásával lássák el, másrészt, hogy e szervezeteken belül nagyobb fegyelem és rend uralkodjék, és az megfelelő eszközökkel biztosítva legyen.⁶

A személyi kör specialitása a tetteséghez szükséges ismérvek szempontjából is megközelíthető. A Btk. 127. § (3) bekezdése értelmében a katonai bűncselekményt tettesként csak *katoná* követhet el. Ebből adódóan a katonai bűncselekményeket sajátképi különös bűncselekmények, vagyis büntetőjogi értelemben vett *katonán* kívül tettesként más nem követheti el, nem fog bűncselekmény megvalósulni.

2.2.2. Katonai szankciók⁷

A katonai életviszonyokra reagálva, a katonai büntetőjog körében szabályozásra kerülnek kifejezetten a katonákkal szemben alkalmazható büntetések és mellékbüntetések. Ezek a katonai szervezetben viselt rendfokozatot, illetve magát a szolgálati jogviszonyt érintik. Ahhoz, hogy valaki a Honvédségnél, illetve a rendvédelmi szerveknél hivatásos szolgálati jogviszonyt létesítsen fontos a feddhetetlensége.⁸ Ennek a feddhetetlenségnek

⁶ KORDA György: *A katonai és honvédelmi kötelezettségek elleni bűncselekmények*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 7. o.

⁷ Lásd ehhez részletesen: Nagy Péter: A katonai büntetések és a katonai mellékbüntetések alkalmazása, különös tekintettel a szolgálati törvényben lévő fenyegetésekre, In: HOMOKI-NAGY Mária: *Forum Publicationes Disipulorum Iurisprudentiae, Acta Universitatis Szegediensis*, Szeged, 2018. 405–445. o.

⁸ Ezzel kapcsolatban érdemes a *honvédek jogállásáról* szóló 137/2024. (VI.28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Hjkr.) 9. § (4) és (5) bekezdését figyelem-

a szolgálati jogviszony tartama alatt is fent kell állnia, hiszen ezzel lehet biztosítani mind a szolgálati beosztás, mind a rendfokozat tekintélyét. A katonai büntetések és mellékbüntetések a katonai büntetőjogban éppen ezeket hivatott védeni, hiszen mind a lefokozás, mind pedig a rendfokozatban visszavetés – rendvédelmi szerveknél szolgálati jogviszony megszüntetése, illetve fizetési fokozatban visszavetés, – mind a várakozási idő meghosszabbítása reagál a rendfokozatot, illetve a szolgálati beosztást ért csorbára. Ezekben a szankciókban a katonai társadalmon belül értékelhető értékítélet van. Ugyanis lefokozás és szolgálati jogviszony megszüntetése esetén a bíróság kimondja, hogy a bűncselekményt elkövetett katona méltatlan a rendfokozatra, illetve a katonai szolgálatra. Ebben az esetben a katona cselek-

be venni. A Hjkr. 7. § (4) bekezdésének a)–c) pontjai kimondják, hogy a Hjkr.-ben foglalt kivételekkel nem létesíthető azzal szolgálati jogviszony, aki büntett előéletű, aki büntetlen előéletű, de bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen egy évet meghaladó tartalmú, végrehajtó szabadságvesztésre ítélték, valamint akivel szemben a bíróság lefokozás vagy szolgálati jogviszony megszüntetés büntetést szabott ki. A Hjkr. 7. § (5) bekezdése pedig kimondja, hogy legénységi állományba vétel esetén el lehet tekinteni a (4) bekezdés a)–c), e) és g) pontjában foglalt feltételtől [az e) pont a próbára bocsátás hatálya alatt állóra vonatkozik, míg a g) pont fegyelmi vagy méltatlansági eljárásban lefokoztak, vagy szolgálati jogviszonyát megszüntették] mérlegelve a katonai szolgálatra jelentkező által elkövetett cselekmény vagy mulasztás súlyát vagy jellegét, a Honvédség tekintélyét és a működéshez szükséges közbizalom megóvását. Kétségtelen lehetnek olyan bűncselekmények, amelyek kisebb „botlásnak”, „tévedésnek” minősülnek. Azonban nem tudok egyetérteni azzal, hogy azok a személyek is visszatérhetnek a katonai szolgálatba, akik a Honvédség szervezetéből lefokozás, vagy szolgálati jogviszony megszüntetés büntetés okán távoztak. Ezekkel a büntetésekkel az eljáró bíróság katonai tanácsa egyértelműen kifejezi, hogy nem csupán a rendfokozatra, hanem önmagában katonai szolgálatra méltatlan. Úgy vélem – a *res iudicata* elvéből adódóan – ezekben az esetekben „nincs visszaút”.

ménye olyan súlyos, hogy a katonai kötelékből való elbocsátása szükséges a fegyelem, a szolgálati rend és a fűggelem megóvása érdekében. A rendfokozatban visszavetés és várakozási idő meghosszabbítása esetében is értékítélet van, mivel becsületcsorbító jelleggel bírnak.

2.2.3. Speciális büntethetőséget kizáró ok

Egyrésről egy büntethetőséget kizáró okot szabályoz a Btk. katonákra vonatkozó rendelkezése. Ez az előljáró parancsára megvalósított bűncselekmény. Itt annyit emelnék ki, hogy a büntetőjog egy különös helyzetet teremt azzal, hogy előljáró minden esetben tettes lesz. Ha az alárendelt nem tudta, nem ismerte fel, hogy a parancs bűncselekményre irányul, úgy az előljáró közvetett tettes, míg ellenkező esetben, tehát ha az alárendelt tudta és felismerte a parancs bűncselekményre irányuló voltát, mind az előljáró, mind az alárendelt a bűncselekmény önálló tettese lesz.⁹ Ez a büntetőjogi megoldás érdekes, hiszen az általános büntetőjog ad egy egzakt fogalmat arra nézve ki a tettes, s belátható, hogy a parancs kiadásával ez utóbbi esetben – sem – lép az előljáró magatartásával a tényállás keretei közé.

2.2.4. Speciális katonai bűncselekmények

A Btk. különös részének XLV. fejezete a „Katonai bűncselekmények” fejezetcím alatt 24 darab bűncselekményt rögzít. E fejezet azokat a büntető rendelkezéseket tartalmazza, amelyek Magyarország szuverenitásának védelmére, belső rendjének fenntartására, valamint az állampolgárok jogainak megóvására létrehívott katonai szervezetek szolgálati rendjének és fegyelmének, feladatainak ellátására való alkalmasságának biztosítását

⁹ Btk. 130. § (2) bekezdés.

szolgálják.¹⁰ Általánosságban úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a katonai bűncselekmények a katonának azon tevékenységét, vagy mulasztását rendeli büntetni, amelyek a katonai kötelezettségek megsértésében állnak s ezáltal e tevékenységek, vagy magatartások a katonai renddel szembe helyezkednek, azzal nem összeegyeztethetőek.¹¹

Következésképpen a katonai bűncselekmények sajátossága a speciális katonai érdekek megsértésében áll, hiszen pár tényállás kivétellel – elöljáró, szolgálati közeg elleni erőszak; alárendelt megsértése – valamennyinek az elsődleges jogi tárgya katonai. A katonai bűncselekmények tehát elsődlegesen a katonai életviszonyok alapjául szolgáló fegyelem, szolgálati rend és a függelem ellen irányul. Ezeket tekinthetjük a katonai bűncselekmények elsődleges jogi tárgyainak, s ezekből az elsődleges jogi tárgyakkal további speciális jogi tárgyak vezethetőek le.

Éppen ezek a speciális jogi tárgyak generálják azt, hogy egyes katonai bűncselekmények megvalósítása a civil életből szemlélve nem értelmezhető, civil személy általi megvalósítása nem minősül bűncselekménynek (mint korábban említettem, a katonai bűncselekmények *delictum proprium*-nak minősülnek).

A katonai bűncselekményeknek tehát nem egyszerűen egy speciális munkajogviszonyból fakadó visszasságokra reagál, hanem olyan komoly cselekményekre, amely közvetve, de az állam biztonságát, közvetlenül pedig a katonai szervezet működését veszélyeztetik.¹²

¹⁰ KORDA: i. m. 61. o.

¹¹ HABONY János: *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya számára*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973. 95. o.

¹² HABONY: i. m. 95–96. o.

3. A katonai bűncselekmények jogi tárgyairól

Amint arról korábban szoltam, a katonai büntetőjog és az általános büntetőjog egymással rész egész viszonyban állnak, a katonai büntetőjog lényegében az általános büntetőjogon alapszik, azt a katonai életviszonyok által megkövetelt mértékben kiegészíti. A katonai bűncselekmények jogi tárgyának vizsgálatánál így nem kerülhető el, hogy ne adjak egy rövid áttekintést a jogi tárgyról általában, hiszen témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bír.

3.1. *A jogi tárgyról általában*

A jogi tárgynak, mint alapvető büntetőjogi instrumentumnak a születését BIRNBAUM 1834-ben megjelent „A jogsértés következményétől a bűncselekmény fogalma felé” című dolgozatának megjelenéséhez kötik.¹³ Jelen dolgozat keretei között a fejlődés történetének áttekintésétől eltekintek, azonban a jogi tárggyal kapcsolatban három fontos témát kiemelek:

- a) *Mi a jogi tárgy és hogyan határozható meg*
- b) *A jogi tárgy és a tényállás viszonya*
- c) *A jogi tárgy funkciói.*

3.1.1. A jogi tárgy meghatározása

A szabad, rendezett és békés társadalmi együttélés alapjainak a jog általi védelmére van szüksége. Ez a védelem skálája széles, ugyanis a legenyhébb jogi eszköztől a legdrasztikusabbig terjedhet. A büntetőjog alapvető és általános feladata ennek a társadalmi

¹³ NAGY Ferenc: A jogi tárgy német büntetőjogi dogmatörténetéről, *Jogtudományi Közöny*, 2010/7–8. 329. o.

együttélésnek az alapjainak, értékeinek a védelme, vagyis leszögezhető a büntetőjog védelmi jog.¹⁴ Azáltal, hogy ezek a társadalmi, közösségi érdekek büntetőjogi védelemben részesülnek, úgynevezett jogi tárggyá válnak, ebből adódóan a büntetőjog speciális feladata a *jogtárgyvédelemben* ragadható meg.¹⁵

A társadalmi viszonyok között a jogalkotó feladata azoknak az értékeknek a kiválasztása, amelyeket büntetőjogi védelemben kíván részesíteni. Ennek során egyrészt a racionalitásra kell törekednie, a cél, hogy olyan a valóságban létező életviszonyokat, jelenségeket részesítsen büntetőjogi védelemben, amely magas állami, társadalmi vagy egyéni értékkel rendelkezik.¹⁶ Másrészt a védelem kialakítása során arra is figyelemmel kell lennie, hogy a jogrenddel és az alkotmánnyal ne kerüljön ellentmondásba.¹⁷

A jogalkotó, miután kiválasztotta ezeket az értékeket védelmükre törvényi tényállást alkot, amelyben meghatározza azokat a magatartásokat, amelyek az adott – most már – jogi tárgyat sértik, vagy veszélyeztetik. Ebből a felfogásból a bűncselekmény az, ami a jogi tárgyat támadja, míg a büntetőjog az, amely a jogi tárgyat védelemben részesíti.

A jogi tárgy következésképpen a bűncselekmény fogalmának alapvető része. A Btk. 4. § (1) bekezdése meghatározza a bűncselekmény fogalmát, mely szerint bűncselekmény az a szándékos vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely *veszélyes*

¹⁴ NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 40. o.

¹⁵ NAGY: i. m. (2013) 41. o.; FILÓ Mihály: A jogi tárgy fogalmáról, In: LIGETI Katalin (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2005. 58. o.

¹⁶ FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog. Általános rész*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 94. o.

¹⁷ NAGY Ferenc: Gondolatok a jogi tárgyról, *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2008/1. 5. o.

a *társadalomra* és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. A bűncselekmény fogalmának egyik részeleme a társadalomra veszélyesség, amely fogalmát a jogalkotó szintén rögzíti a Btk. 4. § (2) bekezdésében. Társadalomra veszélyesség alatt azt a tevékenységet vagy mulasztást kell érteni, amely mások *személyét* vagy *jogait*, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti *társadalmi, gazdasági, állami rendjét* sérti vagy veszélyezteti.

Kétség nem fér hozzá, hogy e két fogalomból levonhatjuk azt a konzekvenciát, hogy *általános jogi tárgynak* magát a *jogrendet* kell tekinteni, ezt mindegyik bűncselekmény sérti, vagy veszélyezteti kivétel nélkül.¹⁸ Ez a jogi tárgyak absztrakciójának legmagasabb és legáltalánosabb foka.

A társadalomra veszélyesség fogalmában a jogalkotó megjelöl öt olyan alapvető védendő értékeket, érdekeket (generál értékek) – *mások személye, jogai, Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági állami rendje*, – amelyek megváltozása, vagy megváltoztatása, illetve ennek a lehetőségét előidéző magatartások nem kívánatosak.¹⁹ Ezt az öt nevesített jogi tárgy már egyel alacsonyabb absztrakciós szinten helyezkedik el, ezeket szokás *különös jogi tárgyaknak* is nevezni. A különös jogi tárgyak pedig további, szinte számtalan jogi tárgyra bontható tovább, ezeket *speciális jogi tárgyaknak* nevezzük. A bűncselekmény közvetve és közvetlenül a *jogi tárgyak világát* sérti, közvetlenül mindig a speciális jogi tárgyakat, közvetve az általános és különös jogi tárgyakat.²⁰

Ezek alapján a jogi tárgy beazonosítása egyszerűnek tűnhet, azonban a jogirodalomban még sincs egységes álláspont

¹⁸ ANGyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, 1909. 80. o.

¹⁹ BALOGH Ágnes: A bűncselekmény tárgya, In: BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály (szerk.): *Magyar Büntetőjog, Általános rész*, Osiris Kiadó, Budapest, 2015. 98. o.

²⁰ ANGyal: i. m. 80. o.; Franz von LISZT: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Verlag von J. Guttentag, Berlin und Leipzig, 1884. 100. o.

a jogi tárgy definíciójára vonatkozóan. Ami megállapítható, hogy a szerzők egy része a jogi tárgyat, mint védett jogi érdeket (*rechtliche geschütztes Interesse*) határozza meg,²¹ mások, mint egy védendő társadalmi viszonyt,²² szintén mások jogilag védett értéként,²³ s végül egyesek „*konkrét személyhez kötött emberi érdeknek*”.²⁴ A jogi tárgynak, tehát az ilyen módon történő meghatározása nézőpont kérdése, ebből adódóan Schultheisz Emil álláspontját tekinthetem megfelelőnek, aki a jogi tárgyon egy „*értékes valamit*” ért, amelyet a jog oltalmazni szándékozik, az ellene irányuló támadásokkal szemben.²⁵

3.1.2. A jogi tárgy és a tényállás viszonya

A jogalkotó azért alkot meg egy tényállást, hogy szabályozza azokat a magatartásokat, amelyek kifejtése sértik, illetve veszélyeztetik a kiválasztott jogi tárgyakat, vagyis a tényállás létesítésének törvényes indoka a *jogi tárgy védelme* lehet.²⁶ A tényállás megalkotása és önmagában a tényállás létezése szempontjából a jogi tárgy nem nélkülözhető, hiszen ez tekinthető egyfajta

²¹ Lásd pl.: LISZT: i. m. 100. o.; ANGYAL: i. m. 80. o.; IRK Albert: *A magyar anyagi büntetőjog*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt, Pécs, 1933. 155. o.; NAGY Ferenc: *Anyagi büntetőjog, Általános rész I.*, Iurisperitus Bt., Szeged, 2014. 152. o.

²² Lásd pl.: KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A büntetőjog általános tanai*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 254. o.; BALOGH: i. m. 98. o.; WIENER A. Imre: *A hivatali büntettek*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 47. o.; FÖLDVÁRI: i. m. 92. o.

²³ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1902. 133. o.; ANGYAL: i. m. 80. o.

²⁴ FILÓ: i. m. 61. o.

²⁵ SCHULTHEISZ Emil: *A jogtárgy (büntetőjogi tanulmány)*, Ablaka György Könyvnyomdája, Szeged, 1938. 3. o.

²⁶ IRK: i. m. 155. o.

kiindulópontnak, vezérgondolatnak.²⁷ Ebből adódóan kijelenthetjük, hogy jogi tárgy nélkül büntetőjogi tényállás nem létesíthető, nem létezik.²⁸ A jogi tárgy lényegében ebben az aspektusban nem más, mint egy érv a büntetőjogi fenyegetettség és annak szükségességének megindokolására.²⁹

A jogalkotó a törvényi tényállások megalkotása során egy, vagy több jogi tárgyat is figyelembe vesz, amelyet az elkövető magtartása sérthet, vagy veszélyeztethet. Ennek okán előfordulhat, hogy egy törvényi tényállásnak több, úgynevezett *komplex jogi tárgya* van, melyek közül azt, amelyet elsődlegesnek tekinthető *jellegzetes jogi tárgynak* nevezzük.³⁰

3.1.3. A jogi tárgy funkciója

A jogi tárggyal kapcsolatban végzet kutatómunkám során Szomora Zsolt munkájában egy rendkívül jó megközelítést találtam, mint írja „[...] *a jogi tárgynak nem a fogalma, annak generalizálása a fontos, hanem sokkal inkább a funkciója. El kell tehát fogadni, hogy az egyes bűncselekmények jogi tárgyai heterogén jellegűek, és a fogalom absztrahálása helyett inkább a jogi tárgyak funkcióinak általános körülírása és az ebből származó következmények levonására kell törekedni*”.³¹ Ezzel az állásponttal teljes mértékben tudok azonosulni, noha megjegyzendő, szükséges lenne egy viszonylagos fogalom.

A jogirodalom alapvetően két funkciót tulajdonít a jogi tárgynak az úgynevezett *rendszerkritikus funkciót* és a *rendszer-*

²⁷ NAGY: i. m. (2014) 152. o.

²⁸ FINKEY: i. m. 134. o.; NAGY: i. m. (2014) 153. o.; IRK: i. m. 155. o.

²⁹ SZOMORA Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdése*, Pólay Elemér Alapítvány, Iurisperitus Bt., Szeged, 2015. 28. o.

³⁰ NAGY: i. m. (2014) 154. o.

³¹ SZOMORA: i. m. 28. o.

immanens funkciót.³² Dolgozatom szempontjából ezutóbbi, tehát a rendszerimmanens funkció nagyobb jelentőséggel bír, így a rendszerkritikus funkcióval kapcsolatban csupán annyit jegyez-nék meg, hogy arra a kérdésre keresi a választ, mely jogi tárgyak igényelnek büntetőjogi védelmet, illetve melyek nem, végsősoron annak az eldöntésére is szolgálhat, hogy egy cselekményt krimi-nalizáljunk, vagy épp ellenkezőleg dekriminalizáljunk.³³

A rendszerimmanens funkció egy rendező elvként fogható fel, a jogalkotó ugyanis a Btk. különös részében az azonos, vagy hasonló jogi tárgyakat támadó bűncselekményeket azonos feje-zetben szabályozza, így például az élet, testi épség és az egészség elleni bűncselekményeket, vagy éppen a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket.³⁴

A jogi tárgy funkciója körébe vonható a teleologikus, vagyis jogtárgyharmonikus értelmezés is. Ezzel az értelmezési móddal a törvény értelmét és célját (*ratio legis*) kutatjuk.³⁵ A teleologikus értelmezéssel lényegében arra kérdésre is választ kapunk, hogy a kitűzött, elérni kívánt cél érdekében az adott rendelkezés-e a lehető legalkalmasabb.³⁶

3.2. *A katonai bűncselekmények*

A katonai bűncselekmények mögött – figyelemmel az eddig felvázoltakra – szintén különböző jogi tárgyak húzódnak meg, azonban ezek a jogi tárgyak a katonai életviszonyokra tekintet-tel speciálisak. A jogalkotó által büntetni rendelt azon cselek-mények, amelyek a katonai szervezet *fegyelme, szolgálati rendje,*

³² SZOMORA: i. m. 28. o.

³³ Uo. 28–29. o.

³⁴ BALOGH: i. m. 98. o.

³⁵ NAGY: i. m. (2008) 8. o.

³⁶ SZOMORA: i. m. 29. o.

valamint a katonai szervezeteken belül érvényesülő *függelem ellen* irányul összefoglalóan katonai bűncselekményeknek nevezzük.

A katonai bűncselekmények mögött meghúzódó jogi tárgyak megértése komplex szemléletet követel meg, hiszen tisztában kell lenni egyrészt a katonai szervezet rendeltetésével, másrészt a katonai szervezetek sajátos felépítésével, s végül a katonai szolgálati viszony sajátosságaival. Ezen alapok után érthető meg a katonai bűncselekmények lényege.

Ezekre tekintettel, mielőtt a katonai bűncselekmények jogi tárgyairól szólnék, szükséges röviden bemutatni

- a) *a katonai szervezetek rendeltetését;*
- b) *a katonai szervezetek sajátos szervezési elveit;*
- c) *a katonai szolgálati viszony sajátosságait.*

3.2.1. A katonai szervezetek rendeltetése

E kérdés államelméleti megválaszolásától eltekintve, annyit lezögezhetünk kiinduló pontnak, hogy az állam rendelkezik intézményesített és jogszerűen birtokolt és alkalmazott ügynevezett erőszakszervezetekkel. E szervezetek célja nem más, mint az államon belüli törvényes rend fenntartása, az állam szuverenitásának védelme, a törvények betartatásának biztosítása, egyszerűen az anarchia megelőzése.³⁷

Magyarországon jelenleg nem csupán a Magyar Honvédség, hanem a történeti fejlődés úgy alakította ki, hogy a rendvédelmi szervezetek többsége is katonai elvek mentén szerveződik. Álláspontom szerint e döntést – vagyis e szervezetek militarizálását – a rájuk bízott feladatok indokolják. A Btk. katona fogalmával összhangban katonailag szervezett szervezetnek a *Magyar Honvédség, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezetek, a hivatásos*

³⁷ MAX WEBER: A racionális állam; In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan*, Szent István Társulat, Budapest, 2003. 48. o.

katasztrófavédelmi szervezetek, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok valamint az Országgyűlési Őrség tekinthető.

E szervezetek közül három, a Magyar Honvédség, a rendőrség, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok kiemelt fontossággal bírnak, hiszen alapvető feladatuk a legmagasabb szinten, Magyarország Alaptörvényében kerül meghatározásra.

Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdés	Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség. A Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése.
Alaptörvény 46. cikk (1) bekezdés	A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhátár rendjének védelme. A rendőrség részt vesz a jogellenes bevándorlás megakadályozásában.
Alaptörvény 46. cikk (3) bekezdés	A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése.

Az Alaptörvény rendelkezéseiből egyértelműen kivehető, hogy Magyarország függetlensége, külső és belső biztonságának, a jogrend garantálása szempontjából ezek a szervezet tekinthetők sarokköveknek. Azonban megjegyzendő az is, hogy az Alaptörvény

csupán az alapvető feladatokat rögzíti, így valamennyi szervezetnek a feladata sokkal összetettebb.³⁸

A többi szervezet, noha nem kerül említésre az Alaptörvény szintjén, de megállapítható, hogy feladatukból adódóan szintén fontos szerepet játszanak az állam működésének, belső biztonságának, jogrendjének, állampolgárainak személye és javainak biztonsága szempontjából.

3.2.2. A katonai szervezetek sajátos szervezési elvei

A katonai szervezetek sajátos elvek mentén szerveződnek; a három alapvető szerveződési elv a fegyelem, a szolgálati rend és a független. Az előző pontban felsorolt szervezetek ezen elvek mentén szerveződnek.

Fegyelem

Zrínyi Miklós a hadvezér és költő egykor a fegyelem lényegét így határozta meg: *„A fegyelem nélkül a had nem had, csak zűrzavar”*. Később Moltke így írt a fegyellemmel kapcsolatban: *„[...] fegyelem, ez a hadsereg lelke. Csak a fegyelem teszi a hadsereget azzá, aminek lennie kell. A fegyelem nélküli hadsereg mindenesetre költség, a háborúban nem alkalmas, a békében pedig veszélyes intézmény.”*³⁹ Ez a két idézet azt hiszem elég szemléletesen írja le a fegyelem lényegét. A fegyelem a katonai szervezetek alapja, alapértéke, tartalmában a jogszabályokban, belső rendelkezésekben és az

³⁸ *A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény 59. §; a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. §; a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 4–9. §.*

³⁹ Helmut Karl von MOLTKE: *Hadtudományi írások (részletek)*, In: Kocsis Bertalan (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 366. o.

előjárók által meghatározott követelmények, feladatok minden katonára és katonai szervezet részéről történő teljesítését, végrehajtását jelenti.⁴⁰ Ebből adódóan a fegyelem tartalmilag a katonai szolgálati viszonyokhoz kapcsolódó köteleességek engedelmes követését jelenti.⁴¹ Következésképpen a fegyelmet tekinthetjük a katonai életviszonyok alapjának, a katonai szervezet jogrendjének. A katonai fegyelem sajátossága, hogy az az egész katonai létet áthatja, attól nem különíthető el.

Szolgálati rend

A szolgálati rend alatt a köteleességek teljesítéséhez és a feladatok végrehajtásához szükséges jól kidolgozott és a gyakorlatban érvényesülő szervezeti és működési rendet, a jogosultságoknak és kötelezettségeknek mindenki számára történő pontos meghatározását, a katonai élet- és szolgálat minden területére kiterjedő tevékenység személyi és dologi feltételeinek biztosítását értjük.⁴² A katonai szolgálat rendkívül precízen és széleskörűen szabályozott, sajátos életviszony. A katonai életviszonyok keretei és a feladatok ellátásának rendje a jogszabályokban, közjogi szervezet szabályozó eszközökben és a belső rendelkezésekben kerülnek szabályozásra. Ezekben a szabályzóknak kerül rögzítésre az egyes katonai egyének, szolgálati előjárók, szervezeti vezetők stb. jogai és kötelezettségei, valamint magának a szervezeteknek a működése. Éppen ezért a katonai élet- és szolgálati viszonyok teljesítése szempontjából a szolgálati rend kiemelt jelentőséggel bír, hiszen ezen múlik a katonai szervezet működőképessége.

⁴⁰ *A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló* 24/2005. (VI.30.) HM rendelet (a továbbiakban: Szolgálati Szabályzat) 29.1. pont.

⁴¹ SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia II. kötet*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 974. o.

⁴² Szolgálati Szabályzat 29.2. pont.

Katonai függelem

A katonai függelem az, amely talán a leginkább jellemzi a katonai szervezetek. Ez egy sajátos jogokkal és kötelezettségekkel tarkított kétoldalú jogviszony, amelynek egyik oldalán a szolgálati felsőbbbség, míg másik oldalán az alárendelt áll.⁴³ Következésképpen a függelem hierarchikus viszonyt keletkeztet alanyai között, és ezek az alanyok meghatározott magatartásra kötelezettek egymással szemben.

A függelem, mint sajátos jogviszony sajátos jogokat és kötelezettségeket állapít meg a szolgálati felsőbbbségnek, illetve az alárendeltnek. A szolgálati felsőbbbség alapvető jogosultsága a rendelkezési jog. Ennek jellegzetes megnyilvánulása a parancsadás joga. A parancs egy sajátos katonai vezetési eszköz, amely széleskörű védelemben részesül, kezdve attól, hogy a parancs nem bírálható, vagyis a véleménynyilvánítás szabadsága ezáltal korlátozásra kerül⁴⁴, másfelől a teljesítéséhez a jogalkotónak olyan jelentős érdeke fűződik, hogy a végrehajtásának kikényszerítésére büntetőjogi tényállást alapított.⁴⁵

A függelmi viszony másik oldalán elhelyezkedő alárendelt kötelessége – a függelmi viszonyból adódóan – a parancsok teljesítése, az előjárónak való engedelmesség, a szolgálati tekintély tiszteletben tartása.⁴⁶

⁴³ Somos József: A katonai függelem, mint sajátos katonai jogviszony, *Katonai jog és igazságszolgáltatás*, 1970/1. 17. o.

⁴⁴ Hjkr. 5. § (2) bekezdés b) pontja. Fontos megemlíteni, hogy a Hjkr. 5. § (2) bekezdés c) pontja hasonló védelemben részesíti a szolgálati rendet és a fegyelmet is.

⁴⁵ Btk. 444. §-ban szabályozott *parancs iránti engedetlenség* tényállása, amellyel a jogalkotó az előjáró által kiadott jogszerű parancsok teljesítését kívánja biztosítani, s ezáltal a függelmi rend fenntartását.

⁴⁶ Szolgálati Szabályzat 29.3. pont.

A függelem, mint látható rendkívül erős jogosítványt biztosít az előjárónak, lényegében hatalmi jogot, míg az alárendeltől engedelmisséget vár el; egy hatalmi függőségi helyzet alakul ki. Fontos azonban leszögezni, hogy a függelem nem a gátlástalan hatalmaskodásnak, a hatalmi helyzettel való visszaélésnek hivatott teret biztosítani. A jogszabályok a függelemből fakadó jogosultságok és kötelezettségekkel szemben alapvető követelményként támasztják a jogszerűséget, csak azt lehet megtenni, amit a jog nem tilt.⁴⁷ A függelemre, s az ebből fakadó jogosultságra (parancsadás) és kötelezettségre (engedelmisség, tisztelet) a katonai szervezetek hatékony, gyors irányítása, vezetése érdekében van szükség.

3.2.3. A katonai szolgálati jogviszony sajátosságai

A katonai szervezetekben szolgálatot teljesítők jogviszonya számtalan ponton eltér a civil foglalkozásoktól; jogviszonyukra a kötelelességek túlsúlya a jellemző. Az esküben, amely a kinevezésüknek a feltétele, mindenki vállalja a haza védelmét, akár az élete feláldozása árán is. A katonák vállalják továbbá – az előző pontban ismertetett – sajátos szervezési elvekből fakadó speciális köteleket, így a haza, a közösség érdekének az előtérbe helyezése az

⁴⁷ A Hvt. 78. §-a határozza meg azokat a korlátokat és azokat a felelősségi szabályokat, amelyeket a parancsot kiadó előjárónak be kell tartania, így a parancsot kiadó felelősséggel tartozik a parancsáért, nem adhat ki olyan parancsot, amely nincs összhangban a jogszabályokkal, egyéb rendelkezésekkel, és ad egy rendelkezést [Hvt. 78. § (3) bekezdés] az úgynevezett *tilalmazott parancsok* „listájáról”. A Hvt. 79. § pedig az alárendeltre vonatkozóan ad rendelkezést, hogy főszabály szerint a parancsot köteles teljesíteni, kivéve, ha azzal bűncselekményt követne el, ebben az esetben a parancs teljesítését meg kell tagani. Ugyan ezek az előírások szinte szó szerint megtalálhatóak az egyes rendvédelmi szervezetek Szolgálati Szabályzatában.

egyéni érdekekkel szemben, a szolgálat elsőbbségét a magánélettel szemben, az engedelmisséget, az alárendeltekről való gondoskodást, hogy csak a legtipikusabbakat említsem.

Ezek a szervezetek önkéntességen alapulnak,⁴⁸ vagyis az egyes szervezetek hivatásos állományú tagjai a szolgálatot önként vállalják, ebből adódóan a szolgálatból fakadó köteleknek is önként vetik alá magukat.

A katonai szolgálati jogviszony további sajátossága az *alapjog korlátozás*, így többek között a gyülekezési jog, a véleménynyilvánítás szabadsága, az egyesülési jog. Erre a szervezet működésének biztosítása érdekében van alapvetően szükség, hiszen alapjaiban ingatná meg a katonai szervezetek működését, ha például az előljáró által kiadott jogszerű parancsot bírálata, vagy nem kívánt „véleményezés” érné. Ezzel az egyes szolgálati feladatok végrehajtása veszélybe kerülne.

3.3. Katonai bűncselekmények a Btk-ban

A katonai szervezetek szervezési elveinek, sajátosságainak rövid áttekintése megfelelő alapot teremtett ahhoz, hogy jobban megértsük a katonai bűncselekmények célját és a mögöttük húzódó jogi tárgyak jelentését. Most a Btk. XLV. fejezetében foglalt katonai bűncselekményeket vizsgáljuk meg a jogi tárgyak szempontjából megközelítve.

3.3.1. A Btk. XLV. fejezete a jogi tárgy rendszerimmanens funkciójának szemszögéből

A jogi tárgy rendszerimmanens funkciójáról a jogi tárgy körében szóltam. A Btk. különös részének felépítése szempontjából különös

⁴⁸ A Honvédség a Hvt. 58. § (1) bekezdése alapján békében önkéntességen, míg hadiállapot idején önkéntességen és az általános hadkötelezettségen.

jelentőséggel bír ez a funkció, hiszen az egyes bűncselekményeket az azonos, vagy hasonló védett jogi tárgy alapján helyezi a jogalkotó egy fejezetbe. Így például kétség nem fér ahhoz, hogy mi lehet a jogi tárgya a Btk. XV. fejezetében szabályozott *élet, testi épség és az egészség* elleni bűncselekmények tényállásainak, vagy épp a XIX. fejezetben szabályozott *nemi élet szabadság és a nemi erkölcs* elleni bűncselekményeknek.

A Btk. XLV fejezete, amelynek címe „*A katonai bűncselekmények*”, szabályozza a katonák által megvalósítható speciális bűncselekményeket. A jogtörténeti fejlődés következménye, hogy a katonai bűncselekmények egy különálló törvénykönyvből csupán egy fejezetté zsugorodott. A címből azt tudjuk leszűrni, hogy a büntetőjog speciális területére „tévedtünk”, de azt, hogy e fejezetben szabályozott bűncselekményeknek mi a jogi tárgya, nem. Talán fel sem merül, milyen sokszínű a büntetőjog e területén szabályozott bűncselekmények jogi tárgya, s nem melleleg milyen különlegesek.

A korábbi büntetőtörvénykönyvek esetében a katonai bűncselekmények című fejezeten belül a jogalkotó címek alapján rendezte az egyes katonai bűncselekményeket, s e címek segítették a jogalkalmazót abban a kérdésben, hogy az adott cselekmény a katonai életviszonyok szempontjából melyik jelentős jogi tárgyat sérti vagy veszélyezteti. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: *régi Btk.*) a XX. fejezetében a Katonai bűncselekmények körében I–IV. címig szabályozta az egyes bűncselekmény-csoportokat. Az I. cím alatt az úgynevezett „*Szolgálati bűncselekményeket*”, a II. cím alatt a „*A függelemsértéseket*”, a III. cím alatt az „*Elöljárói bűncselekményeket*” és végül a IV. cím alatt „*A harcképességet veszélyeztető bűncselekményeket*”. Az egyes címek tartalmát a következő táblázatban foglaltam össze.

KATONAI JOGI ÉS HADIJOGI SZEMLE
2024/3. SZÁM

Bűncselekmény csoport	Egyes bűncselekmények
Szolgálati bűncselekmények	Szökés (343. §)
	Feljelentés elmulasztás (344. §)
	Önkényes eltávozás (345. §)
	Kibúvás a szolgálat alól (346. §)
	A szolgálat megtagadás (347. §)
	Kötelességszegés szolgálatban (348. §)
	Szolgálati feladat alóli kibúvás (349. §)
	Jelentési kötelezettség megszegése (350. §)
	Szolgálati visszaélés (351. §)
Függelemsértés	Zendülés (352. §)
	Zendülés megakadályozásának elmulasztása (353. §)
	Parancs iránti engedetlenség (354. §)
	Elöljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak (355. §)
	Szolgálati tekintély megsértése (356. §)
	Bujtogatás (357. §)
Elöljárói bűncselekmények	Alárendelt megsértése (358. §)
	Elöljárói hatalommal visszaélés (359. §)
	Elöljárói gondoskodás elmulasztása (360. §)
	Elöljárói intézkedés elmulasztása (361. §)
	Ellenőrzés elmulasztása (362. §)
A harcképességet veszélyeztető bűncselekmények	Harckészültség veszélyeztetése (363. §)
	Parancsnoki kötelességszegés (364. §)
	Kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól (365. §)
	Harci szellem bomlasztása (366. §)

1. táblázat: A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben szabályozott katonai bűncselekmények összefoglaló táblázata (szerző által készített)

A táblázat jól mutatja, hogy a jogalkotó az azonos, vagy hasonló jogi tárgyakat támadó bűncselekményeket egy cím alatt szabályozta. Egy címen belül általában az adott jogi tárgyat leginkább veszélyeztető, mondhatni legsúlyosabb katonai bűncselekmény szerepel legelől. A cselekmények jogi tárgya alapvetően a címek alapján jól körülhatárolható, ezek közül talán kivétel az előjárói bűncselekmények, ahol a cselekmény elkövetőjére utal, vagyis azokra a bűncselekményekre, amelyeknek tettese csak az előjáró lehet.

A Btk. kodifikálása során a jogalkotó elhagyta „A katonai bűncselekmények” című fejezeten belül a korábbi címeket, s mint egy „ömlesztve”, de a korábban fennálló sorrendben szabályozza. Ez rendkívül félrevezető, s álláspontom szerint a katonai bűncselekmények súlyára, a támadott jogi tárgy jelentőségére nincs tekintettel. Ha a korábbi szabályozást úgy fogjuk fel, hogy az a „törvénykönyvön belüli törvénykönyv” volt, s az egyes címek, mint bűncselekmény-csoportok egy értékrendet is tükröztek,⁴⁹ a kodifikáció során erre is figyelemmel kellett volna lenni.

A katonai bűncselekmények fejezet jelenleg, ha a támadott jogi tárgyakat és a cselekményeknek a katonai szervezetre gyakorolt negatív hatását nézzük, kaotikus. A jelenlegi felsorolás a fejezeten belül fals értékrendet tükröz. Erre egy kiemelt példa lehet a *Zendülés* elnevezésű bűncselekmény. E bűncselekmény veszélyessége nem csak a támadott jogi tárgy fontosságában – *függelem* – rejlik, hanem csoportos jellegében is.⁵⁰ A katonai büntetőjogi szakirodalom egyetért abban, hogy ez a bűncselekmény a katonai bűncselekmények között a legsúlyosabb. Ezért alapvetően – ha

⁴⁹ BALOGH: i. m. 98. o.

⁵⁰ Emil DANGELMAIER: *Die Militär-Verbrechen und Vergehen nach österreichischem Rechte mit Berücksichtigung des römischen Rechtes, des deutschen, französischen und italienischen Militär-Strafgesetzes*, Verlag der Wagnerschen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1884. 54–55. o.

a külön címek elhagyására kerültek – érdemes lett volna a katonai bűncselekmények fejezetén belül a bűncselekményeket újra strukturálni, s a zendülést a katonai bűncselekmények sorában előrébb helyezni.

Ezzel az új struktúrával felmerül a kérdés, vajon „A katonai bűncselekmények” mint cím, mennyire igazítja el a jogalkalmazót a jogi tárgyak megítélése szempontjából. Összehasonlítva más bűncselekményi csoportokkal, például a már említett *élet, testi épség, és az egészség elleni bűncselekmények* fejezet címével, láthatjuk, hogy „A katonai bűncselekmények” cím, nem informatív. Konkrét jogi tárgyra a fejezet címéből következtetni nem lehet, nyelvtani értelmezés alapján is csupán azt lehet megállapítani, hogy a jogalkotó e fejezetben azokat a bűncselekményeket kívánja szabályozni, amelyek a katonák által elkövethető.

Ebből adódóan levonhatjuk azt a konzekvenciát, hogy a jogi tárgy rendszerimmanens funkciója, a katonai bűncselekmények vonatkozásában, csak részben tölti be funkcióját. Részben betölti, mert a jogalkotó valóban a katonai életviszonyokat – mint egy fikciós jogi tárgyat – sértő, illetve veszélyeztető cselekményeket egy fejezetben szabályozza. Részben azonban nem tölti be, mert az egyes jogi tárgyak vonatkozásában nem ad iránymutatást.

3.3.2. A katonai bűncselekmények konkrét jogi tárgyai

Figyelemmel arra, hogy a katonai büntetőjog az általános büntetőjog dogmatikai és elvi alapjain nyugszik, katonai büntetőjogi tényállás létesítésének is az alapvető feltétele az, hogy legyen egy olyan – a katonai társadalom – szempontjából fontos érdek, amelynek védelméhez nélkülözhetetlen a büntetőjog.⁵¹ Figyelemmel

⁵¹ A katonai bűncselekmények vonatkozásában azonban érdemes kiemelni, hogy sok katonai bűncselekmény például szökés, egyes harcképességet veszélyeztető bűncselekmények, vagy előljáró, szolgálati közeg elleni erőszak,

a katonai szervezetek kiemelt feladatára, fontos a szervezet működőképességének biztosítása, ezért a jogalkotó olyan jogi tárgyakat emel a büntetőjog oltalma alá, amelyek a szervezet működése, feladatának ellátása tekintetében nélkülözhetetlenek. Első ránézésre valószínűleg gondolhatjuk azt, hogy a jogalkotó a katonai büntetőjogot, mint a munkaviszonyból eredő visszásságokra alkalmazott súlyos reakciót alkalmazza. Azonban ha a korábban felvázolt kérdéseket felidézzük – *mi a katonai szervezetek feladata, milyen elvek mentén szerveződnek, milyen sajátosságok vannak a katonák szolgálati jogviszonyában* – láthatjuk, hogy a szervezeten belüli rend fenntartása, és működésének biztosítása kiemelten fontos.

A katonai bűncselekmények jogi tárgyának ismertetését a régi Btk. felépítése, a katonai bűncselekmények fejezeten belüli címeik alapján végzem.

Szolgálati bűncselekmények

Figyelemmel a régi Btk. felépítésére e bűncselekmény csoportba a Btk.-ból nyolc bűncselekmény vonható:

- *szökés;*
- *önkéntes eltávozás;*
- *kibúvás a szolgálat alól;*
- *a szolgálat megtagadása;*
- *kötelességszegés szolgálatban;*

egyres függetlensértő cselekmények már a római jogban is jelen voltak. A magyar jogtörténetet megvizsgálva is láthatjuk, hogy a kezdetek óta jelen vannak azoknak a cselekményeknek büntetése, amely a katonai szervezet, vagy a hadjárat sikerét veszélyeztetik. Ezáltal az a helyzet áll elő, hogy a tényállás már korábban létezett, mint a jogi tárgy koncepció. A jogi tárgy azonban itt is segítséget nyújthat, hiszen a meglévő törvényi tényállás „legalitása” függhet attól, hogy lehet-e mögé olyan jogi tárgyat találni, amely indokoltta teszi a fenntartását, ellenkező esetben dekriminalizáció szükséges.

- *szolgálati feladat alóli kibúvás;*
- *jelentési kötelezettség megszegése.*

A szolgálati bűncselekmények gyűjtőfogalom, mely alapján és az egyes bűncselekmények neve alapján következtethetünk arra, hogy a jogalkotó e körben azokat a bűncselekményeket vonja, amely vagy általános értelemben vett katonai szolgálatot, vagy a katonák által ellátandó speciális szolgálatokat támadja.⁵² E cselekmény csoportnak a közös különös jogi tárgya a szolgálati rend és a katonai fegyelem. E két speciális katonai szervezési elv bemutatásánál szóltam tartalmukról. Azzal, hogy a katonai szolgálati bűncselekményt követ el – önkényesen elhagyja szolgálati helyét véglegesen, vagy időlegesen; nem jelenik meg szolgálatban; az általa ellátott ór, ügyeleti, vagy készenléti szolgálatot nem megfelelően, hanyag módon látja el stb. – alapvetően sérti a fegyelem tartalmát képező *önkéntes jogkövetést*, illetve a *katonai szervezetek szervezeti és működési rendjét*.

E cselekmények speciális jogi tárgya az *általános katonai szolgálat* teljesítéséhez, egyes *konkrét katonai szolgálati formák* – ór-, ügyeleti és készenléti szolgálatok⁵³ – valamint konkrét *katonai szolgálati feladat* teljesítéséhez fűződő társadalmi érdek.⁵⁴ A jogalkotó egyértelmű célja, hogy a katonai szervezetek tagja, a katonák egyrészt a szolgálatukat ellássák, szolgálati feladataikat végrehajtsák, másrészt a katonai szervezet jogszabályban meghatározott feladatait teljesítsék, biztosítsák.

A tárgyalt bűncselekményi csoportnál két bűncselekmény kakukktojásnak tekinthető abbaól a szempontból, hogy nem a katonai szolgálatot veszélyeztetik konkrétan, hanem a szolgálati

⁵² Víg István: Az új Büntető Törvénykönyvről, *Honvédségi Szemle*, 1979/8. 54. o.

⁵³ Debreceni Törvényszék Katonai Tanácsa Kb.18/2022/19.

⁵⁴ Debreceni Törvényszék Katonai Tanácsa Kb.5/2022/26.; Győri Törvényszék Katonai Tanácsa Kb.3/2019/21.

rendből és a katonai fegyelemből folyó egyéb kötelezettségeket. Az egyik a jelentés kötelezettség elmulasztása, a másik a szolgálati visszaélés; mindkét cselekmény általános jogi tárgya a szolgálati rend és fegyelem. A jelentési kötelezettség elmulasztásának speciális jogi tárgya az eljárók megfelelő információhoz jutásához fűződő társadalmi érdek.⁵⁵ A jogalkotó alapvető célja, hogy biztosítsa azt, hogy az eljárók az alárendeltek megfelelő időben és valós tartalommal kapjanak jelentéseket. Ez alapvetően az információ megfelelő áramlását szolgálja.

A szolgálati visszaélés speciális jogi tárgyaként a szolgálati viszony és az abból fakadó jogok rendeltetésszerű gyakorlása. A jogalkotó célja nem más, minthogy e szervezetek tagjainak biztosított jogokat ne visszaélésszerű módon gyakorolják, hanem a szolgálatuk, feladataik érdekében, a jogszabályoknak, a szolgálati érdekeknek megfelelően. Ez a cselekmény rombolhatja a különböző szervezetekbe vetett társadalmi bizalmat, a szervezet társadalmi megítélését.

Függelemsértő cselekmények

A függelemsértő cselekmények közös különös jogi tárgya a katonai *függelem*. Schutheisz Emil azon az állásponton volt, hogy a függelem nem lehet jogi tárgy⁵⁶, azonban álláspontom szerint különös jogi tárgy, sőt bizonyos esetekben kizárólagos jogi tárgy is lehet a katonai bűncselekményeknek. Függelemsértés alatt alapvető az alárendelt által megvalósított olyan magatartást kell érteni, amely közvetlenül támadja az elöljárói intézményt, az elöljáró akaratát, tekintélyét, a parancsok érvényesülését. Ezek a részelemek egyértelműen a katonai szervezetek működésének alapjául szolgáló függelemből származnak.

⁵⁵ Kúria Bfv.929/2017/5.

⁵⁶ SCHULTHEISZ: i. m. 167–168. o.

E bűncselekményi csoportba tartozik a

- *zendülés;*
- *parancs iránti engedetlenség;*
- *az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak;*
- *szolgálati tekintély megsértés;*
- *bujtogatás.*

Mint korábban említettem a *zendülés* az egyik legsúlyosabb katonai bűncselekmény. E cselekmény alapjaiban ássa alá a katonai szervezet működését, hiszen az elkövető magatartása a katonai szervezet működésének és szervezeti struktúrájának feldúlására irányul, vagyis nyíltan szembe helyezkedik a szolgálati renddel és fegyellemmel, az előjárói akaratral.⁵⁷ A cselekmény veszélyességét fokozza annak csoportos volta, azaz a Btk. szabályozása értelmében legalább három személynek kell benne részt venni.⁵⁸ Ehhez rendkívüli módon hasonlít a bujtogatás, amelynek komplex jog tárgya van és lényegében speciális jogi tárgyainak tekinthető a függelem, a szolgálati tekintély valamint a parancs teljesítéséhez fűződő társadalmi érdek. Álláspontom szerint a bujtogatása jogi tárgya – figyelemmel a speciális jogi tárgyakra – a *katonai szervezetek rendeltetésszerű, hatékony működéséhez fűződő társadalmi érdek*,⁵⁹ végső soron a függelem és a szolgálati rend.⁶⁰

A függelemsértő cselekmények egy része kifejezetten az előjáró személye, tekintélye ellen irányul. A függelemmel kapcsolatban említettem, hogy kétpólusú, melynek egyik felén a parancs-

⁵⁷ KAPOSVÁRI Bertalan: A katonai függelem büntetőjogi vonatkozásai, *Honvédségi Szemle*, 1980/4. 70. o.

⁵⁸ A Btk. a csoportos kifejezést használja, a Btk. 459. § (1) bekezdés 3. pont értelmében csoportosan követik el bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy vesz részt.

⁵⁹ Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanács Kbf.38/2019/11.

⁶⁰ Szegedi Törvényszék Katonai Tanácsa Kb.24/2019/13.; Kúria Bhar.178/2020/5.

adási joggal rendelkező szolgálati felsőbbtség áll. A függelmi rend biztosítása érdekében az előjárónak a személyének, tekintélyének, valamint a parancsadási jogának védelem kell, hiszen hatalmi helyzete így biztosítható.

Az előjáró személyének védelmét szolgálja az előjáró, szolgálati közeg elleni *erőszak* elnevezésű bűncselekmény, amelynek specialitását az érintett passzív alanyok köre adja.⁶¹ Az előjáró, mint szolgálati felsőbbtség a függelmi rendből adódóan nem szorul magyarázatra. A *szolgálati közeget* az ellátandó feladata alapján illeti meg a védelem,⁶² ilyen lehet a büntetés-végrehajtási szervezet vezényelt szolgálatot ellátó bv. zászlósa, aki mint biztonsági főfelügyelő a vezényelt szolgálat alatt más katonáknak parancsot, utasítást nem adhat.⁶³ A jelen bűncselekmény védett jogi tárgya egyértelműen az előjáró, vagy szolgálati közeg életéhez és testi épségéhez fűződő joga.

A szolgálati tekintély megsértése elnevezésű bűncselekmény védett jogi tárgya a szolgálati tekintély maga.⁶⁴ A függelmi rendből adódó követelmény az alárendeltekkel szemben az engedelmesség és az előjáró tisztelete. Nem értek egyet azzal az állásponttal, amely e bűncselekmény jogi tárgyaként a passzív alany személyiségi jogát is megjelölik.⁶⁵ A szolgálati tekintély e körben

⁶¹ KAPOSVÁRI: i. m. 73. o.

⁶² DANGELMAIER: i. m. 105. o.

⁶³ BH 2016.9.236.

⁶⁴ Győri Törvényszék Katonai Tanács Kb.3/2019/21.; Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsa Kb.34/2010/11.; Kúria Bfv.766/2023/12.

⁶⁵ TÖRÖK Zsolt: A katonai bűncselekmények, In: POLT Péter (szerk.): *Új Btk. Kommentár 8. kötet*, Budapest, Nemzeti Közsolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013. 280. o. Továbbá ez a sajátos álláspont figyelhető meg a Debreceni Törvényszék Katonai Tanácsának Kb.15/2021/11. számú ítéletének indoklásában: [...] *a tekintélyértő cselekmények akadályozzák a szolgálati felsőbbtséget döntésének kialakításában és meghozatalában. Ezért e cselekmény védett jogi tárgya kettős: elsődlegesen a katonai rend és fegyelem, a szervezet*

egy hivatásbéli vagy közösségi rang, amelyet azért kap meg az adott személy, mert arra szakmai kvalitásai alapján alkalmas, ebből és magából a sajátos katonai életviszonyokból adódóan a szolgálati tekintély, nem az előljáró személyének, vagy személyiségének jár, hanem a hierarchiában betöltött „rangjának”.⁶⁶ Következésképpen álláspontom szerint mérlegelés kérdését jelenti annak az eldöntése, hogy a sértés a szolgálati tekintélynek szól, vagy azon túlmenően kifejezetten az előljáró személyének.

A parancs iránti engedetlenség védett jogi tárgy jogszerű parancsok teljesítéséhez fűződő társadalmi érdek.⁶⁷ A szolgálati parancs az alárendelt számára valamely feladat ellátását határozhatja meg. A függelemből az alárendelt oldalán kötelemként jelentkezik az engedelmesség. Ezzel a tényállással a jogalkotó tehát egyrészt a parancs érvényesülésének kíván érvényt szerezni, másrészt a kötelességét elmulasztó – nem engedelmeskedő, engedetlen⁶⁸ – katonát kívánja szankcionálni.

rendeltetészerű működésének fenntartása érdekében, másodlagosan a passzív alany személyiségi jogai. Ugyancsak hasonló állásponton olvasható ki a Szegedi Törvényszék Katonai Tanácsának Kb.112/2019/33. számú ítéletének indoklásában: *A szolgálati rend és a fegyelem biztosítása érdekében a törvény a szolgálati felsőbbbségnek nem csupán a személyét, hanem tekintélyét is fokozott védelemben kívánja részesíteni. A katonai függelem alapját képezi ugyanis, hogy a katona a szolgálati felsőbbbség tekintélyét mindig tiszteletben köteles tartani. A rendelkezés ezzel védelemben részesíti egyben az előljáró emberi méltóságát is. Ebből következően a cselekmény jogi tárgya kettős: a szolgálati rendje és a szolgálati felsőbbbség emberi méltóságának védelme.* Álláspontom szerint a szolgálati tekintély ilyen oldalú megközelítése nem helyes interpretáció eredménye.

⁶⁶ BODA Mihály: Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete, *Hadtudomány*, 2016/3–4. 21. o.

⁶⁷ Debreceni Törvényszék Katonai Tanácsa Kb.1/2023/13.

⁶⁸ Schultheisz Emil akként foglalt állást, hogy az engedetlenség minden esetben az előljáró hatalmával, akaratával való szembe helyezkedés, annak figyelmen kívül hagyása. SCHULTHEISZ: i. m. 206. o.

Az előjárói bűncselekmények

Az előjárói bűncselekmények elnevezés, mint azt említettem, nem utal e cselekmények jogi tárgyára, hanem az elkövető személyére, ugyanis az előjárói bűncselekmények elkövetője csak is kizárólag a függelmi rendből adódóan előjárói *statust* betöltő katona lehet. Az előjárói bűncselekmények különös és többségében speciális jogi tárgya is megítélésem szerint a szolgálati rend és fegyelem. Ugyanis a szolgálati előjárók kötelmei jogszabályokban, közjogi szervezet szabályozó eszközökben, valamint bizonyos esetekben szervezeteken belüli belső rendelkezésekben rögzítésre kerül. Ebből adódóan az az előjáró, aki a szervezet működését és szervezeti rendjére vonatkozó szabályokat nem tartja be, vagy éppen a személyi és dologi feltételek megléte ellenére, bizonyos juttatásokat nem biztosít azt alárendeltjei számára, avagy az előjárói hatalmát nem a jogszabályokban előírt törvényes keretek között gyakorolja, visszaél előjárói hatalmával és sérti a szolgálati rendet és a fegyelmet.

Az előjárói bűncselekmények körébe tartozik az

- *alárendelt megsértése;*
- *előjárói hatalommal visszaélés;*
- *előjárói gondoskodás elmulasztása;*
- *előjárói intézkedés elmulasztása;*
- *ellenőrzés elmulasztása.*

Az előjárói bűncselekményeket két oldalról is megközelíthetjük jellemzésükben, egyrészt az előjáró oldaláról, másrészt az alárendelt oldaláról. Előjárói oldalról szemlélve az előjárói bűncselekményekkel a jogalkotó célja – figyelemmel a szolgálati rendre, mint védett jogi tárgyra –, hogy az előjárói hatalmat jogszerű korlátok közé szorítsa, vagyis hogy az előjáró előjárói hatalmával éljen és ne visszaéljen. Az alárendelt oldaláról megközelítve

pedig a függelmi viszonyból kiindulva a jogalkotó célja olyan védelem biztosítása az alárendelt számára, amely nem csorbítja az előjáró jogszerű előjárói hatalmát, de nem enged teret a visszaélésnek.

A bűncselekmények közül az alárendelt megsértésének jellegzetes jogi tárgya az alárendelt emberi méltósága. Felmerülhet a kérdés, rokonítható-e a szolgálati tekintély megsértése bűncselekménnyel. Határozott álláspontom az, hogy nem. A két bűncselekmény rendeltetése sem azonos. A szolgálati tekintély megsértésénél álláspontom szerint a jogalkotó határozott célja, a függelmi rend magasabb pólusán álló szolgálati felsőbbbség szolgálati hatalmának a biztosítása. Az alárendelt megsértésénél pedig az alárendeltnek, mint a függelem alacsonyabb fokán álló embernek az alapvető emberi jogának biztosítása az előjárói hatalommal szemben. Az alárendelt megsértésénél az előjáró cselekménye valóban az alárendelt, mint ember, emberi lény korlátozhatatlan alapjoga ellen irányul. Az előjárónak ebben a rációban arról nem lehet megfeledkeznie, hogy az alárendelt ember. Az alárendeltnek oldaráról az előjáró szolgálati felsőbbbségének státuszából fakadó és jogszabály által előírt tisztelete kívántatik meg.

A többi előjárói bűncselekményről egyben kívánok szólni. Alapvető követelmény, s a katonák esküjükben vállalják, hogy a rájuk bízott alárendeltokról gondoskodnak. Azt, hogy milyen módon, hogyan kell gondoskodniuk róluk a katonai élet- és szolgálati viszonyra vonatkozó jogszabályok, közjogi szervezet szabályozó eszközök rögzítik. Az előjárók másik fontos feladatuk, hogy az alárendelt állomány, erkölcsi és fegyelmi helyzetéről is gondoskodjanak; megköveteljék alárendeltjeiktől azt, hogy a rájuk vonatkozó etikai szabályoknak megfelelően viselkedjenek, tartózkodjanak a jogszabályok megsértésétől, tartózkodjanak bűncselekmények elkövetésétől. Azonban az előjárónak az is feladata, hogy megbizonyosodjon arról, hogy az alárendeltjeik valóban tartózkodnak-e a szabályok megszegésétől, a bűncselek-

mények elkövetésétől. Vagyis nem elég tájékoztatni az alárendeltek, meg is kell róla győződni, ezért az előljárót ellenőrzési jog is megilleti. Összefoglalóan az előljárónak gondoskodnia, intézkednie kell aziránt, hogy az alárendelt állomány a szolgálati rendet és fegyelmet betartsa, valamint alkalmanként ellenőrizni is. Ezen előljárói bűncselekmények vonatkozásában – előljárói hatalommal visszaélés, előljárói intézkedés, gondoskodás elmulasztása, ellenőrzés elmulasztása – a kommentár irodalom részletezi az egyes bűncselekmények mögött meghúzódó a jogi tárgyakat. Például előljárói hatalommal visszaélés esetén védett jogi tárgyként az alárendelt érdeke, joga kerül megjelölésre,⁶⁹ míg az előljárói gondoskodás elmulasztásánál az alárendeltről való gondoskodás.⁷⁰ Azonban az is megállapítható, hogy a jogirodalomban ezeknél a bűncselekményeknél nincs egységes álláspont a szakemberek között abban, hogy mi lehet a speciális jogi tárgy. Álláspontom – a jogalkotó célját vizsgálva az, – hogy e cselekmények jogi tárgyának vizsgálatánál, meg kell állnunk a szolgálati rend és fegyelemnél. A katonai bűncselekmények lényege nem lehet más, mint a szervezet működésének biztosítása. A katonai szervezetek a fegyelem, szolgálati rend és a függelem értékein nyugszik. Azzal, hogy az előljáró a rá vonatkozó kötelezettségeket nem teljesíti, előírásokat nem tartja be, alapvetően a katonai szervezet működését veszélyezteti, ha hatalmával visszaél az előljárói intézménybe vetett bizalmat ássa alá, ami a szervezet működésére szintén kihatással van. Következésképpen álláspontom szerint az a helyes megközelítés, ha az előljárói bűncselekmények speciális jogi tárgyaként a szolgálati rendet és fegyelmet fogadjuk el.

⁶⁹ Kovács Zoltán: *A katonai büntetőjog kézikönyve*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1958. 182. o.

⁷⁰ KORDA: i. m. 184. o.

A harcképességet veszélyeztető bűncselekmények

A harcképességet veszélyeztető bűncselekmények esetén érződik igazán, hogy a jogalkotónak a katonai szervezetekhez milyen magas fokú érdeke fűződik. Alapvetően olyan tevékenységeket szankcionál, amelyek a katonai szervezetek hadrafoghatóságát, alkalmazhatóságát veszélyeztetik.⁷¹ E körbe tartozik a

- *készenlét fokozásának veszélyeztetése;*
- *parancsnoki kötelességszegés;*
- *kibúvás harci kötelesség teljesítése alól;*
- *harci szellem bomlasztása.*

A katonai szervezetekkel szemben alapvető követelmény, hogy békeidőben készüljenek fel egy esetleges, hazánkat ért támadás elleni reakcióra. Szükséges tehát az, hogy az egyes alakulatok a rendeltetésüknek megfelelően a harci feladatokat elvégzésére, végrehajtására magas szinten felkészüljenek.

E bűncselekményeknél a jogalkotó azokat a magatartásokat kívánja szankcionálni, amelyek mind békeidőben, mind harchelyzetben, úgyszintén háború idején a katonai szervezet rendeltetését, a harci tevékenység sikerét veszélyeztetik. Éppen ezért – a kommentár irodalomban nagy összhang figyelhető meg – e bűncselekmények jogi tárgyainak a következő érdekek tekinthetők.

Készenlét fokozásának veszélyeztetése bűncselekmény esetén védett jogi tárgynak a katonai szervezet hadrafoghatósága, harckészültség, valamint a készenlét fokozása. Parancsnoki kötelességszegés és kibúvás harci kötelesség teljesítése alól bűncselekmények esetében egyértelműen a harci tevékenység eredményése a védendő érték, míg a harci szellem bomlasztása esetén a katonai szervezet harcképességének fenntartása.

⁷¹ Víg: i. m. 59. o.

4. Záró gondolatok

Dolgozatom célja nem volt más, mint a büntetőjog speciális területének a katonai büntetőjog egy szegmensének, jelesül a katonai bűncselekmények mögött meghúzódó jogi tárgyakkal bemutatása. Zárásként célszerű összegezni a leírtakat.

A katonai büntetőjog számos ponton kapcsolódik az általános büntetőjoghoz, hiszen dogmatikai és elvi alapjai ezen általános jogon (*lex generalis*) nyugszik. Figyelemmel kell azonban lenni arra, hogy a katonai büntetőjog az általános büntetőjog speciális része (*lex specialis*), amely a katonákra, azok sajátos jogállásából és szervezetéből adódó kérdésekre reflektál.

E jogterület egyik ilyen sajátosságának tekinthető a katonai bűncselekmények mögött meghúzódó speciális jogi tárgyak világa. A jogalkotó e körben a katonai bűncselekményekkel azokat a cselekményeket kívánja büntetni, amelyek a katonai szervezetek létét, működését, rendeltetését veszélyeztetik. Az államnak kiemelt érdeke fűződik ahhoz, hogy e szervezetek a törvényben meghatározott feladataikat az ország külső védelme és belső biztonsága érdekében ellássák. Nem engedhető meg az, hogy egy katonának ne teljesítse a kötelezettségét, vagy egy előljáró épp hatalmának visszaélésével rombolja a katonai szervezetek teljesítményét.

A katonai bűncselekmények és jogi tárgyaik megismeréséhez elengedhetetlen volt megismertetni a katonai jog azon alapjait, amelyre a jogalkotó a katonai bűncselekmények megalkotásával reagál. Ebből láthatjuk, hogy a civil élettől gyökeresen eltérő, rendkívül szigorú szervezési elvek mentén szerveződnek e szervezetek. A katonák pedig, nem csak a civil (társadalmi) elvárásoknak kell megfelelniük, hanem jogállásukból fakadó speciális kötelezettségek is.

A katonai büntetőjog történeti fejlődése során olyan fordulat következett be, hogy egyszerre az önálló törvénykönyvből

csupán egy általános részi és egy különös részi fejezet lett. A katonai büntetőjog ezzel – tényleges és átvitt értelemben is – az általános büntetőjog „szerves” része lett. A Btk. kodifikációja a katonai büntetőjoggal kapcsolatban fele más mód sikeredett. Nem volt témája e dolgozatnak, de jelezem, hogy mintegy 10 évvel a Btk. hatályba lépés után sincs teljes büntetőjogi értelemben vett katona fogalom.⁷² De dolgozatom szempontjából említhetném a katonai bűncselekmények fejezetét érintő változást, a fejezeten belüli címek eltörlése mellett, a bűncselekmények sorrendjének figyelmen kívül hagyásával. Ezáltal elmondhatjuk, hogy a fejezeten belül a bűncselekményeknél nem állapítható meg súlyossági, vagy erőssrend.

Ettől függetlenül leszögezhetjük, hogy kis vizsgálódás után, felszínre hozható a katonai bűncselekmények jogi tárgya. Az is megállapítható, hogy valamennyi katonai bűncselekmény általános, közös jogi tárgya a fegyelem, a katonai jogrend alapja.⁷³ Ezen túl különös jogi tárgya a függelem és a szolgálati rend,⁷⁴ valamint a harckészültség fenntartásához és fokozásához továbbá a harci feladatok ellátásához fűződő érdek. Ezek a jogi tárgyak pedig további speciális jogi tárgyakra bonthatók.

S hogy hogyan összegezhető még inkább a katonai bűncselekmények és a jogi tárgyaik? Egy szóval: esküszegés. Ugyanis, mint említettem a katonai szolgálati jogviszony sajátosságainál a katonák esküt tesznek. És mire tesznek esküt? Arra, hogy a hazát hűen szolgálják (*szolgálati bűncselekmények*), a haza függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát az Alaptörvény és a törvények betartásával és betartatásával, akár életük árán is megvédik (*harckészültséget veszélyeztető bűncselekmények*), előljá-

⁷² Lásd ehhez Csiha Gábor: Határvadászok! A Btk 127. szakaszához igazodj!, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2022/3. 137–142. o.

⁷³ SCHULTHEISZ: i. m. 167. o.

⁷⁴ DANGELMAIER: i. m. 338. o.

róiknak és azok parancsainak engedelmeskednek (*függelemsértő bűncselekmények*) és alárendeltjeiket jogaik tiszteletben tartásával vezetik, róluk emberséggel és felelősséggel gondoskodnak (*előljárói bűncselekmények*).⁷⁵ A katonai eskü lényegében nem más, mint jogi tárgyak foglalata, ezért tehát a katona a katonai bűncselekményt követ el végső soron az esküjét szegi meg, amelyben kötelezettségeinek teljesítését az államnak megfogadta.⁷⁶

⁷⁵ A rendvédelmi szervek esküjére is megfeleltethetők a katonai bűncselekmények, a harckészültséget veszélyeztető bűncselekmények kivételével.

⁷⁶ GYÖRFFY László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*, Pallas Kiadó, Budapest, 1925. 68. o.

Szing Annamária

A védő szerepe a büntetőeljáráásban (1867–1914)

„Hivatásbeli szerepem volt az eltűnt lányka bírósági ügyében. Védője voltam három vádlottnak s vezetője a védelemnek. Meg kellett tudnom mindent, meg kellett figyelnem minden embert és minden jelenséget. Bele kellett hatolnom minden szó, minden cselekmény és minden tünet titkaiba.”

Eötvös Károly: A nagy per

1. Bevezetés

Dolgozatom témája a védőüggyvéd. Az érdekképviselőt mindenkor aktualitás, a védő tevékenysége a büntetőeljárás során kulcsfontosságú. A téma iránti érdeklődésem egy, a Bp. hatálya alatt megtörtént jogeset áll. Ennek kapcsán felmerülő kérdésekre kerestem a választ.

Elsőként az alapokat igyekeztem szemléltetni, azaz min-dennek az alapját, a jogállami eszmét mutatom be, hiszen ennek hiányában nem beszélhetünk modern büntetőeljárásról. A garanciákat nélkülöző büntetőeljárás a polgári korban fejlődésnek indult, s lassan és nem zökkenőmentesen ebbe az irányba haladt. A jogállami állameszmény kifejtése szükséges volt ahhoz, hogy kifejtsem a modern büntetőeljárás alapvető jellemzőit, hiszen a jogállami eszmék elterjedése jelentős hatást gyakorolt az állam büntetőpolitikájára. Dolgozatomban vizsgálom a jogállami büntetőeljárást, melynek elérésére a vizsgált időszakban törekedtek. Ennek része azon garanciarendszer, mely a büntetőeljárással érintettek szabadságjogait garantálja. Ezzel kapcsolatosan taglalom

a modern büntetőeljárás modelljeit, alapelveit, garancirendszerét, miként kapcsolódtak vizsgálatom tárgyához, mi vezetett végül a vegyes eljárási rendszer meghonosodásához, miért fontos ez a védő intézményének szempontjából.

Miután a vizsgált időszak a Kiegyezés idején kezdődik, szükségesnek tartottam a büntetőeljárás és a védő történetével kapcsolatban az időben visszatekinteni. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoktól miként jutott el hazánk büntetőeljárási rendszere a Sárga Könyvig, majd az 1896. évi XXXIII. törvénycikk megalkotásáig. Két jogeset ismertetésével szemléltetem, hogyan változott a büntetőeljárás s a védő tevékenysége e fejlődési folyamatban, s a vizsgált időszak végére milyen eredményt hozott.

A kutatás során nem pusztán a jogszabályokat és a vonatkozó jogirodalmat vizsgáltam, hanem a joggyakorlat során létrejövő, s a védelemre vonatkozó elvi jelentőségű határozatokat is megtekintettem annak érdekében, hogy a védőre vonatkozó szabályozást részletesen mutassam be.

A dolgozat első fejezetében leginkább tanulmányokra, a védő intézményével foglalkozó könyvre támaszkodtam. Arra törekedtem, hogy minden, a téma szempontjából releváns információt felhasználjak. A továbbiakban ezeken felül a vonatkozó jogszabályok, ezek magyarázata bírt jelentőséggel, valamint a gyakorlati alkalmazásuk során kialakult joggyakorlatot ismertető döntvénytárak. Vizsgáltam a témával foglalkozó korabeli szakirodalmi műveket és cikkeket, a jogesetek tekintetében összefoglaló tanulmányokat, tudósításokat, napilapok cikkeit tanulmányoztam.

A dolgozatomban arra kerestem a választ, hogy a fejlődésben átmeneti időszakot képező, Sárga Könyv alkalmazása idején és az 1896-os bűnvádi perrendtartás, majd később az új katonai bűnvádi perrendtartás hatálya alatt a védelem joga milyen mértékben nyert elismerést, az első világégés milyen hatást gyakorolt a modern büntetőeljárásra, ezen belül is a védelem

jogára. Vizsgáltam továbbá, milyen eljárásjogi környezetben végezte tevékenységét a védő mind a polgári, mind a katonai büntetőeljárás hatálya alatt.

2. A védőügyvéd intézménye, kialakulásának háttere

2.1. *Jogállamiság, joguralom*

Az alkotmányos állam egyik követelménye azon társadalmi értékek összessége, melyek rögzítését adott korszakban egy alkotmánytól elvárnak, másik pedig azon biztosítékok köre, melyek az alkotmányban kifejezett társadalmi értékek realizálását garantálják. A jogállamiság egyrészt az alkotmányosság követelménye, másrészt az alkotmányosság és jogállamiság egymás szinonimáiként is értékelhetők, leginkább a büntetőeljárás terén. A jogállamiság elve a jog uralma az állam felett, vagyis jelenti az államnak az alkotmányosan alkotott törvényekhez való kötöttségét. Azt garantálja, hogy a jog ad mértéket az államhatalom gyakorlásához. A jogállamiság követelménye magában foglal alapelveket is, melyek meghatározzák adott állam jogállami mivoltát.¹ A XIX. században alakultak ki azok az alkotmányjogi fogalmak, mint állampolgárság, népképviselés, alapjogok, a három hatalmi ág elválasztása stb. A jogállam, mint fogalom német eredetű, e században jelent meg a rendőrállam ellentételezéseként Robert von Mohl munkáiban.²

¹ SZÉKELY György: Büntetőeljárás alapelvek, mint a jogállamiság garanciái, *Jog Állam Politika*, 2009/3. 130–131. o.

² MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 90. o.

A terminust először Carl Welcker használta 1813-ban, elterjedése Mohl publikációinak köszönhetően következett be.³ Mohl a jogállam feladatait úgy határozta meg, hogy az állami jogalkotás kifejezi az államhatalom céljait és fenntartja az államhatalom minden területén a jogrendet, valamint kifejeződnek benne az állam polgárainak szabadságjogai, és előmozdítja azoknak ésszerű céljait.

A joguralom, mint fogalom a jogállam szinonimájaként megjelent Pauler Tivadar *Észjogi alaptan* című művében 1854-ben, később Kautz Gyula műveiben is.⁴ Pauler *Észjogi előtan* című művében a joguralom fogalmát úgy határozza meg, hogy az államok működésének fontos összetevője, jellemzi a szabályozott, részrehajlásmentes, kiszámítható állami lét.⁵ Rudolf Gneist *Der Rechtsstaat* című művében Friedrich Julius Stahl idézi a jogállamfogalom meghatározása kapcsán. Ennek értelmében a modern államnak alkotmányos államnak kell lennie, mert ez a modern idők követelménye és végeredményben a fejlődés hajtóereje. Jogállamban az állami működés kereteit és polgárai szabad szféráját kell biztosítani törvényszerűen.⁶

2.2. Jogállami büntetőeljárás

Az alkotmányosság elve magában foglal olyan elvi tételeket, melyek a büntető igazságszolgáltatással szemben támasztanak

³ SZABADFALVI József: A jogállam a jogeszme megvalósítását célzó intézmény – Adalékok a magyar jogállamfogalom kialakulásához, *Jog Állam Politika*, 2020/4. 40. o.

⁴ KAUTZ Gyula: *Politikatudomány kézikönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1877. és KAUTZ Gyula: *Politika vagy Országásztan*, Heckenast Gusztáv, Budapest, 1862.

⁵ SZABADFALVI: i. m. 40–41. o.

⁶ RUDOLF GNEIST: *Der Rechtsstaat*, Verlag von Julius Springer, Berlin, 1872. 16. o.

követelményeket, s ezek garanciarendszert alkotnak. Ezen garanciák, mint pl. a törvényesség elve, hatalommegosztás elve elsődlegesen az államra vonatkoznak, s ezen keresztül az igazságszolgáltatásra. Az alkotmányjog alapvetően az emberi és állampolgári jogok elismerésével teremti meg a kapcsolatot a büntetőeljárási joggal. A klasszikus szabadságjogok is eme garanciarendszer összetevői, az állami hatalom pedig védi ezeket a szabadságjogokat.⁷

Természetjogi felfogásban az emberi jogok olyan univerzális jogok, melyeket nem az adott állam biztosít polgárai számára, hanem minden egyes embert a születésüktől fogva megilletnek és tőlük el nem idegeníthetők, a pozitív jognak pedig tiszteletben kell tartani azokat.⁸

A szabadságjogok olyan emberi és állampolgári jogok, melyek az egyén magatartásának, cselekvésének, állapotának a szabadságát garantálják, azaz a szabad joggyakorlást, a jogérvényesítés keretek közé szorítását, a joggyakorlás jogi védelmét, a jogsértések szankcionálását.⁹ E garanciális jogok védik az egyént mindenkivel szemben, a formális garanciát érvényesülésükhöz az igazságszolgáltatás biztosítja. Ebből következik az alkotmányos büntetőeljárási alapelvek magyarázata.¹⁰

A jogbiztonság elválaszthatatlan a jogállam fogalmától,¹¹ mely tartalmazza az állam köteleességét abban a tekintetben, hogy

⁷ SZÉKELY: i. m. 132. o.

⁸ MARINKÁS György: Az emberi jogok megjelenése és fejlődése az egyes alkotmányokban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 2012/1. 75. o.

⁹ GOMBOS Katalin: A klasszikus alapjogoktól a szabadságjogok modern fogalmáig, In: *Emlékkönyv dr. Antalffy György egyetemi tanár oktatói működésének 40. és születésének 70. évfordulójára*. JATEPress Kiadó, Szeged, 1990. 57. o.

¹⁰ SZÉKELY: i. m. 132. o.

¹¹ BELOVICS Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei, *Magyar Tudomány*, 2020/5. 616. o.

a jogszabályok világosak, egyértelműek, kiszámíthatóak és előre láthatóak a címzettek számára, egyes jogintézmények működését kiszámíthatóság jellemzi, ezek biztosítása érdekében szükség van eljárási garanciákra, a jogszolgáltatás pedig a formalizált eljárási szabályok alkalmazásával válik alkotmányossá.¹² Az állam büntetőeljárásának jogállamisága megállapítható a bíróság-ügyészség-védő kontextusát vizsgálva, hiszen a védői jogosítványok mértéke a büntetőeljárás során kifejezi azt.¹³

2.3. A büntetőeljárás modelljei

Az inkvizitórius (nyomozóelvű) eljárási rendszer alapvető jellemzője a tekintélyelvűség, amitől népszerű volt Európa feudális monarchiáiban, később abszolutista és totalitárius rendszerekben is, tehát hierarchikus államszervezetekben. Jellemezte az írásbeliség, a titkosság és a fizikai bántalmazás, kényszervallatás. Szabályaira nem a jog hatott, hanem a következtetések és a bírósági nyomozás.¹⁴ A vád, a védelem és az ítékezés ugyanazon eljáró hatóság kezében összpontosult.¹⁵ Az angolszász modell, mint akkuzatórius (vádelvű) modell a XIX. században alakult ki. Ez a modell könnyedén leírható a kontinentális (inkvizitórius) rendszer ellentétéként: érvényesül a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elve, nincs nyomozás és fellebbezés sem. Az eljárás

¹² KURUNCZI Gábor: *A jogbiztonság alkotmányos elvének érvényesülése a jogalkotásban. Az állam és jog alapvető értékei a változó világban*, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola konferenciája, Győr, 2012. 23. o.

¹³ KÖHALMI László: A jogállami büntetőeljárás vonzásában, In: *De iuris peritorem meritis 17. Studia in honorem Mihály Tóth*: 70, 2021. 273. o.

¹⁴ FANTOLY Zsanett: Az akkuzatórius és inkvizitórius büntetőeljárás történeti fejlődése és alapvető jellemzői, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (72) 2009. 85–86. o.

¹⁵ SLÉDER Judit: *A büntetőeljárás megindítása*, Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010. 38. o.

a felek akaratából indult, illetve szűnt meg, alapelveként érvényesült az ártatlanság vételeme.¹⁶

A vegyes eljárási rendszer a XIX. században jelent meg a büntető eljárásjogi szakirodalomban azzal a céllal, hogy a két eljárásjogi rendszer előnyeit a vegyes rendszerben ötvözzék. Létrejöttében az Európában széles körben alkalmazott inkvizitórius eljárással szembeni elégedetlenség játszott szerepet.¹⁷

Csemegi Károly „A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai” című, 1882-ben kiadott művében a következőképpen vélekedett: *„Helyesen mondta Th o n i s s e n, a nagy tudományu belga tanár, az előzetes letartóztatásról szóló törvényjavaslatnak a II. kamarában előadója: »Főleg a bűnvádi eljárás területén látja magát szemközt a törvényhozó azon rengeteg problémával, melyet az egyéni szabadság jogának összeegyeztetése a közbiztonság érdekeivel állít utjába.« Nem az ellentétbe-állítás tehát, hanem az összeegyeztetés a feladat. Ez a század által a törvényhozó elé állított kérdés; ez a bölcsességgel és igazságosan, a civilisatio irányzata szerint megoldandó nagy probléma!»¹⁸ Továbbá: „Ahol a nép részt vett a közéletben, mondja Prins, ahol az ellentállt a hatalom túlkapásainak és határozott akaratát nyilvánította, hogy ügyeire maga ügyel fel: ott az állam nem volt képes uralomra juttatni az önkényt sem a politika, sem a bűnvádi eljárás terén ; ily államban túlsúlyban volt a vádrendszer, mint biztosítéka és symboluma az egyéni szabadságnak.”¹⁹*

A vegyes rendszerben a büntetőeljárás tartalmazta azon alapelveket, melyeket a kor igényei megköveteltek. Így alapelveként lett

¹⁶ MISKOLCZINÉ JUHÁSZ Boglárka: *A büntetőeljárási szabályok továbbfejlesztésének lehetséges irányai*, Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2015. 92–94. o.

¹⁷ SLÉDER: i. m. 39. o.

¹⁸ CSEMEGI Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai*, Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1882. 14. o.

¹⁹ EDVI Illés Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei II. kötet*, IV. fejezet, Franklin Társulat, Budapest, 1904. 32. o.

lefektetve az officialitás, legalitás, opportunitás, immutabilitás, anyagi igazság, funkciómegosztás, szabad bizonyítási rendszer, szóbeliség és közvetlenség, nyilvánosság, laikus elem részvételének elve a büntető igazságszolgáltatásban, s ezek mentén a garanciális biztosítékok rendszere, mely kétségtől a kor legnagyobb újítása volt a büntető jogszolgáltatás területén.²⁰

A büntető jogszolgáltatás lényeges eleme a bűnvádi eljárás minősége. Kautz szükségesnek találta általában minden országban törvényszék, államügyészség felállítását. Az ügyészség léte könnyíti az eljárást, a bíró feladatát, könnyíti a vádlott védőjének helyzetét, mivel tudomással bír a vádokról, melyekkel szemben védencét oltalmaznia kell.²¹ 1876-os munkájában, melyet *A politika tudomány kézikönyve címmel* látott el, Kautz úgy vélte, hogy a polgárosodott állam, mely jogállamnak tartja önmagát, igazságszolgáltatási vezérelveket fektet le, azaz biztosítja a bírósághoz fordulás jogát, a legszegényebb polgároknak is jogoltalom alá kell esniük, a közigazgatást és igazságszolgáltatást elválasztja, mellőzi a kivételes törvényszékeket, melyek nem az igazság, hanem az önkény helyszínei, biztosítja a bírói függetlenséget. Az ilyen állam megköveteli a nyilvánosság, a szóbeliség alapelveit, s ezáltal az alkotmányos feltételek is szilárdulnak. A törvényszék alakítása a perek különféleségének megfelelőjék, fontos a laikus elem részvétele, mely esküdtszék által biztosítható. A helyes igazságszolgáltatás egyik fontos feltétele a szakképzett ügyvéd, ki ellátja a terhelt védelmét.²²

²⁰ RÁCZ Lajos: *Egyetemes állam- és jogtörténet*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. 450. o.

²¹ KAUTZ Gyula: *Politika vagy Országásztan*, Heckenast Gusztáv Pest, 1862. 405–406. o.

²² SZABADFALVI: i. m. 47. o.

A nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege elvek²³ a büntetőjog mindkét területére érvényesek, azonban a büntető-eljárás az egyén alkotmányos jogait érinti, ezért olyan alapelvek kimunkálását követelte meg, mely ezen alkotmányos jogokat védik. Amennyiben a büntetőeljárás megsérti e alkotmányos jogokat, úgy az állam jogrendjét sérti meg.²⁴ Európában a XVIII–XIX. században indultak meg a büntetőeljárás kodifikációk. A boszorkányperek, gyakran alkalmazott halálbüntetés, tortúra alkalmazása magával vonta a büntetőeljárás reformjának igényét. 1791-ben Franciaországban az Alkotmányozó Nemzetgyűlés új vádrendszerű eljárást alkotott, melynek keretén belül érvényesültek a modern büntető perrendtartás alapelvei és bevezette a törvényszéki rendszert. 1808-ban a Code d’Instruction Criminelle már megvalósította a vegyes eljárási rendszert. A kódex, s vele együtt a vegyes eljárási rendszer a Napóleon által meghódított területeket érte el, egyes német államokat, majd Belgiumot, Hollandiát. Az első magyar bűnvádi perrendtartás, az 1896. évi XXXIII. törvénycikk európai viszonylatban kimagasló színvonalúnak tekinthető. Az 1897. évi XXXIII. törvénycikk az esküdtszék intézményét kiterjesztette a közönséges és politikai bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokra is, hogy ezen terheltek eljárásjogi helyzetét az ügyfélegyenlőségnek megfelelően szabályozza.²⁵

²³ Cesare Beccaria Büntett és büntetés című művében határozta meg ezen elveket a XIX. század végén. Ennek értelmében nincs bűncselekmény, ha azt előzőleg törvény nem nyilvánította annak, és nincs büntetés sem előzetes szabályozás nélkül, azaz a bűncselekmények körét törvény taxatív nem határozta meg.

²⁴ SZÉKELY: i. m. 132. o.

²⁵ RÁCZ: i. m. (2002) 464–465. o.

2.4. A modernkori büntetőeljárás alapelvei és garanciarendszere

A modern büntetőeljárással szemben támasztott követelmények egyrészt az igazság felderítése, másrészt a szabadságjogok garانتálása. Ez a tétel fogalmazódik meg Balogh Jenő tankönyvében is: „*A jogállam több rendbeli szervezeti és eljárási biztosítékot teremt az anyagi igazság elérésére, hogy a terheltek s a bűnvádi eljárás során szereplő más egyének alkotmányos jogait lehetőleg megóvni törekszik.*”²⁶

Az alapvető emberi jogok csak a jogállami és alkotmányos büntetőeljárás útján, szigorú elvek és garanciák mentén létrehozott büntetőeljárási kódex által biztosíthatók.²⁷ ennek mentén alakultak a polgári kor büntetőeljárási garanciái, melyek a hivatalból való bűnüldözés (officialitás elve) a XIX. századi kontinentális vegyes büntető-eljárásának előkészítő szakaszában, mint nyomozóelv honosodott meg.²⁸ A legalitás elve alapján a közvádló hatóságnak a közvadra induló bűncselekmények esetében kötelessége vádat emelni és képviselni azt.²⁹ Az opportunitás elve engedte a vádhatóságnak, hogy fontos állami érdekbe ütközés esetén mellőzze a vádemelést. Az immutabilitás elve kizárta a perbeli személyek rendelkezését a per felett, tehát a vádló a pert nem szüntetheti meg. Az anyagi igazság elve alapján a büntetőeljárás feladata az anyagi igazság kiderítése, a büntető

²⁶ BALOGH Jenő: *Magyar bűnvádi eljárási jog. Első rész*, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901. 4. o.

²⁷ SZÉKELY: i. m. 135. o.

²⁸ CSÉKA Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (58) 1998. 108. o.

²⁹ LICHTENSTEIN András: A legalitás és az officialitás elvének jogirodalmi és joggyakorlati értelmezése, *Acta Universitatis Szegediensis: publicationes doctorandorum iuridicorum*, (8) 2018. 20. o.

igény érvényesítésének vezérlő eszméje.³⁰ A funkciómegosztás elve a vádelvű és nyomozóelvű elemeket ötvöző vegyes eljárási rendszerben kivétel nélkül megtalálható, a vád, a védelem és az ítékezés különvlik ezen elv alapján.³¹ A szabad bizonyítási rendszer, mint alapelv azt jelenti, hogy a bíróságok diszkrecionális jogkörébe tartozik eldönteni, hogy az eljárás során mit fogadnak el bizonyítékként, s a kötött bizonyítási rendszer vizs-
szásságainak megszüntetése érdekében alakult ki.³² A szóbeliség elve alapján a bíróság és a perbeli személyek között az érintkezés szóban történik s az ítékezésnél a szóban feltárt tények veendő
figyelembe, a közvetlenség elve viszont azt jelenti, hogy a bíró az ítéletet az észlelése körébe eső bizonyítékok alapján hozza meg, súlypontja a bíróság előtt lefolytatott tárgyalás.³³ A nyilvánosság elve garanciát jelent az eljárás résztvevői számára, hogy a bíróság pártatlanul és függetlenül jár el, s az eljárási jogok gyakorlása is ellenőrizhető ezáltal,³⁴ tehát biztosítja az igazságszolgáltatás ellenőrizhetőségét, védelmet nyújt a bírói önkény ellen, biztonságot nyújt a vádlott számára. Az alaptalan gyanúsítás miatti megbélyegzés nyilvános meghallgatással és a felmentő ítélet nyilvános kihirdetésével ellensúlyozható, a védőt a nyilvános elismerés lehetősége hatékonyabb munkára ösztönzi, elősegíti az anyagi igazság feltárását a nyilvánosság nyomása által, növeli az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat, prevenció hatással bír

³⁰ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915. 266. o.

³¹ FANTOLY Zsanett: Alapelvek az új büntetőeljárás törvényben, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (81) 2018. 247. o.

³² BÉRCES Viktor: A büntetőperbeli bizonyítás alapfogalmainak dogmatikai megközelítései a hazai jogtudományban, *Iustum Aequum Salutare*, 2018/1. 26. o.

³³ ANGYAL: i. m. 289. o.

³⁴ NÉMETH János: Nyilvánosság a büntetőeljárásban: a járványhelyzet egy újabb kérdéses pontja, *Mesterséges Intelligencia*, 2021/1. 68. o.

a potenciális bűnelkövetőre, védi a lehetséges áldozatokat és jogi ismereteket terjeszt a polgárok körében.³⁵ A laikus elem részvétele nem jogász személyek bevonása az eljárásba.³⁶

A rendi kor bűnösségi elvével szemben a polgári korban a bizonyítási teher a vádlóra és a pervezetéssel felruházott bíróságra hárul, tehát az ártatlanság vélelmének értelmében nem a vádlottnak kellett az ártatlanságát bizonyítania.³⁷

A vegyes rendszerbe épített garanciális biztosítékok arra voltak hivatottak, hogy megakadályozzák ártatlan személyek felelősségre vonását, illetve megakadályozzák a bíró elfogultságát. A védelem szabadsága lehetővé tette védő közreműködését ennek megvalósítása érdekében. A vizsgálóbíró ügyelt a nyomozás törvényeknek megfelelő lebonyolítására, a vádtanács, mely felügyelte a vizsgálóbíró tevékenységét, döntött a vádemelésről, a bírói függetlenség intézménye garantálta, hogy a politikai hatalom sem közvetlenül, sem közvetetten a bírót döntésében befolyásolni nem tudja, a laikus elem részvétele, közvetlenség, szóbeliség és nyilvánosság, (lsd. az alapelveknél), valamint a jogorvoslatok rendszere, melynek az anyagi igazság érvényesítésében van döntő szerepe, hiszen a sérelmesnek tartott bírósági határozatokat megtámadhatták ezáltal.³⁸

2.5. A büntető perjog és a védő intézményének alakulása a kiegyezést megelőző időszakban

A védő szerepe a büntetőeljárásban a történelem során folyamatosan alakult ki, a terheltek védelmében mind a kontinentális,

³⁵ Christian LAUE: Die Öffentliche des Strafverfahrens – Entwicklung und Begründungen, *Strafverteidigung vor neuen Aufgaben*, 2010. 139–142. o.

³⁶ RÁCZ: i. m. (2002) 452. o.

³⁷ HOMOKI-NAGY Mária: *Magyar jogtörténet. Perjog történet V.*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2020. 9. o.

³⁸ RÁCZ: i. m. (2002) 455. o.

mind az angolszász jogrendszerekben egyaránt védőügyvédek lépnek fel. Az eljárási rendszer fejlődésével vált a védő bizonyos ügyekben nélkülözhetetlenné, s jött létre a kötelező- illetve a kirendelt védő intézménye. A védelem ellátásának hatékonysága nem pusztán magától a védőtől függ, hanem az eljárási rendszer menetétől is.³⁹ A büntetőeljárás történetében a vád mindig előnyösebb helyzetben volt, így a terhelt védekezésében egyenlőtlenség mutatkozott az állami büntető hatalommal szemben. Az állami büntetőigény érvényesítése koronként állandóan jelen volt, s minden esetben hivatásos szervezet lépett fel az eljárásban, ezzel szemben az eljárás alá vont személy segítség nélkül lett alávetve annak. Az önálló védő kialakulásához vezető út jelentős lépcsőfoka a büntetőeljárás önállósodása mind a magyar, mind az egyetemes jogtörténetben is, mely a XVI–XVII. századra tehető.⁴⁰ Ekkor a terhelt elleni bizonyítékokat az eljáró bíróság gyűjtötte össze, a per nyomozó-vizsgálati és bíróság előtti eljárásból állt, nemes származású terhelt esetében előfordult vád alá helyezési eljárás is, mely a két eljárás között kapott helyet. A védő segédkezhetett a nemes terhelt önkéntes nyilatkozatának megtételében. A módos polgárok a nemesekéhez hasonló elbánásban részesültek, a nem nemes terheltek esetében védőügyvéd közreműködésére nem volt lehetőség, mint ahogy közbülső eljárás és nemes terhelt esetén sommás eljárásban, illetve a nem nemes terhelt írásbeli perében sem.⁴¹ Az önkény jegyében zajló igazságszolgáltatás fejlődési irányai megfigyelhetők, ennek egy lényeges aspektusa a védekezés

³⁹ NAGY Zsolt: A kirendelt védő intézményének szociológiai elemzése, *Jogelméleti Szemle*, 2000/4.

⁴⁰ BÉRCES Viktor: A védő mint a büntetőeljárás önálló és független szereplőjének megjelenése az egyetemes és magyar jogtörténetben, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/2. 203–204. o.

⁴¹ FENYVES Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárási szerepéről és jogállásáról*, Dialóg Campus, 2002. 74. o.

szabadságának változása rendi hovatartozás, illetve a büntett súlya arányában.⁴²

Az abszolutizmusra adott válaszként Európa-szerte megjelent a büntető perjog kodifikálásának igénye. Az abszolút hatalmak eljárása nyomozóelven alapult, jellemző volt többek között az írásbeliség és titkosság, a nyilvánvaló jogegyenlőtlenségek. Cél a törvény előtti egyenlőség és a bírói önkény felszámolása volt. Magyarországon 1795-ben megkísérelték a vádelvű rendszer bevezetését a Praxis Criminalis ellenében.⁴³ A XVIII. században a nemes terhelt nevében felléphetett védőügyvéd. Amennyiben ilyenrel nem rendelkezett, mert nem kívánt, vagy nem tudott védőt a maga számára biztosítani, úgy a tiszti ügyészek közül rendeltek ki számára. Nem nemesek esetében mindig tiszti ügyész kirendelése valósult meg. A korszakban a védők már perhalasztó kifogásokkal élhettek, indítványt tehettek, cáfolhatták a vád bizonyítékait, s fellebbezéssel is élhettek, amikor is a fellebbevitel a hétszemélyes táblához történt. Létezett már a perújítás intézménye is, mely eljárásban a védő részt vehetett.⁴⁴

Az 1827-ben felállított kodifikációs bizottság munkája a perjog területén visszalépést mutatott, az 1834-es hűtlenségi perek visszaélései okán többek között Deák Ferenc, Szalay László, Szemere Bertalan követelték a büntetőeljárás során a nyilvánosság biztosítását a vád és védelem elkülönítését, esküdttbíráóság felállítását.⁴⁵ A büntető eljárásjog megreformálására tett javaslatokban fontos célként az esküdttbíráskodás szerepelt és olyan alapelvek bevezetése, mint nyilvánosság, szóbeliség, szabad bizonyítás, kétoldalú meghallgatás. Kossuth Lajos politikai színtéren

⁴² DOBOS József: A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlata az 1896-os első kódexig, *Jogelméleti Szemle*, 2000/3.

⁴³ HOMOKI-NAGY: i. m. 4. o.

⁴⁴ FENYVES: i. m. 75. o.

⁴⁵ HOMOKI-NAGY: i. m. 4–5. o.

szorgalmazta a reformot, a tudományosan alátámasztott javaslat Szalay László munkáját dicséri.⁴⁶

Az 1843/44-es büntetőeljárás tervezetben már elkülönült az ítélezés, a vád és a védelem, s első ízben megjelent a kötelező védőről való rendelkezés. A védő közreműködhetett a tervezet szerint a vizsgálati szakban, s a védő kirendelése hivatalból is elismerést nyert. Jogai megközelítették a vádló jogait.⁴⁷ 1848-ban Deák igazságügyminiszterként hatályba léptette az 1843-i tervezet esküdtbíráskodási részét sajtóvétségek esetén, azonban mindössze egyetlen eljárást folytattak le Pozsonyban. Horváth Boldizsár igazságügyminiszter 1867-ben kiadott rendeletével szabályozta az esküdszéki eljárást, s a provizórikusnak szánt jogi norma a Bp. hatályba lépéséig örködött a sajtószabadság felett. Ez a rendelkezés a kötelező védelmet mellőzte. Az esküdszéki rendszer nem örvendett népszerűségnek, az elméleti jogászok méltatták, a gyakorló jogászok negatívan nyilatkoztak róla.⁴⁸ Az 1853-as osztrák büntető perrendtartással inkvizitórius eljárás honosodott meg, majd az 1861-es Ideiglenes Törvénykezési Szabályok az egykori büntetőper szabályait annyiban változtatta meg, hogy a nemes és nem nemes közötti jogosultsági különbséget felszámolta. Az 1872-es ún. Sárga Könyv, az Ideiglenes Eljárási Szabályzat rendelkezése hiányos volta miatt csak a kúriai döntvények segítségével volt alkalmazható. A korban elszaporodó bűnesetek és bűnperek miatt a tiszti ügyészeknek már nem volt kapacitása a védelem ellátásához, ezért magánügyvédek is elláthatták a terheltek védelmét. 1871-től, a királyi ügyészség létrejöttétől ez szabályba is volt iktatva. Az 1874. évi XXXIV.

⁴⁶ ZILÁHI Adél: A fellebbezés, mint általános jogorvoslat, *Büntetőjogi Tanulmányok XVIII.*, Veszprém, 2017. 164. o.

⁴⁷ FENYVES: i. m. 76. o.

⁴⁸ ANTAL Tamás: A büntető eljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban, *Jogtudományi Közöny*, 2016/12. 611–612. o.

törvénycikk rendelkezett ügyvédi kamara felállításáról. Ettől kezdve a védőnek joga volt minden olyan eszközt alkalmazni, mely az igazság felderítését és a terhelt védelmét szolgálta.⁴⁹

2.6. A védő feladata a büntető eljárás garanciális biztosítékainak tükrében

Az eljárás alá vont vádlott, aki jó eséllyel nem ismeri a büntető eljárás során őt megillető jogait, a vádhatósággal szemben kiszolgáltatott helyzetben van.⁵⁰ A büntető eljárás egyes szakaszaiban való védői fellépés engedélyezése egyfajta civilizációs mércének tekinthető. Ezért kiemelten fontos, hogy az eljárás alá vont személy védelmét képzett védő lássa el, a védő pedig az a jogilag képzett résztvevője a büntető eljárásnak, aki a vádlott érdekében olyan cselekményeket hajt végre, melyek annak eljárásjogi helyzetét minden tekintetben bátyaként védelmezi. Feladata az eljárás során ügyfele ártatlanságának bizonyítása, illetve a bűnösség mértékének a minimumra való csökkentése, mindezt az anyagi és eljárásjogi szabályok szem előtt tartásával.⁵¹

A védő a védelem ellátása során közfunkciót tölt be, a váddal szemben a terhelt jogait védi. A tárgyalás során ügyfélként jelenik meg a büntető eljárásban, független a terhelttől és az eljáró hatóságoktól.⁵²

A védőnek szükséges megfelelő társadalom- és emberismeret birtokában lenni, hogy védencének jogát, jogos érdekét megfelelően tudja védelmezni, s a jogrendnek megfelelő döntést

⁴⁹ FENYVES: i. m. 77. o.

⁵⁰ NAGY: i. m.

⁵¹ FENYVES: i. m. 149. o.

⁵² *Védői jogok a bírósági eljárásban. Összefoglaló vélemény, Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2014. EL.II.E.1/10. VÉDŐ-50. szám.* https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/elfogadott_oszszegzo_velemenyn.pdf (letöltés ideje: 2023.10.15.) 9. o.

tudjon hozni. Kötelessége védenie ügyében a gondos eljárás elvárásának mindenkor megfelelni.⁵³ Kun László szerint: „*képzett ügyvédi kar nélkül nem létezik rendes törvénykezés.*”⁵⁴

Az esélyegyenlőség szempontjából a védő feladata a védelmi stratégia kialakítása, tehát mint ahogy azt már említettem, az eljárás alá vont személynek hathatós jogi segítségnyújtásra van szüksége. A nyomozószervek és vádhatóságok feladata, hogy az eljárás alá vont személy bűnösségét bebizonyítsák. A bíróság – bár pártatlanul jár el – ezt nem tudja ellentételezni, így szükséges védői segítséget igénybe venni, s így a védő közbenjár az anyagi igazság kiderítésében.⁵⁵ Az ítélet tartalma sem tud megfelelni az anyagi igazság követelményének, ha annak feltérképezésében nem segédkezik egy hatékony, mindenre kiterjedő védekezés.⁵⁶ A vád a terhelt ellen megalapozott gyanúokat tár fel a bíróság előtt, mely esetében – mint ahogy az anyagi igazság kiderítésénél is – a bíró nem tudja felmenteni mindaddig, amíg a másik fél nem tud hasonló, vagy nagyobb nyomatékú bizonyítékokat felmutatni.⁵⁷ A büntetőeljárás tekintetében a külső funkció – nyomozás, védelem, ítélezés – egyrészt eljárási cselekmények sorozata, másrészt egy tágan értelmezett bizonyítási folyamat. A bizonyítási folyamat célja pedig az anyagi igazság kiderítése, valós tények feltárása.⁵⁸

⁵³ PONGRÁCZ Alex: A jogászi hivatások. A magyar jogász társadalom szociológiai jellemzői, In: *Jogszociológia II.* A/13. Tizenharmadik előadás. Széchenyi István Egyetem, <https://jet.sze.hu/downloadmanager/index/id/8099/m/3988> (letöltés ideje: 2023.10.08.) 4. o.

⁵⁴ ERNYES Mihály: Védői gyakorlat a polgári kor hajnalán, *Jogelméleti Szemle*, 2014/2. 2. o.

⁵⁵ NAGY: i. m.

⁵⁶ BODNÁR András Péter: A bizonyítási eszközök fejlődése Finkeytől napjainkig, *Erdélyi Jogélet*, 2021/1. 27. o.

⁵⁷ NAGY: i. m.

⁵⁸ BODNÁR: i. m. 26. o.

A védőügyvéd tevékenységének alapja a védelemhez való jog. Ebből vezethető le az ártatlanság vélelme, mely kimondja, hogy minden embert ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg a bíróság legfelső fokon, tisztességes eljárás keretében meg nem állapítja az ellenkezőjét. A védőnek kiemelkedő szerepe van a szabadságjogok és állampolgári jogok védelme területén. A bizonyítási eljárásban szükséges a védő részvétele, hiszen kötelessége feltárni a terhelt felmentő, vagy a bűnösség mértékét enyhítő körülményeket és ezeket a kellő időben a bíróság elé kell tárnia. A terheltet a védelemhez való jog azért illeti meg, mert az állami hatalom büntetőigényének érvényesítésénél akkor jár el igazságosan, ha az eljárásban érvényesíti a terhelti jogokat. Az anyagi igazság feltárásában közreműködik a védő, mintegy kiegyensúlyozva az erőviszonyokat a vádhatóság és a terhelt közötti viszonyban. A tisztességes eljárás kontradiktórius eljárás, ahol érvényesül a fegyveregyenlőség elve, a terheltet a vádlóval azonos jogok illetik meg.⁵⁹

Az eljárás során a védő abban az esetben sem felesleges, ha a terhelt valóban bűnös, hiszen lehetnek olyan körülmények, melyek az elkövető felelősségét enyhítik. A védő továbbá észlelhet eljárásbeli vagy anyagi jogi hibákat, s ezáltal kiküszöbölheti azokat. A kirendelt védőre bizonyos esetekben van szükség, ha a terhelt nem tud, vagy nem akar védőt megbízni perbeli védelmével. Ez egyfajta állami gondoskodás, hogy a terhelt jogai oltalom alatt álljanak.⁶⁰ Bérces Viktor László szerint a fellebbezés az eljárás során a védő legfelelősségteljesebb része, mégpedig azért, mert nincs garancia a sikerére, a terhelt „eljárási traumát” szenvedhet el az elhúzó eljárás alatt, növeli az eljárás költségeit, s amennyiben a védő nem él fellebbezési jogával, úgy fennáll az esélye, hogy az ítélet nem az igazság alapján kerül kihirdetésre,

⁵⁹ FENYVES: i. m. 48. o.

⁶⁰ NAGY: i. m.

s nem utolsó szempont, hogy ügyfele elégedetlenségét is maga után vonhatja.⁶¹

Rudolf Gneist szerint az ügyvédek, így a védők soha nem lehetnek öncélúak, nem hajthatja őket pusztán a jövedelemszerzés lehetősége. Az érdekképviselő szabad tudomány és művészet, mely olyan nemes, mint az erények és olyannyira szükséges, mint az igazságosság. Az ügyvéd a segítségre szoruló tanácsadójaként, elnyomottak szószólójaként, bírák irányítójaként, a perbeli fél éber védelmezőjeként tölti be társadalmi szerepét.⁶²

3. A védőre vonatkozó jogszabályok alakulása a polgári Magyarország első időszakában

E fejezetben a vizsgált időszak alapvető jogforrásait mutatom be, melyek a védő jogállását szabályozták. Ehhez szükségesnek találtam az Országbírói Értekezletig visszatekinteni, hiszen a Kiegyezés idején meghatározta a bünvádi eljárás rendjét. A Kiegyezést követő közjogi reformok következtében megkezdődött a kodifikációs munka, melynek következtében a vizsgált időszakban két szabályozás rendezte a büntetőeljárást, ezen belül a védő feladatát. Ebben a fejezetben láthatóvá válnak a védelem jogának fejlődési szakaszai, a védőre vonatkozó eljárásjogi szabályok.

3.1. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok és a Sárga Könyv

Az 1861-ben az Országbírói Értekezlet által kiadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jelentős változást nem hozott a tekin-

⁶¹ BÉRCES Viktor László: *A védői szerepkör értelmezésének kérdése – különös tekintettel a büntetőbírárság előtti eljárásokra*, Doktori értekezések 5. Pázmány Press, Budapest, 2014. 232–233. o.

⁶² Rudolf GNEIST: *Freie Advocatur*, Verlag von Julius Springer, Berlin, 1867. 43. o.

tetben, hogy az azt megelőző, 1853. évi osztrák büntető perrendtartás a nyomozó elvet helyezte előtérbe, a vádalakú eljárás „csak alak volt és nem lényeg” s melynek keretén belül a bíróság köteles volt a tudomására jutott cselekmények esetén eljárást indítani a közvádlo indítványa nélkül is.⁶³ Változást annyiban hozott, hogy az eljárás alá vontakat „jogegyenlősítette”, s kiterjesztette a védelem jogát nemesre és nem nemesre egyaránt.⁶⁴ Az Országbírói Értekezlet tanácskozásain a Deák Ferenc által vezetett alválasztmány az osztrák Btk. azonnali hatályon kívül helyezését szorgalmazta. Az első alválasztmányi javaslat a kódex alkalmazását mind alkotmányos, mind szakmai alapon elvetette. Így az alválasztmánynak abban kellett döntést hoznia, hogy az 1848 előtti törvények visszaállíthatók-e? A választmány tagjai annak szokásjogi jellege miatt nem támogatták, hiszen abban az időben a törvényesség elvének ez nyilvánvalóan nem felelt meg s az ország egyes részein fennálló partikularizmus miatt nem felelt meg a jogbiztonság követelményének sem. Ebből kifolyólag az 1843. évi javaslat hatályba léptetését tekintették megoldásnak, hiszen alkotmányossági szempontból, s a kor igényei szerint is inkább megfelelt, mint az osztrák Btk, ill. az 1848 előtti törvények. Büntetőeljárás tekintetében Szalay László munkáját javasolták életbe léptetni. Szorgalmazták az 1848. évi javaslat alapján esküdszékek felállításáról szóló rendelet megalkotását sajtóvétségek esetén. 1861. február 16-án, az Országbírói Értekezlet hatodik ülésén napirendre került, s a javaslat annak ellenére, hogy a nagy többség támogatta a 43-iki javaslat életbe léptetését, az erre vonatkozó indítványt nem fogadták el. A többség végül az 1848 előtti törvényekhez való visszatérést szorgalmazta. Másik nézőpontból az 1848. előtti törvényeket humánusabbnak találták az

⁶³ Kovács Judit: A vádelv fejlődése és gyakorlata Magyarországon, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (70) 2007. 5. o.

⁶⁴ FENYVES: i. m. 76. o.

osztrák büntetőtörvénykönyvénél büntetékiszabás terén, ezért az átmeneti időszakban ennek alapján kellett ítéletet hozni.⁶⁵

1844 és 1872 között kodifikációra kísérlet nem történt, 1848 és 1868 között a magyar törvényhozás szünetelt. Az ezt követő javaslatok a vádrendszer szellemében készültek. Az 1872-es javaslat tükrözte a vádelvet annyiban, hogy vizsgálat csak királyi ügyész, némely deliktumok esetében a királyi főügyész, illetve a magánvádló indítványára rendelhető el, valamint a vizsgálat során indítványtételi jogot biztosított a közvádlónak, a végtárgyalást pedig kizárólag külön vádképviselő mellett lehetett megtartani.⁶⁶

Csemegi Károly már az 1861-ben, az országgyűlés tevékenysége mentén kezdődő közjogi vitában is cikkekkel, tanulmányokkal élénken részt vett. Ő készítette az 1972-i ún. Sárga Könyvet, mely 1900. január 1-ig a büntető perrendtartás szerepét töltötte be.⁶⁷ A budapesti királyi főügyész az alárendelt ügyészeknek utasításként, az igazságügyminiszter ajánlásként küldte meg a törvényszékeknek. Hiányos mivolta miatt csak a Kúria döntvényeinek segítségével volt alkalmazható. Az egyre növekvő számú bűnügyek megkívánták, hogy a tiszti ügyészek helyett magánügyvédek lássák el a védelmet, minek következtében létrehozták a büntetőügyekben eljáró, hivatalból kirendelhető ügyvédek jegyzékét. Ekkor a védő a vizsgálat alatt védencével tanácskozhatott, a bíró által kijelölt személy jelenlétében. A vizsgálat lezárását követően a tanácskozás szabadon folyhatott. Az ügybeli iratokat szintén felügyelet mellett, az ítéłszék pertárában a vádindítvány benyújtásától számított három napig tanulmányozhatta. Jelen lehetett szemlénél, előterjesztéseket tehetett. Kérdéseit közvetlenül tehetette fel a vádlottnak,

⁶⁵ KÉPESSY Imre: *Az Országbírói Értekezlet története és öröksége*, Doktori értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2023. 106–108. o.

⁶⁶ KOVÁCS: i. m. 5–6. o.

⁶⁷ SÁRLOS Béla: Csemegi Károly és a kiegyezés, *Történelmi Szemle*, 1968/1–2. 28. o.

tanúnak, szakértőnek.⁶⁸ Védérveit világosan kellett kifejtenie⁶⁹ és élhetett felfolyamodással a vizsgálati fogságot elrendelő határozat ellen.⁷⁰ A védő önállóan élhetett jogorvoslattal, ha vádlott az ítéletbe belenyugodott, s a Kúria kimondta, hogy a perorvoslat hatályát nem szünteti meg ezen felül, ha a vádlott a perorvoslati beadványt visszavonta. Ennek alapjául az a tény szolgált, hogy a védő tevékenységének nem pusztán a vádlott védelme az alapja, hanem egyúttal képviseli a törvényen alapuló jogot is, s nem tekintették azonosnak azzal, mintha a védő a vádlott magánjogi megbízottja lenne.⁷¹ Egy 1885-ben kelt kúriai határozat tettestársak esetében a védő fellebbezésének az ítéletébe belenyugvó tettestársra való kiterjesztés mellett is helyt adott.⁷² A védőt hivatalból kellett kirendelni abban az esetben, ha a vádlott cselekménye halállal, vagy 5 évi szabadságvesztésnél súlyosabban volt büntetendő.⁷³ A bírói gyakorlat azonban a büntetés tétel alsó határát tekintette mérvadónak a védő kirendelése tekintetében, tehát amennyiben az nem érte el az öt évet, védő rendelése hivatalból nem volt kötelező, függetlenül attól, hogy a kiszabható büntetés felső határa alapján a tényleges büntetés az öt évet meghaladhatta.⁷⁴ Abban az esetben,

⁶⁸ *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam VI. kötet*, Budapest, 1884. A M. K. Curia 1883. szeptember 25-én kelt 4959. sz. a. 225. o.

⁶⁹ FENYVES: i. m. 76–77. o.

⁷⁰ *Az igazságügyminiszter által javaslatba hozott szabályok a bűnvádi eljárás egyöntetősége tárgyában*, Kiadja: Ráth Mór, 1972. 27. § (2)

⁷¹ *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam VII. kötet*, Budapest, 1884. A M. K. Curia 1883. november 28-án kelt 27. számú teljes-ülési döntvénye. 236–238. o.

⁷² *Döntvénytár. A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéltő Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam XI. kötet*, Budapest, 1885. A M. K. Curia 1885. február 10-én kelt 7695/84. sz. a. 38. o.

⁷³ FENYVES: i. m. 77. o.

⁷⁴ *Döntvénytár. A felsőbbbíróóságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam X. kötet*, Budapest, 1898. A M. K. Curia 1897. december 15-én kelt 7648. sz. a. 246. o.

ha hivatalból való védő rendelkezésének volt helye, a vádlottat előbb fel kellett szólítani, hogy válasszon magának védőt, s csak abban az esetben rendeltek ki, amennyiben ezt elmulasztotta.⁷⁵ Ha a védőt az összbüntetést kiszabó tárgyalásra nem idézték meg, ezáltal nem hallgatták meg, nem vont maga után alaki semmisséget, mivel az összbüntetés kiszabásának alapjául szolgáló külön ítéletek érdemben már nem voltak elbírálhatók.⁷⁶ Bizonyos bűncselekmények, pl. szándékos emberölés kísérletének,⁷⁷ vagy nemi erőszak elkövetése esetén a védő kirendelése kötelező volt, ennek elmulasztása semmisséget vont maga után.⁷⁸ Védőt rendeltek abban az esetben is, ha a vádlott az ítélethirdetés előtt megszökött, perorvoslat érvényesíthetősége céljából.⁷⁹ A gyakorlatban még az 1896. évben előfordult, hogy a vádat és a védelmet – időbeli eltéréssel – ugyanazon személy látta el, mely esetről a kir. ítélőtábla kimondta, hogy az ezen eljárásban hozott határozatot meg kell semmisíteni és a bíróságot új eljárás lefolytatására kötelezte. Ezzel szemben a kir. Kúria megsemmisítette az ítélőtábla határozatát és utasította az elsőfokon eljáró törvényszéket, hogy az ügyet érdemben bírálja el. Az indoklásban a védő feladatának közfeladat jellegét, valamint

⁷⁵ *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam IV. kötet,* Budapest, 1883. A M. K. Curia 1883. február 22-én kelt 9381. sz. a. 240–241. o.

⁷⁶ *Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam I. kötet,* Budapest, 1895. A M. K. Curia 1895. január 30-án kelt 561. sz. a. 261–263. o.

⁷⁷ *Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam IV. kötet,* Budapest, 1896. 118. o.

⁷⁸ *Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam IV. kötet,* Budapest, 1896. 140. o.

⁷⁹ *Döntvénytár. A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéltő Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam XV. kötet,* Budapest, 1886. A M. K. Curia 1886. június 8-án kelt 57. számú teljes ülési döntvénye. 44–45. o.

az ügyésznek ama kötelességét jelölte meg, mely szerint kötelessége a vádlott anyagi védelme. A szerkesztő hozzáfűzte, hogy az ítéletábra álláspontját tartja helyénvalónak, mert fontosnak tartja a hatékony védelmet, ebben az esetben a Kúria álláspontját pedig formai védelemnek nevezte.⁸⁰ A Kúria határozatában összeférhetetlenségre tekintettel kimondta, hogy aki a végtárgyalásra tanúként volt megidézve, védőügyvédi feladatot el nem láthatott.⁸¹ Az ítélet kihirdetése a gyakorlat szerint a vádlott részére történt, szóban, illetve az ítélet kézbesítése által. Azonban, ha a vádlott számára az ítélet nem volt kihirdethető annak távolléte miatt, a védő által benyújtott fellebbezést vissza kellett utasítani, s az ügy vádlottat érintő felülbírálatát a vádlott kézre kerítéséig, illetve addig az időpontig, míg az ítélet számára kihirdethetővé nem válik, felfüggesztették.⁸² A „Sárga könyv” hiányos és következetlen volta vezetett egy új szemléletű, teljes körű kódex megalkotásáig.⁸³

3.2. Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk

Minthogy a büntetőeljárás az a jogterület, ahol az alkotmányos szabadságjogokat leginkább érvényre kell juttatni annak jellege miatt, az 1896-os Bp. megalkotásakor ezen szabadságjogok érvényesíthetősége a kodifikáció során prioritást élvezett. Világossá vált a jogalkotó számára, hogy azon személyeknek, kiket bűnvádi

⁸⁰ *Döntvénytár. A felsőbbbíróóságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam V. kötet*, Budapest, 1897. A Curia 1896. május 1-jén kelt 2886. sz. a. 265–268. o.

⁸¹ *Döntvénytár. A felsőbbbíróóságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva. III. folyam XV. kötet*, Budapest, 1900. A kir. Curia 1899. szeptember 28-án kelt 8417./99. sz. a. 310–311. o.

⁸² *Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam VI. kötet*, Budapest, 1884. A M. K. Curia 1883. október 10-én kelt 1953. sz. a. 258. o.

⁸³ FENYVES: i. m. 77. o.

eljárás alá vetnek, biztosítani kell azon szabadságjogokat, melyek a jogállami kritériumoknak megfelelnek, hiszen az eljárás sérti a vádlott személyes szabadságát, házi jogát, levéltitok-jogát és vagyonjogát, függetlenül annak tényleges bűnösségétől. Sürgette a kodifikációt az a tény is, hogy az anyagi jogi szabályokat, az 1878. évi V. törvény rendelkezéseit érvényre kellett juttatni, s ennek csak egy modern, jogállami büntetőeljárás tehetett eleget. Ehhez járult hozzá továbbá, hogy hazánk területén a büntető per során alkalmazott jogforrások nem voltak azonosak, s ezek ellentétben álltak a jogbiztonság követelményével.⁸⁴

A büntetőeljárás, ezen belül a bűnvádi per célja az anyagi büntetőjog érvényre juttatása, az abban foglalt elvek és szabályok gyakorlatba ültetése, ezzel teremtve meg az anyagi igazság felderítésének feltételeit. Az anyagi igazság abban áll, hogy ártatlan embert ne lehessen elítélni, a valódi bűnös viszont tetteivel arányos büntetésben részesüljön.⁸⁵ A Bp. felhasználja mind a nyomozó-, mind a vádelv fontosabb intézkedéseit, de túlsúlyt enged a vádrendszernek. Az eljárás csak vád alapján indítható, csak annak irányában, ki a cselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható. A bíróság csak a vád tárgyában dönthet, s az eljárás csak addig folytatható, míg a vádló a vádat nem ejtette. A vádat a fő- és a pótmagánvádló képviseli és uralja (*dominus litis*). A vádlott büntetése is csak a vádló fellebbezése útján szigorítható. Az ügyfélegyenlőség elve annyiban nem volt teljes, hogy a közvádló jogosítványai szélesebb körűek a magánvádlóéhoz, még inkább a terheltéhez képest. A bíró nem volt kötve a vádló minősítéséhez

⁸⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk indoklása a bűnvádi perrendtartásról. Általános indoklás. I. A bűnvádi perrendtartás megalkotásának sürzős szüksége. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89600033.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D44>.

⁸⁵ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest, 1908. 6. o.

és a büntetés kiszabása tekintetében. A törvény az anyagi igazság érvényre juttatása érdekében kötelezte a bíróságot, hogy intézkedjen a szükséges bizonyítékok beszerzése iránt, tehát nem bízta pusztán a vádra és a védelemre. A Bp-ben érvényesült a szóbeliség és közvetlenség elve. A bíró nem írásos dokumentumok általi megismerés alapján ítélezik, a kontradiktórius eljárás során közvetlenül tudomására jutott információk alapján dönt. A főtárgyaláson és a másodfokú tárgyaláson érvényesült a nyilvánosság elve, az előkészítő eljárásban azonban nem, hiszen az az eljárás eredményességét veszélyeztethette volna. Tehát az ügyfélnyilvánosság elvének úgy kellett érvényesülni, hogy a büntetőper célját ne veszélyeztesse. Így a vizsgálat folyamán a bizonyításfelvételnél a védő is jelen lehetett, kérdéseket tehetett fel, észrevételeket tehetett. Az ügyfélnyilvánosság útjában azonban gyakorlati akadályok is álltak, a vagyontalan terheltek kárára is válhatott az a tény, hogy egy távolabbi vizsgálati helyszínen sem ő, sem védője nem tudott megjelenni, s ezt a helyzeti előnyt a vádló akár ki is használhatta. S bár a jogirodalom erősen pártolta az ügyfélnyilvánosságot, ezen okokból mégsem valósulhatott meg teljeskörűen. A bizonyítékok szabad mérlegelésének elve és a védelemhez való jog szintén érvényesültek a szabályozásban. A védő közbenjárása megengedett volt, szükség esetén kirendeltek a terhelt részére, ellensúlyozandó a vád egyoldalúságát. A védelem jogát a szükséges mértékben korlátozták, mert visszaélésekre adott lehetőséget. Legfontosabb újítás az esküdszékek működésének kiterjesztése a rendes eljárásokra, ebben a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség biztosítékát látták.⁸⁶

Az esküdtbíráskodás felé az 1840-es években fordult a figyelem Szalay László munkássága nyomán. Az 1843-iki javaslatban jelent meg először az esküdszékek bevezetésére való utalás kisebbségi különvélemény formájában, a javaslat azonban

⁸⁶ ATZÉL: i. m. 4–15. o.

megbukott. A reformkor jogászhai támogatták az intézmény bevezetését, s az 1848. évi XVIII. törvénycikk 17. §-a sajtóvétségek esetén meghonosította az esküdszék intézményét. A forradalom eseményei meggátolták a rendelkezés gyakorlatba ültetését, egészen a kiegyezésig nem volt rá lehetőség. Horváth Boldizsár igazságügyminiszter léptette életbe Deák Ferenc ezen eljárási rendeletét, mely egészen a Bp. életbe lépéséig szabályozta a sajtójogi eljárást.⁸⁷ Az esküdszéki intézmény elfogadottsága Almásy⁸⁸ szerint annak népszerűségében keresendő, a közvélemény hajlamos bizonyosság nélkül befogadni, függetlenül attól, hogy az előzőekben a törvénykezési eljárás „*elégé jól működött*”.⁸⁹

A Bp. életbeléptetéséről szóló törvény az esküdtbíróságok hatáskörébe utalta a súlyosabb bűncselekményeket, pl. felségsértés, lázadás, szándékos emberölés vagy a halált okozó súlyos testi sértés.⁹⁰ Esküdtbíró lehetett az a magyar állampolgárságú férfi, aki a 26. életévét betöltötte, az állam nyelvén tud írni, olvasni, s akinek éves jövedelme 20 korona adófizetésre kötelezi, és felsőbb fokú végzettséggel rendelkezett.⁹¹ A Bp. XIX. fejezete rendelkezik az esküdszékről. Az esküdtekre összeférhetetlenségi szabályok vonatkoztak,⁹² tagjainak felét a vádló, másik felét a vádlott visszautasíthatta, páratlan számú esküdt esetén a fennmaradó 1 fő visszautasítása a vádlott joga volt, aki a visszautasítás jogát a védőjére bízhatta.⁹³ Az esküdtek tanúkhöz és szakértőkhöz kérdést intézhettek, jogukban állt a bizonyító eljárás kiegészítése

⁸⁷ DIÓSZEGI Attila: Élt 19 évet – Nyugodjék békében?, *Büntetőjogi Szemle*, 2015/3. 24–25. o.

⁸⁸ Tiszi főügyész (1897–1910), politikus.

⁸⁹ ALMÁSY László: Az esküdszék, *Magyar Figyelő*, 1911/3. 315. o.

⁹⁰ 1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről, 15. §.

⁹¹ DIÓSZEGI: i. m. 26. o.

⁹² 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 343. §.

⁹³ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 344. §.

érdekében indítványt tenni.⁹⁴ A bizonyítási eljárást követően megállapították az esküdtekhez intézendő kérdéseket, melyek csak zárt kérdések lehettek, a főkérdés a vádlott bűnösségére vonatkozott.⁹⁵ A vádlott beleegyezésével lehetett olyan kérdést intézni a jury-hoz, amely alapján a vádlott cselekménye súlyosabb megítélés alá esik, mint a vádhatározatban foglaltak.⁹⁶ Az elnöknek kötelessége volt az esküdtek kioktatása a megoldandó jogi kérdéseket illetően, ellenben nem volt szabad véleményt nyilvánítani a bizonyítékok esküdti mikénti mérlegelése tekintetében,⁹⁷ míg az esküdtek bővebb felvilágosítást is kérhettek.⁹⁸ Ha a vádlott bűnösségét mondták ki az esküdtek, s a bíróság úgy találta, hogy a vádlott terhére az ügy lényegében tévedtek, a bíróság a további eljárást felfüggesztette s következő ülészak esküdtbírósága elé utalta. Ez kizárólag az ítélet kihirdetése előtt, hivatalból történhetett, ellene perorvoslatnak nem volt helye.⁹⁹ Fellebbezésnek az esküdtbíróság ítélete ellen nem volt helye,¹⁰⁰ a miniszteri indoklás szerint: „... az esküdtbíróság ítélete ellen nem látszott ajánlatosnak a fellebbezés körét kiterjeszteni, mert arra sem jogi szempontokból, sem hazánk külön viszonyainál fogva nincs szükség ...”.¹⁰¹ Semmisségi panasszal azonban élhetett az érdekelt, ha az esküdtszék nem a szabályoknak megfelelően lett alakítva, ha bármely esküdt hiányzott a főtárgyalásról, ha a határozat

⁹⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 351. §.

⁹⁵ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 354. §.

⁹⁶ 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 357. §.

⁹⁷ 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 363. §.

⁹⁸ 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 366. §.

⁹⁹ 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 371. §.

¹⁰⁰ 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 381. §.

¹⁰¹ DIÓSZEGI: i. m. 32. o.

meghozatalában olyan esküdt is részt vett, aki valamely kizáró ok miatt a határozathozatalban nem vehetett volna részt, ha az esküdtekhez intézett kérdések szabálytalanul voltak feltéve, ha az elnök téves jogi felvilágosítást adott számukra, illetve ha az esküdtek által hozott határozat hiányos vagy ellentmondásos volt.¹⁰²

4. A védelem a jogszabályok és gyakorlat tükrében a Bűnvádi Perrendtartás rendszerében

A jogalkotó a Bp. megalkotása során eleget tett annak a korabeli követelménynek, mely szerint a terhelt számára lehetővé kell tenni, hogy a váddal szemben ellenbizonyítékait megszeresse, tény- és jogbeli érveinek kifejtésére lehetősége legyen. Ez az alapelv a védelem kétféle formáját tette lehetővé: a bűnvádi eljárásban részt vevő minden közegnek kötelessége a terhelt érdekeit szem előtt tartani, ezt nevezzük materiális védelemnek, valamint a jogtudományban járatlan terheltnek szükséges védőügyvéd közbenjárása. Ez a formális védelem. Ebből kifolyólag a védelem szabadsága és váddal való egyenjogúsága a bűnvádi perrendtartás egyik vezérelve lett.¹⁰³ A védelemnek e felosztása nem igazolható, mert a materiális védelem lényegében a hatóságok elfogulatlanságának követelménye, s védelemnek nevezni igazából nem lehet. Önmagában nem elég a vádlott védelmének ellátására, mert a vádrendszer sajátja, hogy a vád, a védelem és az ítélezés elválik egymástól. Az, hogy az eljáró hatóságoknak a mentő, illetve enyhítő körülményeket ugyanolyan súllyal mérlegelnie kell, mint a terhelő és súlyosbító körülményeket, a védelem tevékenysége nélkül mégiscsak hasztalan

¹⁰² 1896. évi XXXIII. törvénycikk törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 426. §.

¹⁰³ ATZÉL: i. m. 27. o.

lenne. A pártatlanság a bírótól nehezen elvárható enélkül, ez a nyomozórendszer idején bebizonyosodott. Ugyanígy a közvádó, aki a vádat képviseli, nyilvánvalóan nem a mentő körülményeket fogja a váddal szemben előtérbe helyezni. A közvédő hatóság felállítása célszerű lett volna a védelem biztosítása végett, s ezen keresztül az anyagi igazság érdekében.¹⁰⁴

A védő tevékenységét a kódex V. fejezete szabályozza. Az 53. § kimondja, hogy a vádlott az eljárás bármely szakában igénybe veheti védő közreműködését. Amennyiben nem élt ezzel a lehetőséggel, helyette törvényes képviselője, házastársa vagy egyeneságbeli rokonai választhattak védőt a védelem ellátása érdekében. Ettől függetlenül a vádlott az előbb említett személyek által választott védő megbízását bármikor felmondhatta. Lehetősége volt a vádlottnak több védő szolgáltatását igénybe venni azzal, hogy a beadványok és védőbeszédek számának általános kerekeit indokolatlanul nem léphették át.¹⁰⁵ Azonban a gyakorlatban nem minősült törvényes védelemnek, ha több, ellenérdekű vádlottat ugyanazon védő képviselte.¹⁰⁶ A főtárgyalásra védőt kellett rendelni abban az esetben, ha a vádlottat a vádemelés öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegette (mind a bűncselekmény, mind annak kísérletének elkövetése miatt¹⁰⁷), ha törvényes képviselője, házastársa, egyeneságbeli rokona így kívánta, ha az elkövető a 16. életévét nem töltötte be, írástudatlan siketnéma, vagy siketnéma, valamint ha a bíróság védő kirendelését

¹⁰⁴ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest, 1903. 151–155. o.

¹⁰⁵ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, V. fejezet. A védelem. 53. §.

¹⁰⁶ VARGHA Ferenc (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*, 5. kötet. Budapest, 1912. A k. Curia 1911. április 5-én kelt 2558/911. sz. a. II. Bt. 192. o.

¹⁰⁷ *Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bűnvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye*, 3. kötet, Budapest, 1903. A k. Curia 1903. február 11-én kelt 1224. számú határozata. 342. o.

célszerűnek találta. Itt megjegyzendő, hogy a Csemegi-kódex első novellája¹⁰⁸ a fiatalkorúak esetén a felső korhatárt 18. életév betöltésére módosította, s ennek következtében a Kúria jogfejlesztő tevékenységével a kötelező védőrendelés szabályait ehhez igazodóan egészítette ki, így a védő hivatalból való kirendelése a terhelt 18. életévének betöltéséig kötelező volt.¹⁰⁹ Több elkövető esetén ugyanazon védő abban az esetben láthatta el mindannyiuk védelmét, ha érdekeik nem voltak ellentétesek.¹¹⁰ Bűnhalmazat esetén a szabadságvesztés tartamának esetlegessége szempontjából ez a szabály nem volt figyelembe veendő,¹¹¹ t.i. a Csemegi-kódex VIII. fejezetének rendelkezései alapján bűnhalmazat esetén a legsúlyosabban büntetendő cselekmény büntetési tételének alapul vételével a kiszabott szabadságvesztés büntetés különböző mértékben emelhető volt.¹¹²

A Bp. értelmében a védelemnek három formája volt. A védő lehetett a terhelt által választott, a kir. ítélőtábla által kirendelt külön védő, valamint a közvédő. Ez utóbbinak szerepe abban az esetben volt az eljárás során, ha a vádlott nem rendelkezett választott védővel, illetve a kir. ítélőtábla nem rendelt ki számára külön védőt. Közvédő közreműködésére volt szükség abban az esetben is, ha a külön védő a kir. ítélőtábla főtárgyalásán nem jelent meg

¹⁰⁸ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

¹⁰⁹ VARGHA Ferenc (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*, 6. kötet. Budapest, 1913. A k. Curia 1912. január 9-én kelt 121/1912. sz.a. I. Bt. 64. oldal.

¹¹⁰ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, V. fejezet. A védelem. 56. §.

¹¹¹ *Büntetőjog és bűnvádi eljárás 2. Büntetőtörvénykönyv a kihágásokról. Mellék-törvények vétségekről és kihágásokról. Sajtótörvény. Bűnvádi perrendtartás*, Budapest, 1906. A k. Curia 1902. február 15-én kelt 1357. sz. határozata. 205. o.

¹¹² 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, VIII. fejezet. 95–99. §.

s a kir. ítélőtábla nem rendelt ki külön védőt helyette. Egyebekben feladata és jogköre megegyezett a védőével.¹¹³ Főszabályként a terhelt vagy hozzátartozója bármikor élhetett külön védő választásának lehetőségével. Előkészítő eljárásban védő kirendelésére csak kivételesen volt lehetőség, törvényszéki eljárás főtárgyalásán a legtöbb esetben, a kir. ítélőtábla főtárgyalásán kivétel nélkül mindig kötelező volt a védelem, a Kúria eljárásában a bíróság saját hatáskörében döntött védő kirendeléséről,¹¹⁴ vagyontalan vádlott esetében a költségeit a koronaügyészi átalányból fedezték,¹¹⁵ tehát a védő hivatalból való kirendelése részben kötelező volt, részben pedig a bíróság belátására volt bízva. Ha az elsőfokú bíróság tudomására olyan tény vagy adat jutott, mely alapján perújításnak volt helye a vádlott javára, úgy annak részére külön védőt rendelt ki ezen feladat ellátására, ha a perújítást indokló tény vagy adat megismerésétől számított 14 napon belül erre más indítványt nem tett. Előkészítő eljárás esetén a bíróság nem volt köteles védő kirendelésére, ezt abban az esetben tette, ha a terheltre nézve ezt célszerűnek találta.¹¹⁶ A korabeli büntető perjogban a védelem alapvetően megengedett volt, ezért a védelem ellátása elsősorban választott védő útján volt megoldandó. Védő hivatalból történő kirendelésének akkor volt helye, ha a kötelező védelem esete forgott fenn, vagy ha azt a bíróság célszerűnek találta, illetve, ha a terhelt vagy hozzátartozója nem élt védőválasztási jogával, vagy választott védője nem volt jogosult védői szerep ellátására.¹¹⁷ A kirendelt védő intézménye szubszidiárius, csak

¹¹³ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916. 555. o.

¹¹⁴ FINKEY: i. m. (1916) 245. o.

¹¹⁵ *Büntetőjog és bűnvádi eljárás 2. Büntetőtörvénykönyv a kihágásokról. Mellék-törvények vétségekről és kihágásokról. Sajtótörvény. Bűnvádi perrendtartás*, Budapest, 1906. A k. Curia 1902. július 8-án kelt 6632. számú határozata. 205. o.

¹¹⁶ FINKEY: i. m. (1916) 246. o.

¹¹⁷ FINKEY: i. m. (1916) 250. o.

abban az esetben van helye, ha a terhelt nem él a védőválasztás lehetőségével.¹¹⁸ Közvédő csak a kir. ítélőtábla eljárásában kapott szerepet, aki a Bp. értelmében nem volt hatósági személy, hanem a kir. ítélőtábla egyes tanácsaihoz a főtárgyalásokra kirendelt általános védő, a választott vagy külön védőnek fölé rendelve nem volt.¹¹⁹ Ezt alátámasztja a Kúria 1901. évi 3060. sz. határozata, mely kimondta, hogy a közvédő által bejelentett perorvoslat hatálytalan, amennyiben azt a külön védő mellőzte, illetve maga a vádlott sem tartotta fenn.¹²⁰ A védő kirendelésének módja a mai eljárás alapja is. Védőt kirendelni csak a védők névsorába felvett ügyvédek közül lehetett és a törvényszék elnöke nevezte ki. Csak alapos okból kérhetett felmentést a védelem alól, s ebben az ügyben az döntött, aki a védőt kirendelte.¹²¹

A Bp. 61. §-a rendelkezett a védő összeférhetetlenségéről. Ennek alapján a sértett, a sértett, terhelt vagy vádló házastársa, jegyese, egyéb rokonai, illetve aki a sértettel, terhelttel, vádlóval örökbefogadói, nevelőszülői, gyámsági vagy gondnoksági jogviszonyban állt, továbbá olyan hatósági személyek, akik intézkedése a terhelt érdekeivel szemben állt, illetve olyan személy, aki a főtárgyalásra tanúként van idézve, bizonyos mentességeket kivéve, nem volt kirendelhető a terhelt részére.¹²² A védelem előkészítése céljából adott esetben a tárgyalást el kellett napolni.¹²³ A védő a per minden szakában eljárhatott, kiemelendő, hogy a nyomozati szakban is. Ügyfele érdekében szóban és beadványban

¹¹⁸ ATZÉL: i. m. 28. o.

¹¹⁹ FINKEY: i. m. (1916) 251–252. o.

¹²⁰ *Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bűnvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye*, 2. kötet. Budapest, 1903. A k. Curia 1901. május 11-én kelt 3060. számú határozata. 173. o.

¹²¹ FENYVES: i. m. 79. o.

¹²² *1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról*, V. fejezet. A védelem. 61. §.

¹²³ FINKEY: i. m. (1903) 150. o.

is előterjesztést tehetett, melyet jegyzőkönyvbe kellett venni. A letartóztatás alatt lévő terhelttel a per folyamán mindvégig érintkezhetett, azonban, ha a büntető eljárás célja megkívánta, a nyomozás és a vizsgálat folyamán a védő által terhelt részére továbbítandó leveleket csak a rendőrhatalóság/vizsgálóbíró engedélyével lehetett továbbítani, s a terhelt csak hatósági/bírósági személy jelenlétében érintkezhetett védőjével. A vizsgálat lezárása után ez a korlátozás megszűnt, a továbbiakban védő és terhelt szabadon érintkezhetett,¹²⁴ mellyel nem pusztán terhelt és védője közötti bizalmi kapcsolat kiépítését segítette elő a szabályozás, mely a hatékony védelem elengedhetetlen pillére, hanem egyúttal tiszteletben tartotta a terhelt titokkörét is.¹²⁵ A közöttük lebonyolított levelezés és egyéb irat nem volt lefoglalható, illetve átvizsgálható, kivéve, ha a védő ellen bűnpártolás, orgazdaság, részesség gyanúja miatt vizsgálatot rendeltek el. A bűnjelnek nyilvánított váltókat – melyek nem tartoztak az imént említett kategóriába – a védőnek felszólításra az arra jogosult hatóságnak ki kellett szolgáltatnia.¹²⁶

A védőnek joga volt az ügy irataiba és csatolmányaiba betekinteni. Fenyves Csaba szerint: „*a jelenléti és másolatkérési lehetőségekkel napjainkban is egyetérthetünk*”.¹²⁷ A letartóztatást vagy vizsgálati fogságot elrendelő határozatot, illetve minden perorvoslással támadható bírói határozatot a védővel ismertetni kellett.¹²⁸

¹²⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, V. fejezet. A védelem. 62. §.

¹²⁵ ANGYAL Pál: *A titok védelme alaki és anyagi büntetőjogunkban*, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1908. 162. o.

¹²⁶ *Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bűnvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye*, 1. kötet. Budapest, 1901. A k. Curia 1901. január 26-án kelt 425/900. fegy. sz. határozata. 230–231. o.

¹²⁷ FENYVES: i. m. 80. o.

¹²⁸ ATZÉL: i. m. 30. o.

A védő – a vádlott akarata ellenére is – önálló jogorvoslattal élhetett.¹²⁹ A bünvádi eljárás során a védő számára kijelölt feladat, hogy a vádlottnak a védelemben segítségére legyen, a vádlott érdekében és közérdekből is, a vádlott jogait annak mellőzésével a védő nem gyakorolhatta. Ezért, ha a vádlott a fellebbviteli főtárgyaláson jelen nem volt, s képviselve sem, az ítélet kihirdetésére pedig nem volt előállítható, nem volt helye védő rendelkezésnek abból a célból, hogy az ítélet védő számára kihirdetve legyen. Ez esetben tehát a Bp. szerinti távolba ható intézkedésnek volt helye, avagy az eljárás függőben maradt, míg a vádlottat előállítani nem sikerült.¹³⁰ Amennyiben a vádlott a jogorvoslati beadványt vissza kívánta vonni, nyilatkozatának érvényességéhez védője hozzájárulása volt szükséges.¹³¹ Az alaki és anyagi semmisségi okokat a 384–385. § tartalmazza, melyek fellebbezés tárgyat képezhették, az ítélet rendelkező részén és indoklásán felül.¹³² Anyagi semmisségi okra a védő akkor is hivatkozhatott, ha ezen okok elsőfokon fellebbezés alapját szolgáltatták volna, azonban a vádlott a fellebbezést elmulasztotta. Tehát a védőt önálló perorvoslati jogának gyakorlásában nem korlátozták a vádlott mulasztásai.¹³³ A kötelező védelem eseteiben, amennyiben a főtárgyalásról a kirendelt védő távol maradt, de helyettes ügyvéd vagy joggyakornok helyettesítette, nem képezett semmisségi okot,

¹²⁹ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról, XX. fejezet. 383. § II. b).

¹³⁰ Büntetőjogi határozatok tára, III. kötet. Budapest, 1908. A k. Curia 1908. január 17-én kelt 88. számú teljes ülési döntvény. 23–25. o.

¹³¹ Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bünvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye, 2. kötet. Budapest, 1903. A k. Curia 1902. május 21-én kelt 2182/902. számú határozata. 362. o.

¹³² 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról, XX. fejezet. 382. §.

¹³³ Büntetőjogi döntvénytár. Az anyagi büntetőjog és a bünvádi perrendtartás körébe tartozó elvi jelentőségű határozatok gyűjteménye, 1. kötet. Budapest, 1901. A k. Curia 1901. január 10-én kelt 166/1901. számú határozata. 165. o.

mivel a jogalkotónak nem lehetett célja az ügyvédi kar túlterhelése, célja a vádlott szakértő védelme volt, melyet helyettesítéssel is biztosítani lehetett.¹³⁴ A törvényszéki eljárások tekintetében a Kúria a semmiségi panaszok nagy részét visszautasította. Vargha Ferencz szerint ennek oka az volt, hogy az ítéletátlákon az alap nélküli semmiségi panaszokat is befogadták. Nem ritkán a védők a semmiségi panasszal burkoltan a ténykérdést támadták meg.¹³⁵ A kor jogirodalmában számos tanulmány jelent meg a védő feladatával kapcsolatban, melyek a humanizmus szempontjából ragadták meg a védő tevékenységét. Ezek szerint a védőnek kétirányú a feladata, jogvédő és jogfejlesztő. A védőnek ellensúlyoznia kell a vád dominanciáját, fel kell vennie az ügyésszel a harcot, mert az ügyészt hatósági szerepköre által tisztelet övezi, amely befolyásolhatja az esküdtszéket a döntésben.¹³⁶ A bécsi jogászegyletben tartott előadásról jelentetett meg ismertetőt a Magyar Themis nevű folyóirat, mely a védő feladatát így határozta meg: a védő legkomolyabb feladata a vádlottal való érintkezés. Be kell hatolnia védence legféltettebb titkaiba, lelkének rejtelseibe, mert ott találja meg tettének kiváltó okait, melyet a humanitás jegyében és a tudomány segítségével más megvilágításba kell helyeznie annak érdekében, hogy ítéletét enyhítse, vagy ha a védő ezáltal a vádlott ártatlanságáról győződik meg, vagy arról, hogy tette nem bűncselekmény, ezáltal lesz képes a bíróságot és a vádat meggyőzni arról, hogy védence ártatlan, vagy eléri, hogy szüntessék meg az eljárást. Nélkülözhetetlen, hogy a védő alaposan ismerje a vád és a vizsgálat iratait, mert aki az ügyet a legjobban ismeri, a végtárgyalás menetét fogja irányítani.

¹³⁴ *Büntetőjogi határozatok tára*, II. kötet. Budapest, 1907. A k. Curia 1903. február 20-án kelt 83. számú teljes-ülési döntvénye. 55–57. o.

¹³⁵ VARGHA Ferencz: Alaptalan semmiségi panaszok, *Ügyvédek Lapja*, 1902/28. 1–2. o.

¹³⁶ PAP Kálmán: A bűnügyi védelem kérdéséhez, *A Jog*, 1893/32. 234. o.

A törvények alapos ismerete követelmény, tudományos fejtegetéseivel a védő a büntetési tétel kiszabására lehet befolyással. A végtárgyalás tekintetében a bizonyítás lényegesebb, mint a hangzatos védőbeszéd a cél elérése érdekében, s a tanúkhöz és szakértőkhöz intézett kérdéseit alaposan meg kell fontolnia, aki kérdez, az irányít elven, a válaszokban lévő ellentmondást feltárni, a kérdezettekben indulatot kelteni, s azt mellettük vagy ellenük használni fel, tehát minden erővel az igazságra törekedni, hiszen a védőnek célja és feladata az anyagi igazság kiderítése is. S az esküdtszék, a laikusokból álló testület, kiknek meggyőzéséhez nem jogi terminológiára van szükség, mindinkább arra, hogy a védő a humanitásra támaszkodva igyekezzon meggyőzni az esküdtszék tagjait.¹³⁷ A védelem feladata a terhelt érdekeit az állam büntetőigényével egyensúlyba hozni tehát – mindezt az anyagi igazság érvényre juttatásával – és a társadalom védelmét előmozdítani. A védő a terhelt érdekképviselőt látja el, ezzel párhuzamosan elősegíti az anyagi igazság kiderítését, s ez a két feladat olykor ellentétes irányban mozog. Ilyen esetben a védő nem lépheti át a terhelt javára felállított azon kereteket, melyeket törvény számára megállapított, nem kötelezhető arra, hogy a vádlott érdekeit háttérbe szorítsa az anyagi igazság érdekében.¹³⁸ A védő egyrészt „önálló perjogi ügyfél”,¹³⁹ másrészt az anyagi igazság előmozdítása tekintetében közfunkciót lát el, ennek ellenére nem feladata a vád érdekeinek előmozdítása, nem feladata a terhelő bizonyítékok beszerzésének előmozdítása. Ebből a kettős feladatkörből kifolyólag a védő feladata – ha az eljáró hatóságok mozdítják elő a terhelt érdekeit – megfigyelő és ellenőrző. Ha az eljáró ható-

¹³⁷ ULLMANN Sándor: Mi a védő feladata bűnügyekben?, *Magyar Themis*, 1874/4. 27. o.

¹³⁸ BALOGH: i. m. 301–302. o.

¹³⁹ ANGYAL Pál: A védő feladata, jogi helyzete, jogai és kötelességei, *Ügyvédek Lapja*, 1915/44. 2. o.

ságok tévednek vagy elfogultnak bizonyulnak, a védő feladata immár támadó és cáfoló. A védelem kifejtésének eszköze a mentő-bizonyítás anyagának a beszerzése. Ehhez azonban arra szükség lett volna, hogy a védőügyvédek hatósági jogkörrel ruházzák fel, s ez megalapozta volna a közvédő-hatóság felállítását. A védelem terén hatékony eszköznek bizonyulnak az előterjesztések, ha a vádlott érdekeit szolgálják, a vád és a terhelő bizonyítékok cáfolata, jogorvoslattal élés.¹⁴⁰ A védő jogai és kötelezettségei kétirányúak e tekintetben is: egyfelől közfunkciót tölt be, másfelől a terhelt érdekképviselőjeként rendelkezik azokkal. Közfunkcióját betöltve nem vonatkoznak rá a terhelt által adott utasítások és magatartások, ezáltal a terhelt akarata ellenére is elláthatja védelmét, így pl. ügyfele akarata ellenére is élhet jogorvoslattal. A fiatalkorú terhelt tekintetében a védő feladataként jelölték meg a fiatalkorú terhelt „*megmentését*” is, mivel egy gyermek elkövető esetében az állam nem pusztán és elsősorban büntetőigényével kívánt élni, hanem célul tűzte ki esetükben a kriminálpedagógiai intézkedések megtételét. Így a védőt a fiatalkorúak megmentésének egyik harcosaként jelölték meg.¹⁴¹ A védő célja védencének jogsegélyt nyújtani, azonban nem lehet eszköz annak kezében. A védelmet úgy látja el, hogy az anyagi igazság elve sem vád, sem védelem oldaláról ne sérüljön. Feladata ellátása során csak az indokolatlan, igazságtalan támadásokat kell hárítania. Minél súlyosabb a vád, minél nagyobb a közvélemény felháborodása, annál nagyobb a szükség mind a terheltnek, mind az anyagi igazságnak a védőre.¹⁴²

¹⁴⁰ BALOGH: i. m. 301–302. o.

¹⁴¹ ANGYAL: i. m. (1915) 2. o.

¹⁴² MENDELÉNYI László: Bűnügyi védelem és ügyvédi ethika, *Ügyvédek Lapja*, 1915/15. 3. o.

5. A fejlődés iránya

Nézőpontom szerint két jogeset által kirajzolódik a védő szerepe a korszakban, mert e jogesetek rámutatnak a büntetőeljárás hiányosságaira. A jogesetek bemutatása által kirajzolódik a védő szerepe, eljárásjogi környezete, a vonatkozó források által pedig ezek megítélése.

Az első jogeset az elhíresült, de még inkább hírhedt tiszaezlári vérvád esete. 1882. áprilisában Tiszaeszlárról nyomtalanul eltűnt egy 14 éves lány, Solymosi Eszter.¹⁴³ A lányt sikertelenül keresték, s szóbeszéd tárgyává lett, hogy néhány zsidó származású férfi, akik szintén a településen éltek, megölték a lányt. A lány édesanyja szorgalmazta vizsgálat indítását, a királyi törvényszék végzésével bírósági előnyomozást rendelt el.¹⁴⁴ Nyíregyházán 1883. augusztus 3-án elsőfokú ítélet született az ügyben, ami azért vonta magára a nemzetközi közvélemény figyelmét, mert modern büntetőjogi elvek ismeretében és jogszolgáltató intézmények keretében egy középkori babonából eredő vérvádról kellett döntenie. A nemzetközi sajtó értetlenül állt az előtt a kérdés előtt, hogy milyen bizonyítékokra van szükség bűnvádi eljárás megindításához, a nyomozó hatóság mivel tudja bizonyítani a vallásszertartási indítékú gyilkosságot? Abszurdnak tűnt, hogy az inkvizíciós eljárás megszűnése után, materiális bizonyítási kötelezettséggel s az ártatlanság vélelmének szem előtt tartásával miként lehetett az eljárást megindítani.¹⁴⁵ Eötvös Károly életében

¹⁴³ SZABÓ Dániel: *Magyarország társadalma egy ügy látószögében*, Budapesti Könyvszemle 24. 2012/3–4. 276. o.

¹⁴⁴ *Tisza-eszlár*, Napi értesítő a a tiszaezlári bűnper végtárgyalása alkalmából, Első szám. Nyíregyháza, 1883. 2. o.

¹⁴⁵ STIPTA István: A tiszaezlári per és a korabeli büntető eljárásjog, *Jogtörténeti szemle*, 2012/4. 22. o.

központi szerepet játszott a tiszaezlári perben való részvétele, elvállalta a tiszaezlári cselédlány, Solymos Eszter meggyilkolásával megvádolt zsidó férfiak védelmét és sikerre is vitte azt,¹⁴⁶ annak ellenére, hogy a közvélemény zsidógyűlölete rátelepedett az egész eljárásra.¹⁴⁷ Segítette az anyagi igazság feltárását, hogy elmélyült az igazságügyi orvostan tudományában. Védőtársaival¹⁴⁸ legnagyobb feladatuk a véletlen körülmények hamis látszatának perbeli tényállástól való elhatárolása volt. A Sárga könyv, tovább élő szokások és a polgári eljárásjog egyes szabályai szerint zajlott az eljárás, a védők tevékenysége a szabályozás hiányosságain túlmenően is nehezített volt, mivel az előnyomozati szakaszban a védelem számára a tanúkkal való érintkezést nem engedélyezték. E per ismételten világította meg, hogy a kor eljárásjogi szabályozása nem felel meg a jogállami büntetőeljárás követelményeinek, hazánkban 1896-ig jogi szabályozás nem szabott határt a rossz-hiszemű, szakszerűtlen nyomozati cselekményeknek és a hivatali visszaéléseknek.¹⁴⁹

A másik eset a Sibulék pöre néven kevésbé híres eset, mint a tiszaezlári per. Történt az 1880-as évek elején, hogy a két Sibul fiú édesapja a takarékpénztárhoz hitelért folyamodott. Eremit Pál hamis okiratot íratott alá vele, s kiforgatta vagyonából. Másfél évtizedig folyt a perlekedés, melynek eredménye a Sibul családnak nem kedvezett. 1904. január 5-én a két Sibul fiú kileste, megtámadta és meggyilkolta a nyílt utcán Eremitet.¹⁵⁰ Az ügyész

¹⁴⁶ RADNAI Dániel Szabolcs: Erkölcsi siker és/vagy anyagi haszon?, *Studia Litteraria*, 2021/3–4. 171. o.

¹⁴⁷ EÖTVÖS Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*, Első kötet. Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, 2. o.

¹⁴⁸ Friedmann Bernát, Funták Sándor, Székely Miksa fővárosi és Heumann Ignác nyíregyházi ügyvéd. UJVÁRI Péter (szerk.): *Magyar zsidó lexikon*, A magyar zsidó lexikon kiadása, Budapest, 1929. A tiszaezlári vérvád.

¹⁴⁹ STIPTA: i. m. 23–25. o.

¹⁵⁰ Meggyilkolt országgyűlési képviselő, *Szeged és Vidéke*, 1904/3. 8. sz. 7. o.

megvádolta őket gyilkosság elkövetésével.¹⁵¹ A bírósági tárgyaláson a testvérpár védője tanúkihallgatásra és Eremits Pál nagyszámú kétes bírósági ügye feltárására szóló indítványát a bíróság elutasította. három és fél óras védőbeszédében a meggyilkolt által elkövetett csálások kifejtésével végül meggyőzte az esküdteket védeneci érdekében,¹⁵² s néhány nap múlva a hírek a Sibul testvérek felmentéséről szóltak.¹⁵³

A védőbeszéd kivonatát a Szeged és Vidéke közölte. A védő szenzációs leleplezésére kíváncsi tömeg lepte meg a termet. A folyóirat a védőbeszédet jogi érvekben gazdagnak, a védőt pedig kiváló kriminalistának írta le. A védő a védőbeszédet az esküdtek méltatásával nyitotta meg, az előre megfontolás vádját azzal háritotta, hogy a testvérek ittasan, egyébként is megtörten követték el tetteiket. Kizárta a szándékosságot arra való hivatkozással, hogy a cselekmény nappal történt, nem pedig az éjszaka leple alatt. Ezen túl Lombroso tanaira hivatkozott, melynek értelmében a vádlottak azért vallottak szándékosságot, mert ezzel akartak enyhíteni lelkiismeretükön. Majd az áldozat jellemének bemutatásával zárta a védőbeszédet, mely a vádlottak felmentésének alapjául szolgáltak.¹⁵⁴

A Bp. hatályba lépését követő években az ártatlanul elítéltek száma jelentősen csökkent, sőt, már az azt megelőző időkben is csak elvétve fordult elő. Ellenben egyre sűrűbb jelenség lett a valódi bűnösök alaptalan felmentése.¹⁵⁵ A bűnösök alaptalan felmentéséről Almásy a következőket állította: „*az esküdt lélektana a teljes felmentés felé hajlik.*” „*Ezen lélektan ismerete a védelmet igen*

¹⁵¹ Eremits Pál gyilkosai, *Szeged és Vidéke*, 1904/3. 200. sz. 7. o.

¹⁵² Eremits Pál gyilkosai, *Pesti Napló*, 1904/173. 16. o.

¹⁵³ A Sibulék pöre, *Szeged és Vidéke*, 1904/3. 207. sz. 22. o.

¹⁵⁴ Törvénykezelés: Eremits képviselő gyilkosai, *Szeged és Vidéke*, 1904/204. 8–9. o.

¹⁵⁵ FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntetőeljáráásban*, Magyar jogi szemle kiadása, Budapest, 1927. 10. o.

sokszor hazárd eljárásra ragadja, számítva ugyanis arra, hogy gyilkosság kimondásától mennyire irtózik az esküdt, ... „¹⁵⁶ Az esküdtszék működésének a célja abban az eszményben született, hogy ezzel elérjük a büntető jogszolgáltatás terén az anyagi igazság érvényesülését. Ennek ellenére az elkövetkező évek gyakorlata bebizonyította, hogy ez az elképzelés nem felelt meg az elvárásoknak, s egyre többen az esküdtszék hatáskörének szabályozásában látták a megoldást. Az esküdtszék működése jogbizonytalanságot teremtett, kihágás esetén tudni lehetett, mire számíthat az elkövető, ellenben az esküdtszék hatáskörébe utalt súlyos bűncselekmények esetén számítani lehetett az elkövető felmentésére. A laikus esküdtek szaktudás hiányában nem tudták megállapítani a bűncselekmények helyes büntetőjogi minősítését, az esküdtet lélektana pedig arra ösztönözte, hogy súlyos bűncselekmények esetében a felmentést szorgalmazza. Ezt a védők kihasználva, a védelmet erre a tényre alapozva látták el a védelmet.¹⁵⁷ Vargha Ferencz angol és francia védők beszámolóí alapján írja: a védő taktikája az esküdtek érzelmeinek leolvasása arcukról, majd megállapítani, melyikük szimpatizál a vádlottal, s ezek után kizárólag ezen esküdtekkel kell foglalkozni. Amelyik esküdt nem a vádlott ártatlansága felé hajlik, annak meg kell tudni az okát. „Ez a védő legnehezebb, s legkényesebb feladata.” Egy-két esküdt megnyerése elegendő, ez várhatóan befolyással lesz a többire is. A védők a *captatio benevolentiae*¹⁵⁸ alkalmazásával élnek, s kisebb attitűdökkel az esküdtek megnyerhetőek az ügynek. Ezt a lélektani törvény szuggesztív erejének hívja, melyet bárki, bármikor alkalmazhat annak érdekében, hogy mások akaratát az uralma

¹⁵⁶ ALMÁSY: i. m. 323. o.

¹⁵⁷ ALMÁSY: i. m. 319–325. o.

¹⁵⁸ A jóindulat elnyerése – klasszikus retorikai eszköz. Főleg az érzelmekre kívánt hatni. In: *Kulturális Enciklopédia*, http://enciklopedia.fazekas.hu/retorika/Captatio_benevolentiae.htm (letöltés ideje: 2024.04.26.).

alá hajtsa. Az esküdt lélektanára azonban nem pusztán a védő, hanem maga a bíróság és a közvélemény is hasonló suggestív hatást gyakorol.¹⁵⁹

Az esküdtszéki eljárások során ennek ellentéte is előfordult, amikor bizonyítékok hiányában mondtak ki bűnösnek vádlottakat. A Bp. 371. §-a értelmében, ha az esküdtszék a vádlottat bűnösnek mondta ki, s a bíróság valamennyi tagja meg volt róla győződve, hogy az ügy lényegében a vádlott terhére tévedtek, a következő ülésszak esküdtbírósága elé utalták az ügyet. Erre csak az ítélet kihirdetése előtt volt lehetőség, hivatalból, s perorvoslatnak ellene nem volt helye.¹⁶⁰ Jogértelmezési problémák adódtak a Bp. 437. §-át illetően, azt érintően, hogy a Kúriának van-e felülvizsgálati joga az esküdtszéki felmentő ítéletek tekintetében. Maga a Kúria ítéletet nem hozott felmentő ítélettel szemben.¹⁶¹ Polgár József kúriai bíró az elnöki rezümé szűkre szabottságában látta az esküdtszék verdictjei mögött húzódó problémákat. Fejtegetései szerint a Bp. 363. § 3. bekezdése alapján az elnök nem tudja megadni a kellő felvilágosítást az esküdtek számára, főként, ha a vád és a védelem által felhozott adatok alkalmasak arra, hogy az esküdteket félrevezessék, s azok ki vannak téve a felek szónoklatának. Amiatt, hogy vádnak és védelemnek nem szakbíróssággal szemben kell kifejtteniük érveiket, a felmerült bizonyítékokat érdekeiknek megfelelően adják elő, mégpedig azért, hogy számukra kedvező döntés szülessen, figyelmen kívül hagyva, hogy a bizonyítás eredményei megfelelnek-e a valóságnak.¹⁶² Vargha Ferenc szerint az esküdtszéki eljárás megbízhatatlan volt és jogi szempontból

¹⁵⁹ VARGHA Ferencz: Az esküdtszék IV., *Jogtudományi Közöny*, 1905/16. 135. o.

¹⁶⁰ TRAEGER Zsigmond: Az esküdtek tévedése és az eljárás felfüggesztése, *Ügyvédek Lapja*, 1906/36. 2. o.

¹⁶¹ FAYER László: Esküdtszéki kérdések, *Jogtudományi Közöny*, 1903/16. 1. o.

¹⁶² POLGÁR József: A Bperrendtartás módosításáról V., *Ügyvédek Lapja*, 1913/14. 2–4. o.

gyakran értékelhetetlen. Az esküdtbírák csak akkor voltak képesek tárgyilagosan dönteni a ténykérdésben, ha a bűncselekmény nem keltette fel a közvélemény érdeklődését. Almásy szerint a közvélemény már akkor is befolyással bírt az ügy menetére, mely időben a bűncselekmény megtörtént.¹⁶³ Kenedi Géza szerint a védőnek, de nemkülönben a többi résztvevőnek az eljárás lefolyása alatt nem kellene újságot olvasnia, mert a hiszékenységre és a hiúságra az ítélő-képességet beszűkíti.¹⁶⁴

Az ismétlődő hibák miatt az eljárást módosították,¹⁶⁵ s 1914. március 24-én szentesítést nyert az 1914. évi XIII. törvénycikk, mely az esküdtbíróóságok előtti eljárást és a semmisségi panasszal kapcsolatos szabályokat módosította,¹⁶⁶ mely által a Kúriának ellenőrzési jogköre érvényesült az esküdszéki eljárás felett. Ezzel a módosítással az eljárás ismét a szakbíróóság felé mutatott.¹⁶⁷

A Bp. módosítására két ízben került sor a világháború kitöréséig. Az 1907. évi XVIII. törvénycikk a semmisségi panaszok előterjesztésével kapcsolatos módosításokat, az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a fiatakorúakra vonatkozó eljárásjogi módosításokat tartalmazott. Az 1914. évi XIII. törvénycikk az esküdszéki eljárást szabályozta. Az I. világháború kitörését követően még ugyanez év szeptemberében az esküdtbíróóságok működését felfüggesztették az ország nagy részén az 1912. évi kivételes határolmáról szóló törvény alapján, s a továbbiakban így is maradt.¹⁶⁸

¹⁶³ ALMÁSY: i. m. 317. o.

¹⁶⁴ KENEDI Géza: Levelek Magyarországból, *Magyar Figyelő*, 1911/3. szám. 152. o.

¹⁶⁵ VARGHA Ferencz: Az esküdtbíróóság tévedése, *Jogtudományi Közlöny*, 1914/51. 512–513. o.

¹⁶⁶ Hivatalos rész. 1914. évi XIII. törvénycikk, *Budapesti Közlöny*, 1914/72. 1. o.

¹⁶⁷ VARGHA Ferencz: Az esküdtbíróóság tévedése, *Jogtudományi Közlöny*, 1914/51. 512. o.

¹⁶⁸ ANTAL: i. m. 617. o.

Az I. világháború kitörése megdöntötte a liberális államkonceptiót, s a közjogi változások a Bp. több jogintézményét alkalmazhatatlanná tették. Ennek következtében a törvény végrehajtása már nem követte az alapvető garanciális eljárási megoldásokat.¹⁶⁹

6. Katonai büntetőeljárás

Az előbbieken felvázolt általános büntetőjog célja és feladata, hogy a társadalom védelme érdekében az arra veszélyes cselekményeket szankcionálja, egyúttal lehetőleg meg is előzze a jövőbeni elkövetésüket. A katonai büntetőjog értelemszerűen a katonai rendet hivatott védelmezni. A katona egyrészt az állam polgára, ennél fogva tartozik az általános, míg katonai hivatásánál fogva a katonai büntetőjog hatálya alá.¹⁷⁰ A vizsgált korszakban, azonban ezek egységesen egy kódexben kerültek elhelyezésre, így a katonai és polgári büntetőjogi rezsim élesen elkülönült egymástól. A katonai büntetőjog szükségességének alapját a katonákkal szembeni elvárások képezik, s különböztetik meg a polgári személyek büntetőjogától. A katona egyének kötelessége az állam védelme érdekében bármikor harcba vonulni, ez feltétlen engedelmességet, szigorú fegyelmet, bátorságot, önfeláldozást kíván meg. Ezek az elvek azok, melyek érvényesítéséhez külön katonai büntetőtörvénykönyv megalkotására van szükség. A katonai büntető perrendtartás szükségességét is a vezérelvek különbsége kívánja meg, hiszen a polgári bűnvádi perrendtartás a terheltet garanciális biztosítékokkal bástyázza körbe. Ez a katonai bűnvádi perrendtartás

¹⁶⁹ ANTAL: i. m. 611. o.

¹⁷⁰ HAUTZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*, AndAnn Kiadó, Pécs, 2010. 22–23. o.

terén – mondja Finkey – akadályozná a katonaság vezérelveinek érvényesülését.¹⁷¹

Úgy vélem, a korszak katonai büntetőjogának, azon belül is a katonai büntetőeljárási jognak és védő szerepének bemutatásához érdemes az 1848-as forradalmat követő eseményekre figyelmet fordítani, mindenekelőtt azért, mert a magyar honvédség alapjai ekkor kerültek lefektetésre. Az 1848-ban létrejött az önálló magyar honvédség és az azt megalapozó nemzetőrség a forradalmi vívmányok védelme érdekében. A szabadságharc alapvető fegyveres ereje a honvédség volt, emellett a nemzetőrség feladataként a rendfenntartás volt meghatározva, mindamellett, hogy tartalékot képezett a honvédsereg utánpótlását tekintve. Ebben az időszakban jött létre a Honvédelmi Bizottmány, melynek feladata az államfői jogok gyakorlása, valamint az alkotmányos szempontból ellehetetlenül kormányzat feladatainak ellátása volt.¹⁷² A honvédség megszervezését követően létrejött az Országos Nemzetőrseregi Haditanács, mely az egységes katonai irányítás érdekében beolvadt a hadügyminisztériumba, majd 1848 végén honvéd főparancsnokságok kezdték meg működésüket. A katonai igazgatás rendszere ugyanekkor egységessé vált, a hadügyminisztérium keretein belül nyolc osztály jött létre, ennek hetedik tagja az igazságügyi osztály volt. Ezen folyamat eredményeképpen megalakultak a katonai főtörvényszékek.¹⁷³ A hadbírák hiánya azonban oda vezetett, hogy a közigazgatási és ítélkezési funkciók nem tudtak különválni.¹⁷⁴ A szabadságharc idején az eljárás inkvizitórius rendszerű volt,

¹⁷¹ FINKEY Ferenc: *Háborús büntetőjogunk és bűnügypolitikánk a háború után*, Franklin Társulat Nyomdája, Budapest, 1916. 6–7. o.

¹⁷² FARKAS Ádám: *A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon. 1867–1944*, Zrínyi Kiadó, 2019. 44–48. o.

¹⁷³ ŐRY Gábor: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848–49-ben, *Hadtörténeti közlemények*, 1998/1. 80–81. o.

¹⁷⁴ CZIÁKY Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*, Szerzői kiadás, Budapest, 1924. 149. o.

a gyorsan kibontakozó események a továbbiakban akadályozták az önálló katonai igazságszolgáltatás létrehozását.¹⁷⁵ A szabadságharcot követően a Habsburg Birodalom Magyarország szuverenitásának megszüntetésére, az ország bekebelezésére törekedett,¹⁷⁶ végül a königgrätzi csatában poroszoktól elszenvedett végső vereség által a Habsburgok kiszorultak a német egység keretei közül, s ez a veszteség elősegítette a kiegyezés létrejöttét Magyarországgal.¹⁷⁷

A kiegyezéssel Magyarország alkotmányos és közjogi önállóságra tett szert, azonban a hadügy, a külügy és a pénzügyek közös irányítás alá kerültek.¹⁷⁸ A hadügyi kérdések a kiegyezés sarkalatos pontját képezték, rávilágítottak a birodalmi érdek jelentőségére a nemzeti törekvésekkel szemben. Ami a hadügyet illeti, a kiegyezési törvény az uralkodó „alkotmányos fejedelmi jogait” állította vissza, így a hadsereg teljes körű irányítása az uralkodó kezében összpontosult, az Országgyűlés hatáskörébe csak a toborzás került. A Monarchia hadereje közös hadseregből és haditengerészetből, az osztrák Landwehr és magyar honvédségből, valamint a magyar népfelkelésből és az osztrák Landsturm-ból tevődött össze.¹⁷⁹

A kiegyezés idején a Habsburg uralom alatt álló területeken az 1855-ben, császári nyílt paranccsal életbe léptetett anyagi katonai büntetőkódex volt hatályban, s az eljárásjog Mária Terézia korából származó, inkvizitórius rendszerű eljárás volt, melynek

¹⁷⁵ A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene, https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files_attachment/magyarkatonaibuntetojog.pdf
76. o. (a továbbiakban: Debreceni Ítéltábla)

¹⁷⁶ Debreceni Ítéltábla: i. m. 77. o.

¹⁷⁷ Kovács Endre: Ausztria útja az 1867-es kiegyezéshez, *Századok*, 1972/3. 685. o.

¹⁷⁸ KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 28. o.

¹⁷⁹ Debreceni Ítéltábla: i. m. 77. o.

rendelkezései nem illeszkedtek a magyar alkotmányos jogrendszerbe.¹⁸⁰ Az 1855-ben hatályba léptetett oktrojált kódex¹⁸¹ a bűncselekményeket a legszélesebb körben kívánta szabályozni. Erre utal az a tény, hogy szabályai nem pusztán a kifejezett katonai bűncselekményekre, hanem minden bűncselekményre kiterjedt. Célja feltehetően a parancsnoki önkény visszaszorítása, a generális prevenció a fegyelem biztosítása érdekében. A túlrészletezett tényállások a jogértelmezés kereteit bővítették, lehetőséget teremtve a jogalkotói szándék ellenében. Büntetési rendszere anakronisztikus volt, a felkoncolás, gúzsba kötés és egyéb idejét múlt büntetések alkalmazása a kor szellemének nem felelt meg. Ezen felül tartalmazott olyan rögtönbíráskodási szabályokat és felhatalmazó rendelkezéseket, melyek a felettes tisztek visszaéléseire adtak lehetőséget. Mindezek és azok a további tények, hogy a kódex a tisztek számára idejét múlt eszközöket biztosított, a legénység számára garanciákat pedig aligha, jelentős ellenkezést eredményezett. Az eljárás szabályozása ennél is korszerűtlenebb volt, a reformációt a magyar kormányzat rendeleti úton igyekezett megvalósítani, miután több törvényjavaslat e téren nem került elfogadásra.¹⁸² A katonai büntetőeljárások az 1754-ben kiadott Militarjustiznorm és a Theresianische Peinliche Halsgerichtsordnung (1768) alapján folytak le, a bírói felsőbbbségi jog alapul vételével. A vizsgálóbíró, a szavazó bíró, a vádló és a védő egy

¹⁸⁰ FARKAS Ádám: A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya, *Iustum Aequum Salutare*, 2014/4. 102–103. o.

¹⁸¹ A kódex alkotmányossági szempontból kifogásolható, a magyar jogrendszer részévé sosem vált, azonban a véderőtörvények, a honvéd törvény és a népfelkelésről szóló törvény élő jogként utal rá. In: SZILÁGYI Arthur Károly: Katonai bíráskodás kiterjesztése polgári egyénekre, *Jogtudományi Közlöny*, 1914/41. 417. o.

¹⁸² FARKAS Ádám: *A magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közötti természetrajzának vázlat*, MTA Law Working Papers, Budapest, 2014. 12–13. o.

személyben testesült meg. Perorvoslatra is csak kivételesen volt lehetőség, s halasztó hatállyal nem bírt.¹⁸³ Ez az elítélt bűnperének felülvizsgálatát jelentette.¹⁸⁴ Jogorvoslattal akkor élhetett az elítélt, ha a büntetés nem halál- vagy szabadságvesztés büntetés volt, hanem a rendfokozat elvesztése, a hadtörvényszéken hozott ítélettel szemben csak ekkor volt jogorvoslatnak helye. Mindez nem pusztán a hadiállományú személyek szempontjából volt aggályos, mivel mozgósítás idején a polgári személyek kikerültek a polgári büntető bíraskodás hatálya alól, s felettük az OKbp. alapján ítéleztek. A jogalkotó ennek rendjét nagy mértékben általánosította, ezért volt lehetséges, hogy nagy számú polgár került a katonai eljárás hatálya alá. A dualista állam egyes polgárai így elestek azoktól a garanciális szabályoktól, melyeket számukra a polgári eljárás szabályai biztosítottak volna.¹⁸⁵

Az 1896-os bűnvádi perrendtartás minden tekintetben megfelelt a kor elvárásainak, s biztosította azokat a garanciális alapelveket, melyekről az előző fejezetekben már szó volt, addig ez a katonai büntetőeljárásról nem volt elmondható. A hadsereg szervezeti hierarchiája révén indokoltnak tűnt a parancsnok büntetőhatalmának fenntartása. A magyar királyi honvédség főparancsnokát bírói fensőbbbségi jog illette. A katonai büntetőeljárásban a terhelt nem vehette igénybe védő segítségét, kirendelésre nem volt lehetőség egészen 1912-ig. A katonai büntetőeljárás-jog rendszeréből nem csak a védelemhez való jog, hanem egyéb eljárási garanciák is hiányoztak, mint a törvény előtti egyenlőség, szóbeliség, nyilvánosság. Az eljáró bíróságok összetételét

¹⁸³ KELEMEN Roland: A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bűnvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. 121–122. o.

¹⁸⁴ GYÖRFFY László: Perorvoslatok az új katonai bűnvádi perrendtartásban, *Ügyvédek Lapja*, 1913/27. 6. o.

¹⁸⁵ KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 65. o.

a laikus elem túlsúlya jellemezte, a bíró fensőbbbségi jog alapjaiban sértette a bírói függetlenség intézményét. Az 1900. január 1-jén hatályba lépett bünvádi perrendtartás a két terület között tátongó szakadékra irányította a figyelmet.¹⁸⁶ A kodifikációt sürgette az a tény, hogy az állam, mely magát alkotmányosnak tekinti, nem tűrheti, hogy a katonaság kötelékébe tartozó állampolgárok a sötét abszolutizmust idéző anyagi és eljárásjogi szabályozás hatálya alatt álljanak, valamint a nyugati államok, Oroszország és Szerbia példaértékű katonai eljárásjogát tekintve hazánk katonai büntető joga „szégyenfoltja az európai jogrendszernek”.¹⁸⁷ A két jogterület közötti óriási különbség önmagában is sürgette a kodifikációt, de lényeges ebben a tekintetben az is, hogy azok a magyar honvédek, akik honvédelmi kötelezettségeiket teljesítve kiestek a modern ítélkezési fórumok hatálya alól, külföldi szolgálat teljesítése alatt a közös hadsereg tisztjei rosszindulatának is ki voltak téve. Ezek a körülmények, valamint a háború szele a XX. század elején sürgetővé tette a katonai büntetőeljárás kodifikációját. 1903-ban megkezdődtek a kodifikáció munkálatai, azonban az 1906-ig tartó hároméves alkotmányos válság miatt a jogalkotó nem foglalkozott a tervezettel. Ráadásul a két fél nézőpontja nem egyezett a nyelvhasználat, a védelem joga és az eljárás nyilvánossága tekintetében. 1912-re sikerült a részlet-szabályok terén egyezésre jutni, s 1914. július 1-vel a korszerű, polgári eszméket magába fogadó katonai bünvádi eljárás, ezzel együtt a kivételes hatalomról szóló törvény az I. világháború kezdetének évében hatályba lépett.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Debreceni Ítéltábla: i. m. 106–107. o.

¹⁸⁷ MÓDLY László: A katonai büntető anyagi és eljárási jog reformja, különösen a hatáskör szempontjából, *A Jog*, 1907/11. 82. o.

¹⁸⁸ KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 237. o.

6.1. *A kivételes hatalom*

Az imperializmus nyomában létrejött totális állam jelentősen formálta át az állam védelmével kapcsolatos feladatokat. A hadviselés folyamatai felgyorsultak, az újabb harcmódor folytán az állam folyamatosan ki volt téve a lehetséges veszélyeknek. Ezzel párhuzamosan azonban az alapjogok biztosítása révén az állam mozgásterre lecsökkent, mely háborús időkben akár az állam létét fenyegette, mivel a jogállam intézményrendszere a veszélyhelyzetekre való reagálást lényegesen meghosszabbította. Ez az alkotmányos rend és a veszélyre való gyors reagálás „oximorona”, melynek feloldására a kivételes hatalomról szóló rendelkezés szolgált, mely lehetővé tette az alapjogok korlátozását, ezáltal a veszélyre való reakcióidő csökkentését.¹⁸⁹

Az első világháborút megelőző időszakban a veszélyhelyzetre való készülődést az 1912. évi LXIII. törvénycikk példázza, melynek keretén belül a jogalkotó felhatalmazást adott a kormánynak, hogy háború esetére, vagy akár háborúval fenyegettség esetén is a rendkívüli helyzetre való tekintettel, amiatt szükséges szabályokat léptessen életbe. E szabályozás azonban nem csak a katonákat érintette, hanem minden honpolgárra vonatkozott, mivel a kormány a kivételes hatalomról szóló törvényben kapott felhatalmazás alapján rendeleti úton elrendelte annak polgári személyekre való kiterjesztését.¹⁹⁰ A kormány a hadviselést érintő bűncselekmények esetén az eljárás főtárgyalását

¹⁸⁹ KELEMEN Roland: A háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912. évi LXIII. törvény országgyűlési vitája és sajtóvisszhangja, *Parlamenti Szemle*, 2017/9. 71. o.

¹⁹⁰ *A m. kir. minisztérium 1914. évi 5.491. M. E. rendelete, a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyéneknek a honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről.*

királyi törvényszék hatáskörébe utalhatta az esküdtszéki eljárás hatásköréből, utóbbiak működését fel is függeszthette.¹⁹¹ Markó Imre¹⁹² ennek okát az esküdtek nehézkes mozgósításában és azon feltételezett esküdtszéki határozatokban találta, melyek sértik a közbiztonságot és a közrendet.¹⁹³ Elrendelhetette továbbá, hogy azon bűncselekmények elkövetői ellen, melyek nem a katonai büntetőbíráskodás hatálya alá esnek, de cselekményükkel a hadviselésnek az érdekeit sértik, gyorsított bűnvádi eljárást folytassanak le, s bizonyos bűncselekmények esetén – pl. hűtlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, gyújtogatás, vízáradás okozása – a rögtönbíráskodás szabályait alkalmazzák.¹⁹⁴ A rögtönbíráskodás fogalma tágabb értelemben olyan kivételes állapotot jelent, amelyben bizonyos feltételek mellett rendkívüli rendszabályok válnak szükségessé, szűkebb értelemben viszont ezen állapot szabályozására vonatkozó normarendszer, illetve az ezt szabályozó eljárásjogi szabályok. A statáriumra jellemző, hogy elrendelése törvényben kapott felhatalmazás alapján, rendeleti szinten történik, ehhez szükségeltetik egy *extra ordinem* állapot. Célja a generális prevenció, melyet az elrettentés eszközével kíván elérni a jogalkotó, jellemzi továbbá a vád hiánya, a jogorvoslat hiánya, valamint a védelem jogának csorbulása. Az eljárás egyfokú és gyors, az ítélet felmentés vagy halálbüntetés, s az ítélet végrehajtása néhány órán belül végrehajtandó.¹⁹⁵ Az 1912. évi 12.002. sz. rendelet rögtönbíráskodásra vonatkozó

¹⁹¹ TÓTH J. Zoltán: A rögtönbíráskodás története Magyarországon a XIX–XX. században, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. 154–155. o.

¹⁹² Kecskeméti ügyvéd.

¹⁹³ MARKÓ Imre: Hatáskör és illetékesség a gyorsított bűnvádi eljárásban, *Jogtudományi Közöny*, 1914/41. 417. o.

¹⁹⁴ TÓTH J. Zoltán: A rögtönbíráskodás története Magyarországon a XIX–XX. században, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4. szám. 154–155. o.

¹⁹⁵ TÓTH J. Zoltán: Statáriális rendelkezések Magyarországon az I. világháború idején, *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. 223. o.

szabályainak nagy része egyezett a Kbt. által előírtakkal, minimális a kettő közötti eltérés. A kormány az 1915. évi 2.060 M. E. rendelettel módosította az imént említett rendeletet, a védő szerepét a módosítás nem érintette, a rögtönbíráskodás szabályait pedig változatlanul megtartotta.¹⁹⁶

Az imént említett rendelet másik szabályozási köre a gyorsított bűnvádi eljárás. Ennek értelmében az eljárásban a Bp. rendelkezései alkalmazandók a rendeletben megjelölt eltérésekkel. Az eljárás gyorsítása érdekében az eljárási cselekményeket a vasárnapokra és ünnepnapokra, valamint a napszakra tekintet nélkül kellett végrehajtani, valamint az az illetékességet kiterjesztette a rendelkezés azokra a bíróságokra, ahol a terheltet elfogták, vagy fogva tartották. A vizsgálatot a nyomozás pótolta, melyet az ügyészség a lehető legrövidebb idő alatt lefolytathatott. A vizsgálat eredményétől függően, a nyomozás lezárását követően azonnal a vádiratot be kellett nyújtani a főtárgyalási tanács elnökénél, e vádirat ellen kifogásnak nem volt helye. Az ítélet ellen egyfokú perorvoslással lehetett élni. A védelmet illetően védőül ügyvédjelölt vagy egyéb jogtudós volt választható, vagy kirendelhető, s a törvényszék elnöke rendelte ki. A nyomozás alatt a védő a terhelttel hatósági személy jelenlétében tanácskozhatott, iratbetekintési joga csak abban az esetben volt, ha az az eljárás célját nem veszélyeztette. A védelem előkészítése céljából a főtárgyalást elhalasztani nem lehetett. Amennyiben a védő a főtárgyalásról elmaradt, illetve nem volt kirendelhető, a tárgyalás megtartását akadályozta a várható 5 éven túli szabadságvesztés büntetés, a 16 éven aluli életkor, valamint, ha a bíróság védő jelenlétét célszerűnek találta.¹⁹⁷

¹⁹⁶ *A m. kir. minisztérium 1915. évi 2.060. M. E. számú rendelete, a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak életbeléptetéséről.*

¹⁹⁷ *A m. kir. igazságügyminiszter 1914. évi 12.002. I. M. E. rendelete a gyorsított bűnvádi eljárás szabályairól.*

6.2. *A modern katonai büntető eljárás és a joggyakorlat*

Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek, az ún. „*parallel vagy ikertörvénycikkek*” szabályozták a közös haderő, valamint a honvédség bűnvádi perrendtartását. E két törvény azonossága a közös- és a honvédsereg ugyanolyan büntető bíraskodását alapozta meg, s a katonai bűnvádi eljárásokban a haditörvényszék rendelkezett illetékességgel.¹⁹⁸ Az ikertörvények magyarázata rámutat, hogy a Kbp.-t a polgári bűnvádi perrendtartás alapul vételével kellett megalkotni, tehát ez utóbbi alapelveinek a katonai szabályozásban is érvényesülniük kellett. Természetesen ezek az alapelvek annyiban tudtak érvényesülni a katonai eljárás tekintetében, amennyiben az a katonai szervezetben kívánatos fegyelem fenntartását még nem akadályozta. A fegyelem fenntartását garantálta a bűncselekményt mihamarabb követő büntetés, ez indokolta katonai ügyekben az eljárás gyorsítását célzó rendelkezéseket.¹⁹⁹ A gyorsaság érdekében kisebb vétségek és kihágások esetén a bűnvádi eljárást mellőzték, a katonai előljárók fegyelmi fenytő hatalma oldotta meg a retorziót.²⁰⁰ A Kbp. a polgári bűnvádi perrendtartáshoz hasonlatosan a vegyes eljárási rendszert követte. Érvényesült az officialitás és a legalitás elve, valamint a vádely, a Kbp. keretein belül az ügyész monopóliuma

¹⁹⁸ TóTH J. Zoltán: Statáriális rendelkezések Magyarországon az I. világháború idején, *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. 223. o.

¹⁹⁹ 1912. évi XXXII. törvénycikk indokolása a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartása, I. fejezet. Az eljárás alapelvei és a javaslat általános rendelkezései. (1–9. §.) Az ikertörvények szövegezése és tartalma megegyezik, a kevés eltérést szervezeti eltérések indokolják. Ezért a honvédségre vonatkozó törvény indoklása csak a közös haderőre vonatkozó törvényhez képest mutatózó eltéréseket taglalja. 1912. évi XXXIII. törvénycikk indokolása a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról. Általános indokolás.

²⁰⁰ Uo. A 2. §-hoz.

érvényesült vádemelés tekintetében, fő- és pótmagánvádló ezen eljárásban nem szerepelt. (Pontosítva a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében is a közvádló járt el, amennyiben a magánpanaszos igényét az illetékes katonai parancsnok elé terjesztette, s a parancsnok a képvisellel a közvádlót megbízta. Ebből tehát joghátránya a magánpanaszosnak nem származott.²⁰¹) A Bp. egyéb perjogi elvei is érvényesültek a szabályozásban, azonban a katonai lét specialitásai miatt módosulva kerültek be abba. Ennek szükségét az eljárás lefolytatásának rövid határideje, a vád alá helyezési eljárás nélkülözése, az előjárók fegyelmi jogkörének bővítése teremtette meg. A rövid elintézési határidő a harcra készség fenntartása érdekében volt indokolt, ezért a vizsgálati szakaszt és a vádemelési szakaszt szűkebbre szabták a szabályozásban. Eltérés a Bp.-hez képest az is, hogy a vizsgálatot az ügyész folytatta le, azonban a parancsnok utasítására e jogosultságát át kellett engednie az illetékes bíróságnak. A vádemelés oly módon zajlott, hogy a parancsnok „vádparancsára” a katonai ügyész vádiratot nyújtott be, majd közölték a terhelttel, aki bejelenthetette védő igénybevételét, s határozat hozatala nélkül a főtárgyalás időpontját kitűzték. E tekintetben az eljárás a közvetlen idézési eljáráshoz volt hasonlatos. A főtárgyalás menete azonos volt a polgári bűnvádi eljárás főtárgyalásával, szóbeli volt és nyilvános, biztosítva volt továbbá a bírói függetlenség. A perorvoslat tekintetében az általános szabályok javarészt megegyeztek, azonban a hadosztálybíróságok elsőfokú ítéletével szemben csak büntetés kiszabás tekintetében volt helye. A fellebbezések zárt ülésen folytak, a nagyobb horderejű ügyek a hadosztálybíróságokon, semmiségi panasz elbírálása a legfelső katonai törvényszéken történt, s azok nyilvánosak voltak. Az eljárás gyorsasága és a fegyelem biztosítása érdekében rendkívüli

²⁰¹ GYÖRFFY László: Perorvoslatok az új katonai bűnvádi perrendtartásban, *Ügyvédek Lapja*, 1913/27. 6. o.

eljárásként a statáriális eljárás, valamint a hadra kelt seregnél és a tengeren követendő eljárás is helyet kapott a szabályozásban.²⁰² Ezen előnyök mellett a szabályozás hátránya, hogy a jogtudó szakembereket – érthető okokból – háttérbe szorította.²⁰³

Fentiekből következik, hogy a polgári bűnvádi perrendtartáshoz képest a Kbp.-ben a védelemhez való jog a katonai büntetőjog alapelveivel arányosan megszorításra került. Elsőként a Kbp. főszabályként rögzített, védőt érintő rendelkezéseit ismeretlem, s ezt követően, s ehhez képest foglalkozom a rendkívüli eljárásokkal. Nem meglepő módon az ikertörvények V. fejezete tartalmazza a védőt érintő szabályokat. Az új, modern katonai bűnvádi perrendtartás keretén belül a terhelt minden ügyben élhetett védő közreműködésével, vádemelés után és a főtárgyalásokon, valamint ítélettel szembeni perorvoslat érvényesítéséhez. Ugyanígy a hadosztálybíróságok tárgyalásain, s a legfelsőbb honvéd törvényszék előtt a semmisségi panaszok tárgyalásánál.²⁰⁴ A semmisségi panaszok tekintetében a Kbp. semmisségi okként jelölte meg azt is, ha a hadtörvényszék elnöke intézkedésével a határozathozatal tekintetében a védelmet törvényellenesen korlátozta. (358. § 4. p.). Ezzel a szabályozással a vádlottat és védőjét különös oltalom alá kívánta a jogalkotó helyezni, tekintettel az esetleges alá-fölérendeltségi viszonyra, mely a katonai büntetőeljárásban nem volt kizárva.²⁰⁵ A vádemelés, illetve másodfokon a tárgyalás határnapjának kitűzésekor a vádlottat tájékoztatni

²⁰² FINKEY Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1916.

²⁰³ PAP János: A honvéd ügyész helye és szerepe a magyar katonai igazságszolgáltatásban 1912–1946 között, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. 75. o.

²⁰⁴ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról. 87. §.

²⁰⁵ GYÖRFFY László: Perorvoslatok az új katonai bűnvádi perrendtartásban, *Ügyvédek Lapja*, 1913/27. 7. o.

kellett a védelemmel kapcsolatos jogairól.²⁰⁶ A vádemelés előtti eljárásban is élhetett védő igénybevételének lehetőségével, ekkor a védő nyomozati cselekményeket indítványozhatott, szemlénél, házkutatásnál jelen lehetett. A terhelttel hivatalos személy jelenlétében érintkezhetett. Az ügyiratokba betekinthezt, természetesen csak abban az esetben, ha az eljárás eredményességét nem veszélyeztette.²⁰⁷

Védőként azok a személyek léphettek fel, akik tényleges katonaállományú tisztek, tényleges honvéd igazságügyi tisztek és tisztjelöltek, vagy a terhelte szolgálati ágához tartozó tisztek, honvéd tisztviselők voltak, illetve a honvéd bíróságok tárgyalásán a népfelkelés, csendőrség, közös haderő kötelékébe tartozó személyek voltak. Ezen túl a honvédségi lajstromba felvett ügyvédek, nem tényleges igazságügyi tisztek is.²⁰⁸ A korban megszorításként értékelték, hogy védőt választani kizárólag a honvéd védők névjegyzékéből lehetett, s ez ellentétben állt az 1874. évi XXXIV. törvénycikk 38. §-val, amely szerint az ügyvéd fel volt jogosítva bármely hatósága vagy bíróság előtt feleket képviselni.²⁰⁹ A hatáskörök elválasztása érvényesült a Kbp.-ben is, ezért nem lehetett védő katonai ügyész vagy ügyészi tiszt, aki ugyanabban az ügyben, mint bíró szerepelt, vagy aki illetékes parancsnokként járt el az ügyben. A védői szerepkör összeférhetetlen volt a tanú és szakértő személyével, továbbá feltétel volt a 24. életév betöltése.²¹⁰ A törvény rendelkezett arról is, hogy mindként fokon ki volt zárva a hadbírói, bírói, jegyzőkönyvvezetői tisztségből, aki

²⁰⁶ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 90. §.

²⁰⁷ Uo. 87. § alapján a 102. §.

²⁰⁸ Uo. 91. §.

²⁰⁹ GÁBOR Gyula: Az új katonai perrendtartás, *Ügyvédek Lapja*, 1914/26. 2. o.

²¹⁰ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 95. §.

korábban – többek között – védőként szerepelt és aki a tényvázlat szerkesztésében közreműködött.²¹¹ A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék jogfejlesztő tevékenységével ezzel kapcsolatban kimondta, hogy a védő közreműködésének érvényességéhez az előjáró parancsnokság hozzájárulását kellett kérni. Védőként való közreműködésnek számított az is, ha a védő a vádlott beadványának szerkesztésében részt vett.²¹² A Bp.-hez hasonlóan a védő hivatalból való kirendelésének akkor volt helye, ha a bűncselekmény elkövetése 5 évet meghaladó szabadságvesztés büntetéssel fenyegetett. Ezen kívül a főtárgyaláshoz és másodfokon a vádlott akarata ellenére kellett hivatalból védőt rendelni, ha az illetékes parancsnok, a legfelsőbb honvéd törvényszék elnöke, vagy a tárgyalásvezető, illetve az ítélőbíróság szükségesnek tartotta, minden más esetben csak a vádlott kifejezett kérésére. Kiskorú esetén akkor, ha törvényes képviselő ezt kérte.²¹³ Nem kellett védőt hivatalból kirendelni, illetve a kirendelés érvényét veszítette, ha a vádlott maga választott védőt, aki a védelmét át is veszi, de csak abban az esetben, ha a változtatás az eljárást nem késleltette.²¹⁴ A Kbp. 101. §-a kimondta, hogy a védő perorvoslattal csak a vádlott bejegyzésével élhetett. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék e rendelkezést annyiban pontosította, hogy amennyiben a vádlott az ítéletébe belenyugodott, annak utólagos

²¹¹ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 110. §.

²¹² A legfelsőbb honvéd törvényszék 1917. január hó 30-án kelt 24. számú döntvénye a P.206/16. számú ügyben. In: APÁTHY Jenő (szerk.): *Az m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék döntvényei. Figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára*, I. kötet. Budapest, 1918. 99. o.

²¹³ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 88. §.

²¹⁴ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 89. §.

beleegyezésével is élhetett a védő perorvoslattal, tehát nem volt előzetes beleegyezéshez kötve.²¹⁵ A Bp.-vel ellentétben azonban a vádlottnak egy védő igénybevételére volt lehetősége. Több vádlott esetén fejenként választhattak védőt, ilyen esetben azonban hivatalból kirendelésnél egy védőt rendeltek számukra, ettől eltérni csak abban az esetben lehetett, ha érdekeik ellentétesek voltak.²¹⁶ Fogva tartás alatt szabadon érintkezhetett védencével, írásban történő kapcsolattartás esetén ellenőrzés nélkül levelet válthattak. Az ügyiratokba betekinthezt védő és vádlott egyaránt felügyelet mellett, másolatot készíthettek. Perbéli cselekményekhez nem volt szükség a vádlott beleegyezésére, azonban perorvoslatok érvényesítéséhez, perújrafelvételhez a védőnek a vádlott beleegyezésére volt szüksége.²¹⁷ Azonban a vádlott védelmére szóló felhatalmazás nem jogosította fel a védőt, hogy a vádlott, mint magánpanaszos érdekében is egyúttal eljárjon, a felhatalmazás ezek alapján nem személyhez, hanem ügghöz kötött volt. A külön felhatalmazás hiánya törvényi határidőn túl nem volt pótolható.²¹⁸ Ha a védőt elsőfokú eljárásban rendelték ki, a fellebbvitel, vagy semmisségi panasz miatt kitűzött

²¹⁵ A legfelsőbb honvéd törvényszék 1917. szeptember hó 7-én kelt 34. számú döntvénye a P.347/1917. számú ügyben. In: APÁTHY Jenő (szerk.): *Az m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék döntvényei. Figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára*, I. kötet. Budapest, 1918. 125. o.

²¹⁶ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 100. §.

²¹⁷ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 101. §.

²¹⁸ A legfelsőbb honvéd törvényszék 1917. október hó 30-án kelt 39. számú döntvénye a P.349/17. számú ügyben. In: APÁTHY Jenő (szerk.): *Az m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék döntvényei. Figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára*, I. kötet. Budapest, 1918. 138. o.

tárgyaláson nem kellett jelen lennie, ettől függetlenül a vádlottat támogatni kötelessége volt.²¹⁹ Ezzel kapcsolatban mondta ki a m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék, hogy amennyiben védő eme kötelességének nem tett eleget, s a perorvoslat benyújtásánál, illetve indoklásánál hiányosságok merültek fel, a vádlottat ezzel kapcsolatban meg kellett hallgatni, a perorvoslat érvényesíthetősége céljából.²²⁰

6.3. Rendkívüli eljárások

6.3.1. Statáriális eljárás

A statáriumra jellemző, hogy a rendes anyagi és eljárási normák helyett bizonyos bűncselekmények elkövetése esetén rendkívüli anyagi és eljárásjogi normák kerülnek alkalmazásra. Ennek feltevése a rendkívüli állapotok idején, közbiztonságot veszélyeztető bűncselekmények elhatalmasodása.²²¹ Az ikertörvények XXVI. fejezete rendelkezett a statáriális eljárás jogszabályi kereteiről.²²² Ennek értelmében a rögtönítélő eljárás hatálya alá tartozó katonai bűncselekmények esetén – mint a függelemsértés, zendülés, gyávaság, fegyelem- és rendháborítás, toborzás jogosultság nélkül, valamint a kémkedés – az eljárás azt a parancsnokot

²¹⁹ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról. 103. §.

²²⁰ A legfelsőbb honvéd törvényszék 1917. december hó 7-én kelt 48. számú döntvénye a P. 625/17. számú ügyben. In: APÁTHY Jenő (szerk.): *Az m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék döntvényei. Figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára*, I. kötet. Budapest, 1918. 158. o.

²²¹ TÓTH J. Zoltán: Statáriális rendelkezések Magyarországon az I. világháború idején, *Jogelméleti Szemle*, 2019/1. 223. o.

²²² TÓTH J. Zoltán: Rendkívüli büntetőjog és halálbüntetés az 1910-es évek Magyarországon, *Themis*, 2007. júniusi sz. 50. o.

illette, akihez a hadosztálybíróság utalva volt, ennek elrendelése nem volt előzetes kihirdetéshez kötve. A parancsnokot illetve a döntés joga annak tekintetében is, hogy a rögtönbíráskodás kihirdetése szükséges, s elrendelhetette a rögtönítelő eljárás megindítását lázadás, szökés, kötelelességszegésre való csábítás vagy ebben való segédkezés, lázongás és fosztogatás azon eseteiben, ezek esetén előzetes kihirdetésnek van helye. A hadügyminiszter döntött a kihirdetés szükségéről gyilkosság, rablás, gyűjtögetés, valamint nyilvános rongálás esetén, azonban átruházhatta-e jogát a hadosztálybírósághoz utalt parancsnokokra.²²³ A rögtönítelő eljárás lefolytatása független volt a rendes bíróságoknál folyamatban lévő bünvádi eljárásoktól, a hadosztálybíróság szervezetén belül a rögtönítelő bíróság volt jogosult az eljárást lefolytatni. Az eljárás megindításáról, a bizonyítékok beszerzéséről a katonai ügyész, a hivatalos felszerelés meglétéről, lelkész, orvos, hóhér jelenlétéről a hadosztálybíróság gondoskodott. Nyomozó eljárásról, vádirat benyújtásáról a jogszabály nem rendelkezett, a rögtönítelő eljárást lehetőleg megszakítás nélkül, a lehető legrövidebb időn belül kellett lefolytatni, akár a szabad ég alatt is. Az ítélet végrehajtása nem volt elhalasztható. Az utolsó szó joga a vádlottat és védőjét illetve. A bűnösség kimondása halálbüntetést vont maga után, mely szabadságvesztés büntetésre volt váltható, amennyiben a vádlott nem töltötte be 20. életévét, illetve a kevésbé bűnös elítélt halálbüntetése is, amennyiben az elrettentő példát a leginkább bűnösökön már végrehajtották. A halálbüntetést egyebek között az ítélet kihirdetésétől számított 2 órán belül lehetőleg végrehajtották. A védelem joga megillette a terheltet, magának védőt választhatott, amennyiben nem élt a lehetőséggel, vagy a választott ügyvéd nem volt a rögtönítelő eljárás kezdetére mozgósítható, hivatalból való

²²³ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 433–435. §.

kirendelésnek volt helye. Amennyiben jogi végzettségű személy rendelkezésre nem állt, katonaaállományú tisztet rendeltek ki a védelem ellátása céljából.²²⁴

6.3.2. Eljárás hadra kelt seregnél és a tengeren

A Kbp. XXVII. fejezete tartalmazza a hadra kelt seregre vonatkozó eljárási szabályokat, melyeket mozgó alakulatok, hadiállapotban lévő hadtestek esetén kellett alkalmazni.²²⁵ A büntildőzés jogával felruházott parancsnokok illetékesek voltak a honvédbíróságok hatáskörébe tartozó összes bűncselekmény tekintetében.²²⁶ Az ítéldbíróság feladatát a tábori haditörvényszékek látták el, vizsgálóbíró kirendelésére nem volt lehetőség. Az illetékes parancsnok igazságügyi tisztet jelölt ki a nyomozó eljárás elrendelésével egyidejűleg, akit a vizsgálóbíró jogkörei illettek meg.²²⁷ A nyomozó eljárást a lehető legrövidebb időn belül kellett lefolytatni. A nyomozásvezető intézkedései ellen felfolyamodhatott a terhelt az illetékes parancsnokhoz, akinek határozata ellen azonban nem volt perorvoslatnak helye. A honvéd ügyészt szintén az illetékes parancsnok jelölte ki, a vádemelés időpontjának megjelölése mellett.²²⁸ A védelmet illetően a törvény úgy rendelkezett, amennyiben jogtudó védő nem állt rendelkezésre, úgy a védelmet katonaaállományú tiszt is elláthatta, s nem volt kizáró ok a terheltnél alacsonyabb

²²⁴ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 436–442. §.

²²⁵ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 452. §.

²²⁶ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. 456. §.

²²⁷ Uo. 462; 465. §.

²²⁸ Uo. 466; 468; 470. §.

rendfokozata.²²⁹ Az eljárás alapvetően nem volt nyilvános, de a parancsnok elrendelhetette a tárgyalás nyilvánosságát. A vádemelés, annak közlése a terhelttel és a főtárgyalás között mindössze három napnak kellett eltelnie, a terhelt beleegyezésével ennél rövidebb idő is lehetett. A vádlott, amennyiben új bizonyítás iránt indítvánnyal kívánt élni, azt a vádemelést követő napon kellett legkésőbb megtennie.²³⁰ A tábori haditörvényszék ítélete ellen rendes perorvoslatnak nem volt helye. Az illetékes parancsnok megerősítése volt szükséges az ítélet jogerőre emelkedéséhez, kivételt képezett a halálos ítélet, ennek esetén a legfőbb parancsnok megerősítésére volt szükség.²³¹ Rögtönítélő eljárásra azokban az esetekben volt lehetőség, amikor is előzetes kihirdetésre nem volt kötelezve, erre minden illetékes parancsnok jogosult volt. Amint a katona a hadra kelt sereg jogviszonyába lépett, az akkor ellene már folyó büntetőbírósi eljárás a hadra kelt sereg szabályai szerint volt a továbbiakban lefolytatandó.²³²

Az ikertörvények egyik különbözőségét a tengeren követendő eljárás képezi, mivel a hadsereg és a haditengerészet igazságszolgáltatási szervei különböztek. Egy közös pontjuk, hogy a legfelső bírói fórum mindkettő esetében a Legfelsőbb Katonai Törvényszék volt.²³³ A közös hadseregről szóló törvény a hadra kelt sereggel párhuzamosan szabályozta a tengeren követendő eljárást, s az eltéréseket ehelyütt is a szervezeti különbségekben találjuk.²³⁴

²²⁹ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról. 471. §.

²³⁰ Uo. 473; 474. §.

²³¹ Uo. 475. §.

²³² Uo. 481; 485. §.

²³³ KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 105. o.

²³⁴ 1912. évi XXXII. törvénycikk a közös hadsereg katonai bűnvádi perrendtartásáról. III–IV. cím.

6.4. *A Kbp. kritikája*

A fent szabályozott eljárási formákat különböző kritikák érték. Ifj. Dombováry Géza, gyakorló ügyvédként, bár helyeslően nyilatkozott az eljárás gyorsaságát illetően, a hadra kelt sereg és a haditengerészet eljárásában azt kifogásolta, hogy a 476. § alapján az ítélet megerősítéséhez és a halálos ítélet továbbításához az illetékes parancsnok köteles volt igazságügyi vagy katonaaállományú tiszttel a vádlottat meghallgattatni, amikor is a vádlott védő közbenjárásával élhetett. Írásában kifejtette, a megengedő szabályozás nem elégséges a hatékony védelem ellátásához, mivel védő nélkül a vádlott nem lesz képes védérveit kifejtetni, egyfelől jogban való járatlansága, másfelől fegyelemhez szokott magatartása miatt, ami feltételezi, hogy nem lesz bátorsága saját védelmében, tiszttel szemben a védelmére felhozott tényeket kifejtetni.²³⁵

A gyorsított bűnvádi eljárás kritikáját abban lelhetjük, hogy az nem váltotta be a hozzá fűzött reményt gyorsaság terén, a nyomozás a vád érdekeit segítette elő, s a védő nem tudta a – bármely szempontból – igazságtalan ítélettel szemben az ellenkezőjét bizonyítani. Az eljárást pártolók erre úgy reagáltak, hogy az öt bíróból álló tanács pótolja az elveszett garanciákat.²³⁶ További kritika a Gybp.-vel szemben, hogy a vidéki bíróságokra beérkező nyomozati anyagok 97%-át kitevő része nem az ügyészség nyomozati munkájának eredménye, hanem a hozzájuk beérkező csendőri tényvázlatok, ami azért volt aggályos, mert a háború alatt a csendőri tényvázlatok sokszor besűgás eredményei, vagy azért, mert a csendőrség a gyanúsított anyanyelvét nem ismerve hiteltelen tényvázlatot vett fel. Ennek eredményeként számos

²³⁵ Ifj. DOMBOVÁRY Géza: Néhány szó a katonai bűnvádi eljárási gyakorlatról, *Jogtudományi Közöny*, 1916/2. 14–15. o.

²³⁶ A gyorsított bűnvádi eljárás, *Budapesti Hírlap*, 1917/171. 3. o.

felmentő ítélet született, melyben az is közre játszott, hogy a bíróság a vallomásokat különböző okokból nem vehette figyelembe. A kritikák mentén már nem csak a Gybp. reformja, hanem egyenesen az eltörlése képezte a szakmai eszmecsere tárgyát.

A katonai büntetőjog reformjával kapcsolatban már a Bp. hatályba lépésének évében felmerült a katonai jog oktatásának igénye, hiszen a katonai büntetőjog reformjának gátját elsősorban abban látták, hogy a jogászok túlnyomó többsége nem pusztán nem ismeri, hanem gyakorlatilag nem is érdeklődik a katonai büntetőjog iránt. S mivel ennek oktatása egyik egyetemen sem folyt az országban, ennek volt köszönhető pl. a hadbírák alacsony létszáma is.²³⁷

Dr. Kraus Kálmán, tartalékos százados hadbíró, később honvéd koronaügyész szerint az új katonai igazságszolgáltatással szemben bizalmatlanság uralkodott, melynek oka, hogy a büntetőeljárás a Kbp.-t megelőző időszakban oly elavult volt, hogy alkalmatlan volt a jogászai körökben való megvitatásának, illetve jogi tanulmányokba való felvételének, így néhány tényleges állományú hadbíró, illetve tartalékos hadbíró kívül senki nem volt tisztában a katonai büntetőeljárás alapelveivel, s így nem pusztán a laikusok, hanem a jogász közönség is kételkedve fogadta.²³⁸ Erre a tényre alapozva fogalmazta meg Bobai László is aggályát a védőügyvédekkel szemben, amikor felvetette a kérdést, hogy miként tudják ellátni a védők a speciális katonai büntetőjog területén a feladatukat anélkül, hogy a katonai büntetőjog elveivel, rendszerével tisztában lennének? Ez a kérdés felvetette a katonai büntetőjog egyetemi oktatásának szükségességét. A katonai

²³⁷ GRÁBER Gyula: A katonai büntetőjog reformja, *Ügyvédek Lapja*, 1901/6. 2. o.

²³⁸ PAP János: A honvéd ügyész helye és szerepe a magyar katonai igazságszolgáltatásban 1912–1946 között, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. 74–75. o.

büntetőjog oktatását az a tény is sürgette, hogy a polgári személyek a katonai bünvádi eljárás hatálya alá kerülhettek.²³⁹

Végül, de nem utolsó sorban az ügyvéd társadalom az ügyvédi tevékenység korlátozásának tekintette, hogy katonai büntetőeljárásban védőt választani csak a katonai védők lajstromából lehetett, s ezt súlyosbította, hogy a névsorban szereplő ügyvédek a honvédelmi miniszter jelölte ki, akinek kötelessége volt elsősorban a nem tényleges tiszteket elsőbbségben részesíteni.²⁴⁰

7. Összefoglalás

Az abszolutista büntetőeljárással szemben megjelenő reformigények, a humanista elvek elterjedése, valamint a jogállami eszme tért hódítottak Európa-szerte, s előtérbe kerültek többek között az ember szabadságjogai, a jogbiztonság követelménye, a legalitás elve a büntetőjog területén. Ebből kifolyólag pedig megjelentek a kodifikációs igények, melyek a büntető anyagi jog és a büntetőeljárás jog területét úgy voltak hivatottak szabályozni, hogy az megfeleljen a modern büntetőeljárással szemben támasztott követelményeknek.

Ezeket a követelményeket a nyomozóelví és vádelví büntetőeljárás modellek összehangolásával a vegyes eljárási rendszer alapozta meg, melyben érvényesült a nyomozóelv, azonban túlsúlyban volt a vádelv. Ez utóbbin keresztül biztosítható a modern büntetőeljárás alapelvei, a nyomozóelven alapuló vizsgálat pedig azt biztosította, hogy a terhelt szabadságjogai csak annyiban korlátozottak, amennyiben a büntetőeljárás célja megkövetelte.

²³⁹ BOBAI László: A katonai büntető-jog és az egyetemi oktatás reformja, *Pesti Hírlap*, 1914/81. 33. o.

²⁴⁰ Az ügyvédi működés folytonos megszorítása, *Ügyvédek Lapja*, 1914/29. 1. o.

A védőügyvédek korlátozott szerepköre a kiegyezést követő kodifikációk során bontakozott ki fokozatosan, első ízben a Sárga Könyv alkalmazása idején fedezhető fel a védői jogosítványok jelentős mértékű bővülése, mindamellett, hogy ekkor még mindig nem érte el a megkívánt szintet, alkalmazása alkotmányosnak – miután törvényként elfogadva nem lett – nem volt mondható. Korszerű rendelkezései ellenére a jogbiztonság követelményének nem felelt meg maradéktalanul, a törvényesség elvének értelemszerűen nem felelhetett meg, azonban megfelelt a nyilvánosság, szóbeliség elvének, érvényesült az officialitás elve, a védelem szabadsága, megjelent a kirendelt védő intézménye. A büntetőeljárás fejlődésének mérföldköve az 1896-os bünvádi perrendtartás volt, mely majd fél évszázad után, a többszöri kodifikációs kísérleteknek köszönhetően az első magyar, alkotmányos büntetőeljárási törvény lett. Ez a jogszabály minden szempontból megfelelt a jogállami büntetőeljárás követelményeinek, a védelem joga is ekkorra érte el a kellő „civilizációs” szintet.

A kúria jogfejlesztő gyakorlata mindkét esetben pontosította a védő kirendelésének szabályait, a jogorvoslattal élést, a semmisségi okokat, valamint segítette az 1880-ban hatályba lépett Csemegi-kódex rendelkezéseinek érvényesülését. Amíg a Bp. már rendelkezett a védők önálló jogorvoslati jogáról, azaz a vádlott akarata ellenére is élhetett jogorvoslattal, addig a Sárga könyv alkalmazása idején ez a kúriai döntvények által volt lehetséges. Annak ellenére, hogy 1896-ban már egyértelmű volt a funkciómegosztás elvének fontossága, a kúriai döntvények között olyat is találunk, amely nem zárta ki, hogy védőként szerepeljen ugyanazon ügyben az, aki már ügyészként az előzőekben szerepelt, s bár ez nem is annyira a funkciómegosztás elvét érinti, mint inkább az összeférhetlenséget feltételezi azáltal, hogy e két feladat ellátása közben két, egymással szembenálló meggyőződéssel kellett feladatait ellátni.

Az esküdtszéki eljárás menete a védő tevékenységére oly módon hatott, hogy az alaptalan felmentő ítéletek meghozatalában közvetetten szerepet játszott azáltal, hogy a védői tevékenység az esküdttbírák befolyásolására irányult. S bár a védő feladatának tekintették a laikusok befolyásolását, azonban elvárás volt velük szemben az is, hogy az anyagi igazságot mindvégig szem előtt tartsák, és nem pusztán az ügyfelük érdekében, hanem az anyagi igazság érdekében is. A védő e tevékenysége leginkább etikai kérdéseket feszeget. Azonban nem mehetünk el amellett, hogy a védői tevékenységről szóló, nyugatról érkező védői beszámolók e tevékenységükben a védőket megerősíthették, valószínűsíthető a mintakövetés, mint ahogy az egyébként a büntetőeljárás területén is megvalósult.

Ezen felül a védő tevékenységére hatott a közvélemény is, közvetlenül és közvetetten egyaránt. Közvetlenül hatott, mivel a széles nyilvánosság által megfogalmazott vélemények, mint például a védő személyének és szaktudásának méltatása a védőt megerősíthette abban, hogy az általa kifejtett tevékenység kiváló. Közvetetten hatott a laikus elemeken keresztül, hiszen a széles nyilvánosság véleménye az esküdttbírákra is hatást gyakorolt, s a védőre és esküdtekre gyakorolt hatás bizonyos esetekben találkozott a tárgyalóteremben.

Az általam ismertetett két jogeset szemlélteti a 19. század utolsó negyedében uralkodó következtelenséget a büntetőeljárás területén, hiszen szélsőséges esetben teret engedett a politika és a közvélemény nyomásának, míg a Bp. hatályba lépésével az esküdtszéki rendszer sok esetben alaptalan felmentéseket szült. A humánus büntetőeljárás garanciájaként létrehozott esküdtszéki intézmény sajnálatos módon nem biztosított az alaki semmisségi panaszon kívül lehetőséget a szaktudás nélkül lévő, érzelmi alapokon döntő laikus bírák felmentő ítéletének felülvizsgálatára lehetőséget, míg marasztaló ítélet esetében új esküdtszéki eljárás lefolytatására volt lehetőség. Ez arra enged következtetni, hogy

múltbéli tapasztalatok okán, a humanizmus nyomán arra szentelt a jogalkotó kiemelt figyelmet, hogy az alaptalan elítéléseket kiküszöböljék, az inkvizitórius rendszer elavult módszereit a társadalom a háta mögött hagyja.

A katonai büntetőeljárás, mint speciális jogterület a polgári büntetőeljárás terén megvalósult jogfejlődéstől jelentősen lemaradt, egészen az első katonai bűnvádi perrendtartásig az inkvizitórius eljárási rendszer alapján zajlott, Mária Terézia korabeli eljárásrenddel, oktrojált anyagi joggal. Ebben az eljárásban nem lehetjük fel nyomát a modern bűnvádi eljárás jellemzőinek 1912-ig. Így például nem érvényesült a funkciómegosztás elve, ebből kifolyólag nem érvényesülhetett a védelem szabadsága sem. A Bp. hatályba lépése a katonai büntetőjog területére irányította a figyelmet azáltal, hogy megmutatkozott a két jogterület közötti éles különbség, amely a jogállami büntetőeljárást és az abszolutisztikus katonai büntetőeljárást egymással párhuzamosan alkalmazva nem teremtette meg a jogegyenlőséget polgári és katonai személy között.

Az 1912-es ikertörvények meghozták az áttörést, a katonai személyek számára jogállami büntetőeljárást hozott létre, mely alapvetően a polgári büntetőeljárás alapelvein nyugodott, az arra jellemző garanciarendszer alkalmazásával. A katonai büntetőjog specifikussága, amely a feltétlen fegyelem fenntartásában nyilvánult meg, megkövetelte a védelem jogának bizonyos fokú megszorítását. Az első világháború kitörésének évében hatályba lépett a kivételes hatalomról szóló törvény is, mely felhatalmazást adott a kormánynak a háborús veszélyhelyzet idején rendeleti szabályozásra.

Kritika érte a Kbp.-t, valamint a veszélyhelyzetre való tekintettel a rendeletben kihirdetett gyorsított bűnvádi eljárást is. Pl. a gyakorló jogászok szót emeltek amellett, hogy bizonyos esetekben a védelem jogával kapcsolatos megengedő rendelkezés nem elegendő a vádlott jogainak érvényesítésére, ezért védő kirendelését

javasolták. A Gybp.-vel kapcsolatosan fogalmazódott meg, hogy a gyorsított eljárás eredményeként a védő nem tudta védői tevékenységét kellően kifejtetni, mert a nyomozás a vád érdekeit segítette elő. A katonai igazságszolgáltatással kapcsolatos széles körű bizalmatlanság okának a katonai büntetőjog oktatásának hiányát vélték, mert így nem csak a laikusok, hanem maguk a gyakorló jogászok sem voltak tisztában a katonai büntetőjog alapelveivel. Az ügyvédi tevékenység megszorításaként értékelte az ügyvéd társadalom, hogy a honvéd ügyvédi névjegyzékbe való bekerülésről a honvédelmi miniszter döntött, s előnyben részesítette a nem tényleges tiszteket.

A védelem szabadságának elismerése mérföldkő volt a büntető eljárás történetében. Azonban ez nem jelenti azt, hogy zökkenőmentesen zajlott. Öt évvel a Bp. hatályba lépése után a védelem szabadságát sértő cselekmény miatt az ügyvédi kar tiltakozását fejezte ki az országgyűlés képviselőházához.²⁴¹ A védők arról számoltak be, hogy a jogász társadalom periferiájára szorultak, a bíró s az elnök a kollegialitást mellőzték irányukban, véleménynyilvánításuk esetén olykor elnök általi rendreutasításban részesültek.²⁴²

²⁴¹ A budapesti ügyvédi kamara a rendőrség ellen, *Ügyvédek Lapja*, 1905/40. 6. o.

²⁴² Egy vidéki ügyvéd. *Ügyvédek helyzete Magyarországon*, *A Jog*, 1898/13. 1. o.

MŰHELY

Csiha Gábor

*Egy visszavetés margójára*¹

A katonai büntetőeljárás elsőfokán eljáró törvényszék katonai tanácsa 2022. április 14. napján kelt és 2022. május 4. napján jogerős büntetővégzésével a határozat hozatalkor címzetes rendőr törzsőrmesteri rendfokozatot viselő hivatásos állományú rendőr vádlottat a vád tárgyává tett függelemsértő katonai büntett miatt pénzbüntetésre, valamint katonai mellékbüntetésül 1 év őrmesteri rendfokozatba visszavetésre ítélte.

Az ügydöntő határozat² jogerősítő záradékolását követően, az eljáró katonai bíró a 2013. évi CCXL. törvény XVIII. fejezetében szabályozottaknak megfelelően határozatát az elítélt rendőr állományilletékes parancsnokának, a katonai mellékbüntetés végrehajtása érdekében megküldte.

Ezt követően a (vár)megyei rendőrfőkapitány 2022. május 27. napján kiadmányozott átiratával a következőkről értesítette az eljáró katonai bírót:

„....viselt rendfokozata címzetes rendőr törzsőrmester, a betöltött szolgálati beosztása és fizetési fokozata alapján: őrmester.....”, majd felhívta a 2012. évi C. törvény 459. § (3a) bekezdése szerinti értelmező rendelkezést, közölve, hogy: „A rendőrség hivatásos állományában a legalacsonyabb rendfokozat az őrmester, ezért címzetes rendőr törzsőrmesterrel szemben a rendfokozatban visszavétést nem tudjuk végrehajtani.”

¹ Az adatgyűjtést dr. Fejes Erik őrnagy, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökségi tagja segítette.

² Szegedi Törvényszék Katonai Tanácsa Kbpk.II.6/2022/4.

A jogerősen kiszabott katonai karakterű szankció végrehajthatósága körében elfoglalt állományilletékes parancsnoki álláspont véleményem szerint büntető anyagi jogszabály téves értelmezésén alapul.

A 2015. július 1. napja óta hatályos és e körben változatlan szövegezésű, az állományilletékes parancsnok által is hivatkozott büntetőkódexbeli értelmező rendelkezés szerint: *„ahol a törvény rendfokozatot említ azon a rendőrség, hivatásos állományú tagja esetében a betöltött szolgálati beosztás besorolása és fizetési fokozata alapján meghatározott rendfokozatot kell érteni.”*

Azonban ugyanezen büntető törvénykönyv 139. § (1) bekezdése a következő rendelkezést tartalmazza: *„A rendfokozatban visszavetés esetén a katona – a hivatásos állományú rendőr, a büntetőkódex 127. § (1) bekezdése értelmében büntetőjogilag katona – eggyel alacsonyabb rendfokozatba kerül annál, amelyet a bűncselekmény elbírálása idején visel.”*

A Magyar Értelmező Kéziszótár³ szószeretében a visel szó jelentéséről a következőt tartalmazza: „1. öltözetet” Nyilvánvalóan értendő alatta a hivatásos rendőr részére rendszeresített szolgálati egyenruha és ékítményei. Valamint: „5. valamilyen címet, rangot”.

A jogesetben felhívott büntetőeljárás terheltje – állományilletékes parancsnoka által sem vitatottan – a bűncselekmény elbírálása, azaz a büntetővégzés meghozatala idején – és az azt következő időszakban is – címzetes rendőr törzsőrmesteri rendfokozattal volt felruházva, törzsőrmesteri rendfokozati jelzést viselt a szolgálati öltözkén.

Az állományilletékes parancsnok által hivatkozott büntetőkódexbeli értelmező rendelkezés hatályba lépését követően bocsátotta ki a katonai büntetőbíráskodás elvi irányítását is végző Kúria az EH.2017.12.B21. számú elvi határozatát. Ennek 29.

³ Akadémiai Könyvkiadó, Második átdolgozott kiadás, Budapest, 2003. 1467. o.

pontja iránymutatásként a következőket tartalmazza: „*Ugyanakkor a jogalkotó nem látta szükségesnek a címzetes és a tényleges rendfokozat közötti különbségtételre figyelemmel, a Btk. 139. §-ának módosítását. A rendvédelmi szerv címzetes rendfokozattal rendelkező hivatásos állományú tagja esetében, a katonai mellékbüntetés továbbra is alkalmazható, mégpedig a Btk. 139. § (1) bekezdése szerinti tartalommal. Ha tehát a büncselekmény elbírálásakor a rendvédelmi szerv hivatásos állományú tagjának címzetes rendfokozata van, ebből a rendfokozatból kell az alacsonyabb rendfokozatba visszavetni.*”

Mindebből következően a rendfokozatban visszavetés katonai mellékbüntetés kiszabásakor, az eljáró katonai bírónak a *ténylegesen viselt* – és nem az állománytábla szerinti beosztáshoz és fizetési fokozathoz rendelt rendfokozatból – azaz adott esetben a címzetes rendfokozatból kiindulva kell a visszavetés utáni rendfokozatot megjelölnie, a katonai mellékbüntetés időtartamának egyidejű meghatározásával.

Ez a felsőbbírói gyakorlat megfeleltethető a 2015. évi XLII. törvény, azaz a rendőrök szolgálati jogállását szabályozó jogszabály fegyelmi fenytések végrehajtására vonatkozó 346. § (5) bekezdésének is, mely szerint: „*A rendfokozatban visszavetés fenytés alkalmazása esetén a hivatásos állomány címzetes rendfokozatot **viselő** tagja esetében a címzetes rendfokozat tekintetében kell a fenytést végrehajtani.*” Azaz a jogesetben szereplő büntetőügyben a katonai bíró által jogerősen kiszabott katonai mellékbüntetés végrehajtása nem irányult lehetetlenre és az a törvényi rendelkezések által kizárt sem volt.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 456. § (3) bekezdése értelmében: „*Az ügydöntő határozat jogerőre emelkedését követően kell a kiszabott büntetés, vagy az alkalmazott intézkedés végrehajtását megkezdeni, az abban foglaltakat teljesíteni....*” Felmerül tehát a kérdés, hogy jelen idő szerint 2 év elteltével a jogerős büntető ügydöntő határozat kézbesítése után végrehajtható-e még a kiszabott katonai mellékbüntetés, ugyanis

a 2013. évi CCXXL. törvény, az un. büntetés-végrehajtási törvény más büntetési nemektől eltérően – utalva a 28. § (1)-(3) és (5) bekezdésében foglaltakra – nem rendelkezik – sem a XVI., sem a XVIII. fejezetében – a katonai büntetések és mellékbüntetések végrehajtásának elévülési idejéről. A joghézag kiküszöbölése és a hatályos büntető anyagi kódex 459. § (3a) bekezdésének – a kúriai gyakorlatnak megfelelő – pontosító szabályozása a törvényhozó jövőbeni feladata.

Réti Zsófia

Az Európai Unió kiberbiztonságának fejlődése, különös tekintettel az uniós polgárok kiberrezilienciájának növelésére

Bevezető gondolatok

Jelenkorunk egyik legnagyobb kihívása, hogy a kiberbiztonság magasfokú biztosításán belül növeljük a társadalom kibertérrel is összefüggő rezilienciáját. A kiberbiztonsággal kapcsolatos felépések nagyjából a 21. század elején kezdtek a figyelem középpontjába kerülni, méghozzá az Észtország ellen indított többnapos kibertámadást követően. Ez az eset ugyanis rámutatott arra, hogy a hadsereg mozgósítása nélkül, akár több kilométeres távolságból is destabilizálható egy állam a kritikus és nem kritikus infrastruktúra támadásával.¹

Az Európai Unió a 2007-es észtországi kibertámadást megelőzően észlelte a kibertérben fennálló kockázatokat és rendeletalkotással lépéseket tett azok megelőzése céljából.² 2007 után azonban még inkább kulcskérdéssé vált mind a NATO, mind pedig az Európai Unió (továbbiakban: EU) szintjén a biztonság szavatolása. A NATO 2008-ban eleinte 7 tagállammal megalapította a NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Közpon-tot, tallinni székhellyel, amelynek legfőbb feladata a tagállamok támogatása kibervédelmi kutatások – ezen belül is kiemelendő

¹ 2007 Cyber Attacks on Estonia esettanulmány. NATO Strategic Communication Centre of Excellence: *Hybrid Threats A Strategic Communication Perspective*. 53. https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/cyber_attacks_estonia.pdf.

² Lásd: A 2004-ben alkotott rendeletet, amellyel létrehozták az ENISA-t.

a Tallinni-kézikönyv – és tréningeken keresztül.³ Az EU-ban komolyabb fellépés a kibertámadásokkal szemben a 2010-es években kezdődött. Ezek között kiemelendők az EU által elfogadott stratégiák, amelyek eltérő mértékben és módon fektettek hangsúlyt az egyén ellenállóképességének növelésére a kibertérben rejlő kockázatokkal szemben. Ebben az időszakban fogadták el a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről szóló irányelvet (továbbiakban: NIS-irányelv),⁴ további megállapodások születtek a kibertérben elkövetett bűncselekmények elleni fellépésekről,⁵ a Tanács megállapodott egy közös Kiberbiztonsági Akcióterv elfogadásáról,⁶ valamint mind a tagállamok, mind az uniós intézmények folyamatosan megerősítették az együttműködésüket a kibervédelem területén. Az együttműködés és közös fellépés nem szűnt meg, az elmúlt években sem, ugyanis az Unió működésének egyik meghatározó témája volt a kiberbiztonság és a polgárok kiber rezilienciájának növelése.

Jelen tanulmány szempontjából fontos meghatározni, hogy mit is értünk kiberbiztonság alatt. A kiberbiztonság tágabb értelmezése szempontjából beszélhetünk hálózatzbiztonsági és

³ A NATO Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központjának hivatalos oldala. <https://ccdcoe.org/about-us/>.

⁴ Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2016/1148. irányelve a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről.

⁵ Az Európai Unió Tanácsának sajtóközleménye a kibertérben elkövetett bűncselekmények elleni küzdelemről. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/06/09/criminal-activities-cyberspace/>.

⁶ Összefoglaló a Közlekedési, Távközlési és Energiaügyi Tanács 2017. október 24-i luxembourgi üléséről. <https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/tte/2017/10/24/>.

kognitív biztonsági kérdésekről.⁷ A kiberbiztonság ezen utóbbi szegmensének felértékelődése abból fakad, hogy a napi szinten minket érő információ olyan felfoghatatlan mennyiségűvé és sokszínűvé duzzadt, amely feldolgozására pszichológiailag nem vagyunk felkészülve. Az emberek által használt közösségi média felületeken, keresőprogramokban terjedő dezinformatív hírek, mint az új generációs információk hadviselés eszközei hatást képesek gyakorolni az emberek viselkedésére, véleményére, ezáltal pedig közvetve hatást képesek gyakorolni a demokratikus államok működésére.⁸

A tanulmányban bemutatom, hogy kiberbiztonsági szempontból mit nevezünk rezilienciának. Emellett kitérek arra, hogy a kibertér milyen kockázati tényezőket rejt az egyének vonatkozásában, illetve ezek a kockázati tényezők milyen hatást gyakorolnak rájuk. Végezetül bemutatom az EU törekvéseit az egyén védelmével, valamint ellenállóképességének növelésével kapcsolatban.

Az egyes kibertérben rejlő kockázatok

A kibertér fogalmának meghatározása egy összetett és bonyolult feladat, hiszen multidiszciplináris jellegéből adódóan számos tudományterület – így az informatika, szociológia, filozófia és nem

⁷ KELEMEN Roland: Az orosz-ukrán hibrid konfliktus, majd háború hatása az Európai Unió és a NATO kiberbiztonsági felfogására, szabályaira, In: HORVÁTHY Balázs – KNAPP László (szerk.): *Az orosz-ukrán háború nemzetközi és európai jogi kihívásai*, Budapest – Győr, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európa-tanulmányok Központ, 2023, 211–249.

⁸ CSUTAK Zsolt: Új idők új hadviselése – kognitív biztonság az információs és kiberhadviselés korában, *Honvédségi Szemle*, 2018/5. 39.

utolsósorban a jogtudomány – foglalkozik vele.⁹ Jelen tanulmány szempontjából a téma átláthatóságának biztosítása érdekében azonban elegendő, ha figyelembe vesszük a NATO kibertéri műveletekről szóló közös doktrínája által használt fogalmat. A kibertéri műveleti doktrína szerint a kibertér „Az összekapcsolt kommunikációs, információs technológiai és egyéb elektronikus rendszerek, hálózatok és adataik, beleértve azokat is, amelyek elkülönülnek vagy függetlenek és, amelyek adatokat dolgoznak fel, tárolnak és továbbítanak.”¹⁰ Emellett fontos azt is kihangsúlyozni, hogy a kiberteret sok esetben határok nélküliként definiálják, és hasonlóan az Európai Unióhoz – személyek helyett – az adatok, vélemények szabad mozgását képes ezáltal biztosítani.¹¹ Ebből is látszik, hogy a kibertér egy olyan globális jelenség, amely függetlenül az országhatároktól kapcsolódik össze.

A kibertér folyamatosan növekvő jellege az információs rendszerek bővülésével, növekedésével hozható összefüggésbe. A jelenség összetett voltából következően a fenyegetés is sokféle lehet. Ez alapján megkülönböztethetünk állami és nem-állami szereplők által keletkeztetett kockázatokat. E tanulmány szempontjából a nem-állami szereplők által megvalósított fenyegetések gyakorolnak nagy hatást az egyén vonatkozásában. A kiberbűnözéssel (másnéven: *cybercrime*) kapcsolatos kutatások elterjedése a web 2.0 megjelenéséhez köthető.¹² A web 2.0 tette lehetővé, hogy az eddig fogyasztói pozícióban lévő személyek, ma már

⁹ Lásd bővebben: KELEMEN Roland: A kibertér jellemzőinek biztonság központú vizsgálata, *Jog-Állam-Politika*, XV. évfolyam. 2023/1. 75. o.

¹⁰ NATO Allied Joint Doctrine for Cyberspace Operations. 4. o.

¹¹ MOLNÁR Dóra: Egységes európai kibertér? Az Európai Unió kiberbiztonsági politikájának fejlődése, *Hadmérnök*, XII. évfolyam. 2017/1. 256. o.

¹² KISS Tibor: Kiberbűnözés, In: BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*, Budapest, Dialóg Campus, 2020. 445.

aktív résztvevői, alakítói legyenek a társadalmi diskurzusoknak.¹³ A kiberbűnözés fogalmának megalkotása sem egyszerű. A legkorábbi fogalom egészen 1981-ig vezethető vissza, ekkor még ún. számítógépes bűncselekményként hivatkoztak a jelenségre, amely leginkább az információs rendszereken keresztül tárolt és közzétett adatokkal való visszaéléseket, adatlopásokat fedte le.¹⁴ Később ez a fogalom átalakult, így a Budapesti Egyezményben már számítástechnikai bűnözésként hivatkoztak rá és emelték ki annak szükségességét, hogy ezen bűnözéssel szemben egy egységes, nemzetközi fellépés szükséges a biztonság szavatolása érdekében.¹⁵ A kiberbűnözés magában foglalja mindazon hagyományos bűncselekményi mintázatokat is, amelyeket a kriminológia már korábban is ismert, a különbség csupán az, hogy ezeket a magatartásokat ma már az internet és információs technika adta szolgáltatásokon keresztül, azok felhasználásával követik el, azaz itt az elkövetés feltétele az információs technológia igénybevétele.¹⁶ Az Europol értékelése szerint ma már egyre inkább megszűnőben van az ún. hagyományos bűnözés és kiberbűnözés közötti határvonal, ugyanis újabb elkövetési módok és sokkal több elkövetési lehetőség adódik a bűnözőknek az internet nyújtotta lehetőségekkel.¹⁷

¹³ PAPP János Tamás: *A közösségi média platformok szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2021. 11–12. o.

¹⁴ NAGY Zoltán: A kiberbűncselekmények fogalma és csoportosítása, In: KISS Tibor: *Kibervédelem a bünygyi tudományokban*, Budapest, Dialóg Campus, 2020. 33. o.

¹⁵ 2004. évi LXXIX. törvény az Európa Tanács Budapest, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kibírdetéséről. Preambulum.

¹⁶ KISS: i. m. 12. lj. 445.

¹⁷ BENCsik Balázs: A kiberbiztonsági feladatok kezelése az európai uniós jogalkotás fényében, *Belügyi Szemle*, 67. évfolyam. 2019/1. 94. o.

Az információs rendszerek nyújtotta online platformokon – ideértve a közösségi média platformokat is – való jelenlét nagyban hozzájárul a kibertérben elkövetett bűncselekmények számának növekedéséhez. Ezek a felületek ugyanis lehetőséget biztosítanak az elkövetőknek, hogy kártékony vírusok, rosszindulatú programok terjesztésével magánszemélyekről és vállalkozásokról egyaránt információkat gyűjtsenek.¹⁸

Az FBI előző évi jelentése szerint az Amerikai Egyesült Államokban a kiberbűncselekmények közül az adathalászat (phishing / spoofing) volt 2023-ban a legnagyobb számban előforduló egyéneknek ért cselekmény, amellyel kapcsolatban több, mint 298 ezer bejelentés érkezett. Emellett a gyakran előforduló cselekmények között találhatjuk a személyes adatok megsértését, a fizetés elmulasztását, a nemteljesítést, valamint a személyazonosság lopást.¹⁹ Az elmúlt öt év adatait vizsgálva azt mondhatjuk, hogy habár még mindig az adathalászat a leggyakrabban bejelentett cselekmény, mégis a 2021-ben mért adatokhoz képest már egy jelentősebb csökkenést tapasztalhatunk.²⁰ A bejelentések leggyakrabban az idősebb korosztálytól érkeztek, de jelentős volt a 30 és 49 életév közöttiek között is az ilyen cselekmények észlelése és bejelentése.²¹

¹⁸ MEZEI Kitti – SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár: Az online platformok használatában rejlő veszélyek: a dezinformáció és a kibertámadások jogi kockázatai, In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *Az internetes platformok kora*, Budapest, Ludovika Kiadó, 2022. 321. o.

¹⁹ Federal Bureau of Investigation. Internet Crime Report 2023. Internet Crime Complaint Center. 20. o. https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2023_IC3Report.pdf.

²⁰ Federal Bureau of Investigation. Internet Crime Report 2023. Internet Crime Complaint Center. 8 o. https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2023_IC3Report.pdf.

²¹ Federal Bureau of Investigation. Internet Crime Report 2023. Internet Crime Complaint Center. 17. o. https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2023_IC3Report.pdf.

Az Europol a kiberbűnözésnek alapvetően két nagy csoportját különbözteti meg, egyfelől a high-tech kiberbűnözést, amellyel a különféle digitális technológiák segítségével számítógépeket és hálózatokat képesek támadni (ideértve többek között a trójai vírust, zsarolóvírusokat),²² valamint másfelől a social engineering-et, amely, habár nem kifejezetten csak a kiberbűnözés során megnyilvánuló támadási forma, mégis itt is fontos tényező. A social engineering célja kifejezetten az, hogy az egyéneket manipulálva bizalmas és személyes információkhoz jussanak, amelyeket később csalárd célokra használjanak fel.²³

Az információgyűjtés tehát sok esetben a pszichológiai manipuláció eszközeivel történik, mely eszközök közé tartozik többek között az adathalászat, bevetés, online félrevezetés, malware, deepfake technológia használata és megtévesztés a közösségi médián keresztül. Az itt felsorolt eszközök kivétel nélkül manipulációval és félrevezetéssel veszik rá az embereket érzékeny információik kiadására.²⁴

Az információgyűjtés mellett azonban szót kell ejteni a dezinformációról is, amely egy olyan tudatos hamis információ-terjesztés, amelynek célja többek között gazdasági és politikai haszonszerzés.²⁵ A dezinformáció jelentőségének növekedése a közelmúltban leginkább a közösségi média platformokhoz volt köthető. A 2018 novemberében Franciaországban kirobbant sárgamellényes tüntetésekor, valamint az azt követő hónapokban

²² Az Europol hivatalos oldala, High-Tech crime. <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/cybercrime/high-tech-crime>.

²³ Europol Spotlight. Online Fraud Schemes: A Web of Deceit. 3. o. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Spotlight-Report_Online-fraud-schemes.pdf.

²⁴ Kiberbiztonság: a pszichológiai manipuláció. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/cybersecurity/cybersecurity-social-engineering/>.

²⁵ DOBÁK Imre: A dezinformáció – napjaink kiemelt kihívása, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2022/1. 96. o.

elsősorban a Facebook-ot felhasználva több, mint 105 millió emberhez jutottak el megtévesztő tartalmak a tüntetés kapcsán köztük félrevezető képek, videók, valamint nyílt levelek. Ezen túlmenően megemlítendő, hogy az orosz befolyással rendelkező RT France YouTube-csatorna egymaga több, mint 30 millió nézőt ért el a sárgamellényes tüntetéssel kapcsolatban feltöltött videóival, míg a sorban azt követő 5 legnézettebb csatorna összesen 24 millió megtekintést kapott.²⁶ Emellett szintén egy, az Avaaz által készített jelentésben – ahol az EU öt nagyobb országára tekintettel vizsgálták a hamis, félrevezető információk terjedését közvetlenül az EP választásokat megelőzően – jól látható, hogy különféle taktikákat alkalmazva egyes politikai pártok nagyszámú megtekintésre és elérésre tudtak szert tenni. Így az ugyanazon néven futó profilok, oldalak és csoportok létrehozása, a hamis tartalmak ezen történő megosztása és gyűlöletkeltő, valamint jogsértő tartalmak továbbítása egyaránt hozzájárult a nézettség növeléséhez.²⁷

A közösségi médiában fellelhető hamis, félretájékoztató információk felismerhetősége nehéz, ezért terjedésük sokkal gyorsabb és könnyebb, mint a hagyományos médiában. Ennek eredményeképpen a dezinformáció végül a demokratikus közvélemény kialakulásának torzulásához vezethet, amely – figyelemmel az Európai Bizottság által alkotott dezinformáció fogalomban meghatározott potenciális veszéllyel fenyegető helyzettel – a politikai döntéshozatalra, valamint az egyéni véleményre is káros hatással lehet.²⁸

²⁶ Yellow Vest Flooded by Fake News. Over 100M views of disinformation on Facebook. <https://avaazimages.avaaz.org/Report%20Yellow%20Vests%20FINAL.pdf>.

²⁷ Far Right Networks of Deception. <https://avaazimages.avaaz.org/EU%20Disinfo%20Report.pdf>.

²⁸ KLEIN Tamás: Harmadik rész. Cyberjog, In: KLEIN Tamás – TÓTH András (szerk.): *Technológiajog – Robotjog – Cyberjog*, Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2019. https://mersz.hu/hivatkozas/YOV1766_197_p3/#YOV1766_197_p3.

A reziliencia fogalma

Az ellenállóképesség (másnéven reziliencia) fogalma a biztonságpolitikában és ezen belül a kiberbiztonsággal foglalkozó kutatásokban is kiemelt jelentőségűvé vált az elmúlt évtizedekben. Maga a fogalom eredetileg az ökológiai tudományból ered, amely alatt egy ökoszisztéma fennmaradási képességét értették, így tulajdonképpen egyfajta adaptációs képességként volt értelmezhető.²⁹ Később a fogalom több tudományágban is megjelent, a biztonságpolitikában azonban a 2010-es évek közepére érte el csúcspontját. Mind a NATO 2016-os varsói ülésének zárónyilatkozata, mind pedig az EU kül- és biztonságpolitikájára vonatkozó Globális Stratégiája kihangsúlyozták az állam és a társadalom rezilienciájának fontosságát. Mindezek mellett pedig a Covid-19 járvány is rámutatott a rendszer sérülékenységre, valamint az új technológiák – ideértve többek között a mesterséges intelligenciát – elterjedéséből eredő bizonytalanságokra.³⁰

A reziliencia nem más, mint a kockázatok és kihívásokkal szembeni ellenállóképesség, melynek előfeltétele a társadalom együttműködése.³¹ Kádár Pál és Keszely László megfogal-

²⁹ KÁDÁR Pál–KESZELY László: A nemzeti ellenállóképesség megerősítésének keretszabályai, elvi irányok és várható trendek beazonosítása, *Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok*, 2022/20. 6–7. o.

³⁰ MOLNÁR Ferenc: Kitekintés – a nemzeti ellenálló képesség, a NATO és az EU viszonylatában, In: KÁDÁR Pál: *A védelmi és biztonsági szabályozás magyarországi reformja*, Budapest, Nemzeti Közszerződési Egyetem Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, 2023. 292–293. o.

³¹ FARKAS Ádám: *A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2022. 86–87. o.

mazásában a reziliencia elsősorban az államok és a társadalom felkészültsége és ellenálló képessége különféle fenyegetésekkel szemben. Ez magában foglal számos olyan területet (így például a kritikus infrastruktúra védelme, a társadalom felkészültségének növelése), amelyek közötti összhang biztosítása elengedhetetlen az ellenállóképesség hatékony megteremtése érdekében.³² Az EU digitális termékekre vonatkozó Kiberbiztonsági rendelete (Cybersecurity Act) úgy fogalmaz, hogy a kiberbiztonság „nem csak technológiai kérdés, hanem olyan, ahol az *emberi magatartás* is legalább olyan fontos”, így ma már különösen nagy hangsúlyt fektetnek a kiberhigiénia ösztönzésére, azaz a kiberfenyegetések kockázatainak való kitettség minimálisra csökkentésére.³³ A kiberhigiéniaának részét képezi többek között a felhasználók által használt szoftverek naprakészen tartása, frissítések, erős jelszavak használata, illetve másolatok tárolása a felhőben, amely tényezők segítik a kiberfenyegetés hátrányainak csökkentését.³⁴ Már az említett kiberbiztonsági rendeletet megelőzően is több olyan kezdeményezés és program jelent meg az EU-ban, amelyek segítik a polgárok ellenállóképességének növelését. Ezen programokban, akciótervekben hangsúlyosan jelenik meg egyebek mellett a digitális technológia alkalmazásának tanítása, joggyakorlatok cse-réje és eredmények megosztása³⁵, a digitális képességek oktatása,

³² KÁDÁR – KESZELY: i. m. 29. lj. 7–8. o.

³³ *Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/881 rendelete az ENISA-ról (az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről) és az információs és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsításáról, valamint az 526/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről* (kiberbiztonsági jogszabály). (8) preambulumbekzdés.

³⁴ Cybersecurity Education Initiatives in the EU Member States. European Union Agency for Cybersecurity. 2022. december 4.

³⁵ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan. 3–4.

képzések elősegítése,³⁶ valamint a nők részvételének növelése az információs technológiai ágazatokban.³⁷

A polgárok tudatosságának növelése mellett az EU hangsúlyt fektet arra, hogy a gyártott és forgalomba hozott termékekre, digitális elemeket tartalmazó elemekre olyan egységes követelményeket határozzon meg, amelyek elősegítik a sebezhetőség csökkentését.³⁸

Az elmúlt években számos olyan körülmény befolyásolta a védelem és biztonság területét (így többek között az illegális migráció, a Covid-19 járvány során elszaporodott kiberbűnözések), amelyek nemzetközi szinten is kérdésessé tették a biztonsági funkciók ellátását. A biztonság megteremtése érdekében mind a NATO, mind a tagállamok hangsúlyt fektetnek az állami- és társadalmi ellenállóképesség növelésére, amelynek fontos részét képezi a korábban említett oktatás, képzési programok, valamint a tudományos kutatás.³⁹

Összességében kijelenthető, hogy számos olyan tényezővel találkozhatunk nap, mint nap, amelyek akár az állam működésére (így például közvetetten befolyást gyakorolhat a demokratikus működésre a dezinformáció), akár a magánszemélyek személyére és vagyonára (így például adathalászat, személyazonosság eltulajdonítása) egyaránt veszélyt jelenthetnek. Ezen tényezők száma a közösségi média oldalak széleskörű használatával egyre

³⁶ Digital Education Action Plan. Action 10. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan/action-10?>

³⁷ Digital Education Action Plan. Action 13. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan/action-13?>

³⁸ *Javaslat az Európai Parlament és Tanács rendelete a digitális elemeket tartalmazó termékekre vonatkozó horizontális kiberbiztonsági követelményekről és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról*. 1. cikk.

³⁹ FARKAS Ádám: A védelmi-biztonsági gondolkodás és képzés megújításának elméleti és kulturális alapjai, *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok*, Budapest, 2022/2. 1–2. o.

növekszik, ezért kiemelt figyelmet kell fordítani a kiberbiztonságra és ezen belül is a felhasználók ellenállóképességének növelésére. Az ellenállóképesség tehát megjelenik egyfelől az egyénen kívül, így az egyes digitális elemeket tartalmazó termékek sebezhetőségének csökkentését célzó szabályok, szabványok bevezetésével. Másfelől viszont biztosítani kell azt is, hogy az egyén magatartását pozitív irányba mozdítva fejlesszék a társadalom tudatosságát különféle oktatási, ismeretterjesztői programokon keresztül.

Az Európai Unió fellépése a kiberbiztonság megteremtése érdekében különös tekintettel polgárok ellenállóképességének növelésére

A kibertérben rejlő kockázatokat az EU viszonylag korán észlelte és kezdte meg az ezzel kapcsolatos szabályozás kiépítését. Ezt támasztja alá a 2004-ben elfogadott, az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökséget (továbbiakban: ENISA) létrehozó rendelet első preambulum bekezdése, amely kihangsúlyozza az információs rendszerek és hálózatok biztonságának megteremtését a társadalom védelme érdekében.⁴⁰ A nem sokkal később Észtországot ért kibertámadások is megerősítették, hogy ezen a területen is szükség van az uniós szintű együttműködésre, így már az ezt követő évben kiadott jelentésben fő kihívásként hivatkoztak a kiberbiztonság megteremtésére.⁴¹ 2009-ben felállításra került az ún. EP3R (Európai Köz- és Magánszféra Partnersége az Ellenállóképességért), amelynek célja az volt, hogy működése során határokon átnyúló a távközlési szektorban felmerülő biztonsági problémákkal

⁴⁰ *Az Európai Parlament és Tanács 406/2004/EK rendelete az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség létrehozásáról.* (1) preambulumbekezdés.

⁴¹ MOLNÁR: i. m. lj. 11. 257.

kapcsolatban megoldást találjanak. Az együttműködés 2013 áprilisában ért véget és eredményei nagy hatást gyakoroltak a köz- és magánszféra biztonsággtudatosságának növelésére.⁴²

Az ezt megelőzően, 2010-ben kiadott belső biztonsági stratégia már említést tesz a számítástechnikai bűnözésről, valamint arról, hogy ezen fenyegetéssel kapcsolatban elsősorban a meglévő stratégiákat és fogalmi megközelítéseket szükséges integrálni. A számítástechnikai bűnözést globális, határokon átnyúló, „arctalan veszélyként” titulálja a stratégia, amely az információs rendszereket fenyegeti, tehát semmilyen említést nem tesz a polgárok ezen fenyegetéseknek való kitettségéről, valamint az ellenállóképeség növeléséről.⁴³

Az Európai Unió Kiberbiztonsági Stratégiájának egyik kiindulópontjaként tartható számon az EU intézményei által 2013-ban közösen kiadott közlemény.⁴⁴ A közleményben olyan alapelveket fektettek le, mint az EU alapértékeinek biztosítása a digitális térben, alapvető jogok és személyes adatok védelme, közös felelősségvállalás a kiberbiztonság garantálásáért. Minde mellett kitértek benne az EU jogalkotási céljaira, amelyek hosszútávon hozzájárulnak ezen célok eléréséhez, így említést tettek az általános adatvédelmi rendeletről (továbbiakban: GDPR) is.⁴⁵

⁴² EP3R 2010-2013. Four Years of Pan-European Public Private Cooperation. <https://www.enisa.europa.eu/publications/ep3r-2009-2013> 4.

⁴³ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája. Az európai biztonsági modell felé, Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2010. 7–14 o.

⁴⁴ GIANLUCA Sciacca: *Cybersecurity in the EU: An Introduction*. 7. o. <https://blogs.uned.es/digitaleconomy/wp-content/uploads/sites/253/2022/01/Cybersecurity-in-the-EU-an-introduction.pdf>.

⁴⁵ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. 3-5. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013JC0001&from=EN>.

A közös közleményre az Európai Parlament 2013 szeptemberében elfogadott egy állásfoglalást, amelyben kitértek arra, hogy a kibertérben megjelenő egyre kifinomultabb fenyegetések és kihívások komoly veszélyt jelentenek a magánszektor tekintetében. Megjelenik az állásfoglalásban továbbá az is, hogy nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az ellenállóképesség növelésére, ugyanakkor a kiberfenyegetésekkel kapcsolatos leggyengébb láncszemként a tagállamokat, valamint egyes ágazatokat jelölik meg. Ennek ellenére két pontban is részletezi a Parlament azt, hogy a digitális ismeretek oktatására, a tudatosság és a képességek növelését szorgalmazni szükséges annak érdekében, hogy a polgárok megtanulják a kibertér felelős használatát.⁴⁶

A közleményt követő évben az Európai Unió Tanácsa elfogadta az EU Kibervédelmi Politikájának Keretrendszerét, melynek elsődleges célja a kibervédelmi képességek erősítése és a tagállamok számára való elérhetővé tétele volt. Ez a keretrendszer további célként tűzte ki az oktatás és gyakorlati lehetőségek növelését, amelyen belül említette a képzési szabványokról szóló kibervédelmi párbeszéd létrehozását az EU intézményeivel, tagállamokkal és a magánszektorral.⁴⁷

2016-ban az EU igazságügyi miniszterei egyeztetéseket folytattak a büntető igazságszolgáltatásnak a kibertérben történő javítása érdekében, melynek kapcsán kiemelt téma volt az eljárások egyszerűsítése jogsegélyeken keresztül, valamint

⁴⁶ *Az EU kiberbiztonsági stratégiája: a nyílt és biztonságos kibertér*, Az Európai Parlament 2013. szeptember 12-i állásfoglalása az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiájáról: nyílt, megbízható és biztonságos kibertér (2013/2606(RSP)). A., 8., 9. pontok.

⁴⁷ *Az Európai Unió Kiberbiztonsági Politikájának Keretrendszere*. 2–3. o., 11. o. <https://ccdcoe.org/uploads/2018/11/EU-141118-EUCyberDefencePolicyFrame-2.pdf>.

a szolgáltatókkal való együttműködés javítása.⁴⁸ Ugyanebben az évben fogadták el a GDPR-t, amely rendelet célja egy olyan szabályrendszer kialakítása volt, amely biztosítja, hogy a természetes személyek maguk rendelkezheszenek személyes adataikkal, illetve ezek a személyes adatok fokozott védelemben részesüljenek.⁴⁹ A következő évben már felvetették egy közös kiberbiztonsági akcióterv megalkotását, valamint ugyanezen év őszén a tagállamok megerősítették együttműködésüket a kibertámadásokkal szembeni küzdelem kapcsán. A megerősített együttműködés keretén belül létrehoztak egy kiberbiztonsági szakemberekből álló számítógépes veszélyhelyzeteket elhárító csoportot, melynek feladata az uniós intézmények elleni kibertámadásokkal szembeni védelem és megfelelő válaszadás biztosítása.⁵⁰

2018-ban amellet, hogy a Tanács és a Parlament között megkezdődtek az egyeztetések a kiberbiztonsági jogszabályról, a Tanács aktualizálta a kiberbiztonság szakpolitikájának kereteit. Az Uniós kibervédelmi szakpolitikai kereten belül is említésre került a polgári vonatkozású kiberbiztonság javítása a polgári és katonai együttműködés részeként.⁵¹ Az ezt követő évben a tagállamok

⁴⁸ Az Európai Unió Tanácsának sajtóközleménye a kibertérben elkövetett bűncselekmények elleni küzdelemről, <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2016/06/09/criminal-activities-cyberspace/>.

⁴⁹ Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2016/679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), (7) preambulumbekzdés.

⁵⁰ Sajtóközlemény az uniós intézmények megerősített együttműködéséről, <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/12/20/cybersecurity-eu-institutions-strengthen-cooperation-to-counter-cyber-attacks/>.

⁵¹ Az Uniós kibervédelmi szakpolitikai keret (2018. évi naprakésszé tett változat) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14413-2018-INIT/hu/pdf> 15.

elfogadták azt a kiberbiztonsági jogszabályt, amely egyrészről lehetővé tette az internethez kapcsolódó eszközök kiberbiztonsági tanúsítási rendszerének kialakítását, másrészről pedig az ENISA-t egy állandó kiberbiztonsági uniós ügynökséggé alakította át,⁵² melynek legfőbb feladata az uniós jog hatékony implementálásának elősegítése, valamint a kiber reziliencia növelése.⁵³

Az EU Kiberbiztonsági Stratégiája (2019) első mondata úgy fogalmaz, hogy a kiberbiztonság az Európai Unió biztonságának részét képezi, azaz már a közös biztonságpolitikának részeként értelmezi a kiberbiztonság megteremtését. Hangsúlyozza, hogy a kibertér korlátozása nemcsak sérti a globális és nyitott kiberteret, de többek között az alapvető jogok és jogállamiság ellen is hatnak. A hibrid fenyegetések a dezinformációs kampányokat és kibertámadásokat kombinálják, amelyek egyfelől fizikai károkat okozhatnak, másfelől pedig a személyes adatok eltulajdonításához vezethetnek.⁵⁴

2020-tól részben a Covid-19 világjárvány káros következményeinek helyreállítása érdekében állapított meg következtetéseket a Tanács Európa digitális jövőjével kapcsolatban. A következtetések között kitértek többek között a tagállamok és uniós intézmények közötti még szorosabb együttműködésre a kiberbiztonság területén, a felhasználók bizalmának növelése

⁵² *Sajtóközlemény a közös kiberbiztonsági jogszabály támogatásáról*, <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2018/12/19/eu-to-become-more-cyber-proof-as-council-backs-deal-on-common-certification-and-beefed-up-agency/>.

⁵³ *Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council on ENISA, the „EU Cybersecurity Agency”, and repealing Regulation (EU) 526/2013, and on Information and Communication Technology cybersecurity certification (Cybersecurity Act)*, (14) preambulumbekkezdés.

⁵⁴ *Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. Az EU kiberbiztonsági stratégiája a digitális évtizedre*, 1-2. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0018>.

érdekében minimumkövetelmények bevezetésére, valamint az uniós polgárok ellenállóképességének növelésére digitális készségfejlesztési programokon keresztül.⁵⁵ Ugyancsak döntően a pandémia hatására fogadott el következtetéseket a Tanács a hibrid fenyegetések, ezen belül is a dezinformációval szembeni küzdelemmel kapcsolatban. A következtetések egy része alapvetően nemzetbiztonsági jellegű ajánlásokat, megállapításokat tartalmaz – természetesen figyelembe véve a nemzetbiztonsági szabályok megalkotásának tagállami kizárólagosságát – ám a kiegészítő jellegű erőfeszítések tekintetében említést tett a médiaműveltség és a polgárok tájékozottságának növelésével kapcsolatban.⁵⁶

Ugyanezen évben fogalmazta meg közleményét az Európai Bizottság a dezinformációs akciótervvvel kapcsolatban, A közleményben hangsúlyozták, hogy a dezinformáció a demokratikus eljárásokra is veszélyt jelentenek, hiszen társadalmi vitákat szítanak, növelik a társadalmi megosztottságot és ezáltal közvetetten beavatkoznak a demokratikus döntéshozatalba. Emellett kiemelték, hogy a közösségi média fontos szerepet tölt be a dezinformáció terjesztésében, amely általában deepfake, hivatalos dokumentumok hamisításával és botok, valamint trollok bevetésével történik.⁵⁷

⁵⁵ *Európa digitális jövőjének alakítása – A Tanács következtetései*, 11–12. o. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8711-2020-INIT/hu/pdf>.

⁵⁶ *A reziliencia megerősítésére és a hibrid fenyegetések elleni küzdelemre irányuló kiegészítő jellegű erőfeszítések. A Tanács következtetései* (2019. december 10.), 9. o. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14972-2019-INIT/hu/pdf>.

⁵⁷ *Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Action Plan against Disinformation*, 1–4. o. https://commission.europa.eu/document/download/b654235c-f5f1-452d-8a8c-367e603af841_en?filename=eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf.

Szintén következtetéseket fogadott el a Tanács a kiberbiztonsági stratégiával kapcsolatban, amelyek között ismét kiemelésre került a köztájékoztatottság javítása, valamint a kiberhigiénia előmozdítása.⁵⁸

2022-ben hozta nyilvánosságra az Európai Bizottság a digitális elemeket tartalmazó termékekre vonatkozó horizontális kiberbiztonsági követelményekről és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról szóló rendelettervezetet, ismertebb nevén a Kiberreziliencia Rendeletet (Cyber Resilience Act, továbbiakban: Rendelet). A rendeletben több célt is meghatároztak, így annak biztosítását, hogy az egyes digitális elemeket tartalmazó termékek biztonságának szavatolása már a tervezési szakaszban kiemelt fontosságú legyen, valamint ezen termékek biztonsági átláthatóságainak fokozását ezzel elősegítve a fogyasztók bizalmának növelését.⁵⁹ Ez magában foglalja, hogy a gyártónak kiberbiztonsági kockázatértékelést kell csatolnia a műszaki dokumentációhoz, ugyanígy a termék jellegével és kiberbiztonsági kockázatával arányosan, folyamatosan dokumentálnia kell a tudomására jutott sebezhetőségeket és azokat a releváns információkat, amelyek esetében aktualizálni kell a termék kockázatértékelését.⁶⁰ A biztonság megteremtése érdekében, amennyiben a gyártó észleli a sebezhetőség aktív kihasználtságát, úgy azt haladéktalanul be kell jelentenie az ENISA-nak, amely haladéktalanul tájékoztatja a tagállamok erre kijelölt szerveit, valamint a piacfelügyeleti

⁵⁸ *Tervezet – A Tanács következtetései a digitális évtizedre vonatkozó uniós kiberbiztonsági stratégiáról*, 6. o. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6722-2021-INIT/hu/pdf>.

⁵⁹ *Javaslat az Európai Parlament és Tanács rendelete a digitális elemeket tartalmazó termékekre vonatkozó horizontális kiberbiztonsági követelményekről és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról*, Indokolás 1–2. o.

⁶⁰ *Javaslat az Európai Parlament és Tanács rendelete a digitális elemeket tartalmazó termékekre vonatkozó horizontális kiberbiztonsági követelményekről és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról*, 10. cikk.

hatóságot.⁶¹ Nem csak a gyártókra, de az importőrökre és forgalmazókra is fokozott ellenőrzési kötelezettségeket határoznak meg. Emellett a Rendelet mellékletei többek között tartalmazzák az alapvető kiberbiztonsági követelményeket, a felhasználói tájékoztatást, használati útmutatót, valamint a digitális elemeket tartalmazó kritikus termékeket.

Az elmúlt évben a Tanács az Európai Unió kibervédelmi politikájával kapcsolatban kialakított következtetései leginkább az együttműködés további növelését célozták. Ezen belül több helyen is utaltak az ellenállóképesség növelésére a társadalommal való együttműködés és képességek fejlesztése útján.⁶²

Ebben a körben fontos említést tenni arról a rendeletcsomagról, amely az elmúlt két évben fokozatosan lépett hatályba. A rendeletcsomag tartalmazza egyfelől a digitális piacokról szóló jogszabályt (Digital Markets Act), amely a tisztességes és nyitott piacok elősegítése érdekében elsősorban versenyjogi szabályokat tartalmaz.⁶³ A tanulmány szempontjából ugyanakkor sokkal nagyobb jelentőséggel bír a digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (Digital Services Act), amelynek lényeges rendelkezései 2024. február 17-én léptek hatályba. Ez a jogszabály alapjaiban változtatja meg a közvetítő szolgáltatások felelősségét az általuk közzétett, tárolt, továbbított jogellenes tartalmak vonatkozásában, emellett szigorú szabályokat határoz meg az óriásplatformok

⁶¹ *Javaslat az Európai Parlament és Tanács rendelete a digitális elemeket tartalmazó termékekre vonatkozó horizontális kiberbiztonsági követelményekről és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról*, 11. cikk.

⁶² *Az Európai Unió Tanácsának következtetései az Európai Unió Kibervédelmi Politikájával kapcsolatban*, 3–4. o. <https://www.consilium.europa.eu/media/64526/st09618-en23.pdf>.

⁶³ *Az Európai Bizottság hivatalos oldala. A digitális piacokról szóló jogszabály: a tisztességes és nyitott digitális piacokért*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_hu.

tekintetében annak érdekében, hogy egy kiszámítható és biztonságos online környezet kialakítását segítse elő.⁶⁴

A polgárok kiberrezilienciájának növelése érdekében az EU két akcióttervet is elfogadott az elmúlt években. Az első akciótterv három prioritást tartalmazott, így 1) a digitális technológia tanításra és tanulásra használata, 2) a digitális kompetenciák és képességek növelése, 3) az oktatás fejlesztése adatelemzés és előrejelzés révén.⁶⁵ Ezt az akcióttervet követte a 2021 és 2027 közötti Digitális Oktatási Akciótterv (Digital Education Action Plan), amely két fő prioritásként határozta meg 1) egy nagy teljesítményű digitális oktatási ökoszisztéma kialakítását, valamint 2) a digitális készségek és kompetenciák fejlesztését a digitális átalakulás érdekében. A prioritások elérésére több cselekvési programot is meghatároztak, így többek között a tagállamok közötti diskurzus elősegítését az oktatással és képességekkel kapcsolatban, ajánlások megfogalmazását az alap- és középfokú oktatásban való tanulási szemléletváltásokhoz, valamint közös iránymutatások kialakítását tanárok és oktatók számára a digitális írástudás és a dezinformáció elleni küzdelem érdekében.⁶⁶

Az akciótterveken túl konkrét programokkal is találkozhatunk az ENISA kezdeményezésében. Az ún. European Cyber Security Month (ECSM) egy olyan éves kampány, amelynek célja, hogy az EU polgárok és szervezetek között népszerűsítse a kiberbiztonságot naprakész online biztonsági információkkal, valamint jogalkorlatok megosztásával. A program során minden év októberében

⁶⁴ *Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról és a 2000/31/EK irányelvről módosításáról* (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet), Preambulumbekendések.

⁶⁵ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan*, 4.

⁶⁶ *Digital Education Action Plan (2021–2027)*, <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

Európa szerte különféle online és offline programokkal népszerűsítik a digitális biztonságot és kiberhigiénéjét.⁶⁷ A program keretén belül folyamatosan elérhető oktatási modulok is az érdeklődők rendelkezésére állnak, amelyek segítséget nyújtanak jelszómenedzsment, adatmentéssel, biztonsági beállításokkal, valamint a social engineeringgel szemben való védelem kialakításában.⁶⁸

Összegzés

Az Európai Unió 2010-től kezdve nagy hangsúlyt fektet a kiberbiztonság biztosítására nem csupán a hálózatbiztonság szempontjából, de az uniós polgárok kiberhigiénéjének tekintetében egyaránt. Habár a magánszemélyeket korábban nem tekintették fontos tényezőnek a kiberfenyegetések szempontjából, az elmúlt évtized történései (így például a francia sárgamellényes tüntetés) rámutatott arra, hogy egyfelől a kiberfenyegetések a magánszemélyeken keresztül is képesek hatást gyakorolni az államok demokratikus működésére, másfelől pedig sérthetik a polgárok személyét és vagyonát is. Ezek a biztonsági törekvések közvetve és közvetlenül is tetten érhetők az elmúlt időszak jogalkotásában, valamint akciótervek kialakításában.

Mivel a korábban már említett Digitális Oktatási Akcióterv egy hosszabb időszakot ölel fel, így a következő években is várhatóak olyan oktatási és ismeretterjesztő programok, amelyek segítik a polgárok tudatosságának növelését és egy lépéssel közelebb visznek minket egy biztonságos és kiszámítható kibertérhez.

⁶⁷ Az ENISA hivatalos oldala a European Cybersecurity Month programról. <https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-education/awareness-campaigns/european-cyber-security-month>.

⁶⁸ A European Cybersecurity Month hivatalos weboldala. <https://cybersecuritymonth.eu/get-cyber-skilled/education-modules>.

FÓRUM

Till Szabolcs

A negyedik István – szubjektív emlékek egy könyv és egy konferencia margójára

Kukorelli István Professzor Úrnak, a példát adó Bibó kollégiumi mentornak, az Alkotmányjogi TDK lelkének és a doktori témavezetőnek, aki először bízta meg vitavezetési feladatokkal és fordította a későbbi Pro Scientia díjas figyelmét a közjogi kutatások felé.



(Fotó: PPKE)

A Különleges jogrendi szabályozás magyarországi reformja és elsődleges tapasztalatai című konferencia¹ „meglepetésvendége” Kukorelli István Professzor Úr volt, aki elvállalta a felvezetést és

¹ https://hadijog.hu/jogrend_konferencia/.

az alkotmányjogi szekció moderálását. A *Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság* honlapján a konferencia összefoglalója az alábbi felütéssel indul:

„[a] gondolatébresztő 2017. évi konferencia helyszínén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem impozáns Szent II. János Pál Pápa termében (Díszterem) került sor a Magyar Katonai Jogi Társaság, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nemzeti Közszerológiai Egyetem közös programjaként meghirdetett különleges jogrendi konferenciára. A három szekcióban megszervezett konferencián a szervezők képviselőin túl az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a győri Széchenyi István Egyetem kutatói vettek részt...”²

A Chatham House Rule szerint meghirdetett konferencia célja *de lege ferenda* szemléletű vita volt, de éppen e szervezési elv akadályozza a jelen sorok szerzőjét abban, hogy Kukorelli Tanár Úr „rendezett alkotmányos rendezetlenségként” jellemzett különleges jogrenddel összefüggő gondolatait megörökíthesse. E szabály alkalmazása nélkül ugyanakkor valószínűleg nem jöhetett volna létre a hat egyetem mellett az Alkotmánybíróság, Szeged-Csanád Vármegye, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, valamint a Védelmi Igazgatási Hivatal képviselőinek kutatási érveit ütköztető esemény a többszöri Alkotmány- majd Alaptörvény-módosítást eredményező témában, az elhúzódó veszélyhelyzeti szabályozás hatálya alatt.

A rendezvény konklúziója szerint szükség van az aktuális politikai értelmezések által jellemzett témák mögött is a jogi szakmai szintű, tudományos igényű érvek és ellenérvek ütköztetésére, a fókuszált és kulturált hangvételű vitára, egymás eltérő szempontrendszerének a publikációknál mélyebb megismerésére.

² <https://hadijog.hu/wp-content/uploads/2024/06/2024.06.21.-PPKE-osszefoglalo.pdf>.

E dialógus-igény élő szimbóluma Tanár Úr, aki *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép* címmel írt és szerkesztett kötetében³ három, mai fogalmaink szerint különleges jogrend-közeli körülmények között meghatározó elméleti és gyakorlati örökséget hátra hagyó példaképe – Szent István király, Széchenyi István és Bibó István – példája nyomán állítja elének az aktív hazafiság közjogi hagyományokba is beépült emlékképeit.

Jelen sorok szerzője a három példázat közül – volt szakkollégistaként – elsődlegesen a Bibó-hagyomány által érintett, aki örzi *A szabadság szerető ember politikai tízparancsolata* Tanár Úrtól kapott példányát és büszke a közös egyetemi tapasztalatok megélésére.⁴ A soproni Széchenyi István Gimnázium volt diákja számára, aki a nagycenki családi mauzóleumban 1984 őszén tett fogadalmat, – zalaegerszegi sorkatonai kitérőt követően – 1989-ben már HM-ösztöndíjasként Budapestre költözve a Szent István király-hagyomány „*Kard által vész, ki kardot ragad...*” dilemmája vált a kutatói *ars poetica* részévé.

Két HM ösztöndíjas került 1990 telén a Karikás Katonai Kollégiumból a Bibóba, majd később a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság kutató-közösségébe: Soós László barátunk az idei konferenciát azonban már nem érhetette meg: a Covid első időszakában elvesztettük.⁵ Emlékének is adóztunk a Társaság tisztségviselőiként februárban a Szakkollégiumban, amikor – a júniusi konferenciára felkészülés jegyében – a bevezető előadásokat követően kötetlen formában órákon keresztül vitatkoztunk a mai közjogi műhely érdeklődő hallgatóival. Kádár

³ KUKORELLI István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép*, Méry Ratio, 2021.

⁴ KUKORELLI: i. m. 41.

⁵ CSIHA Gábor: Bajtársi emlékezés, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/4. 157–159. o. https://epa.oszk.hu/02500/02511/00015/pdf/EPA02511_katonai_jogi_szemle_2020_4_157-159.pdf.

Tábornok Úrral gyűjtöttük a kérdéseket, amelyek köré a konferencia paneljei szerkeszthetők voltak, az felismerve időkorlát többszintű jelentőségét a folyamatosan változó karakterű vizsgálati tárgy mellett.

Bár Tanár Úr kutatási területe nem a haza katonai védelme, illetve a békétől eltérő szabályozások joga, a sors azonban úgy hozta, hogy iskola-teremtő munkássága alkotmánybíróági mérföldköveket is eredményezett, és – a jelen sorok szerzőjén túl – a Társaság és a Szemle szerkesztőségének két győri tagja, Farkas Ádám és Kelemen Roland kutatásai szempontjából is meghatározónak bizonyult.

Talán szimbolikus, hogy egy 2015 februári műhelyvita során, amely Ádám védelmi és biztonsági rendszerre kiterjesztő tematizálásának fordulópontja is volt, Tanár Úr témavezetőként érvelt a tartalmi összefüggések mellett, Kádár Tábornok Úr a terjedelmi probléma megoldását a leválaszthatóságban látta, a jelen sorok szerzője viszont inkább vállalta a teljes anyag terjedelmi szűkítését a tematika leválasztása helyett. Tanár Úr, Ádám, Tábornok Úr és a szerző ezen a politikatudományi doktori vitán volt először vitapartner a júniusi konferenciát megelőzően a különleges jogrendi problematika egyik aspektusában. A védelmi és biztonsági reform Ádám és Tábornok Úr koncepciója szerint alakult: e cikk szerzője a szabályozási folyamatot honvédelmi oldalról, a védelmi és biztonsági reform eredményének működtetési fázisát viszont már a védelmi és biztonsági igazgatás központi szerve irányából tapasztalta meg. Ádám útja fordított lett.

Tanár Úrnak viszont nem a 2015 februári alkalom volt az első találkozása a különleges jogrend versus honvédelem leválaszthatósági dilemmával, mivel alkotmánybírói működésének legalább két eleme szorosan kapcsolódik hozzá.

Ő volt az előadó alkotmánybíró a 102/E/1998. *AB határozat*⁶ esetében, amely arra a kérdésre adott választ, hogy – az első rendszerváltozást követő honvédelmi törvény kétharmados határidőtűzést tartalmazó eleme folytán, de hatályon kívül helyező rendelkezésének hiányában – ténylegesen megvalósult-e alkotmányos mulasztás az időlegességi célú szabályozás hatánapjának letelte után. Logikailag a mulasztás vonatkozásában két válasz lett volna adható: a kétharmados törvény alkotmányos jelentőségének értékelése folytán megállapítható lett volna a mulasztás, vagy az alkotmányos elvárás szempontjából a törvényi minőségű követelmény mellőzése is. Ezt a kérdést az időközi szabályozás oldotta fel: nem kellett érdemi választ adnia a testületnek, mert a 2004-es honvédelmi törvény a „minősített időszak” fejezetet már véglegesként rögzítette.

A határozat utóhatása szempontjából ugyanakkor érdemi jelentőséget nyert a szabályozási tárgy(ak) rögzítése vonatkozásában az indokolás 2.3. pontjának második bekezdése:

„Az Országgyűlés az Alkotmány 19/D. §-ának és a 19/E. § (3) bekezdésének végrehajtására szolgáló rendelkezéseket egy törvényen belül, a honvédelemre és a Magyar Honvédségre vonatkozó alapvető szabályok között helyezte el. Ez a konstrukció az Alkotmány és az alkotmánybírószági gyakorlat alapján nem kifogásolható, mivel a szabályozási tárgykör indokolhatóvá teszi a törvényalkotók megoldását. A szoros tartalmi összefüggés megmutatkozik az Alkotmánynak A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek című VIII. fejezetében lévő rendelkezéseiben is. A 40/B. § (2) bekezdése kimondja, hogy a Magyar Honvédséget – egyebek mellett – „az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett szükségállapot idején lehet felhasználni, akkor, ha a rendőrség alkalmazása nem elegendő”. A 40/B. § (3) bekezdése

⁶ <https://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1D12A908CF0D134B-C1257ADA00525FFB?OpenDocument>.

pedig a Magyar Honvédség irányítására jogosult szervek között sorolja fel a Honvédelmi Tanácsot.”

Elvonatkoztatva a konkrét hivatkozások Alkotmányhoz kötődésétől: a döntés abban a szegmensben tematizálta a későbbi vitákat, hogy a különleges jogrendi szabályozás tárgya leválasztható-e a honvédelemről, vagy annak fogalmilag része. A megengedő válasz nélkül már a *katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvénybe* sem kerülhetett volna a veszélyhelyzeti szabályozási rész, nem is beszélve a védelmi és biztonsági reform válságkezelési fókuszára épített különleges jogrendi fejezetre a *védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvényben*, az új honvédelmi törvény⁷ címére is visszahatva.

A döntés paradoxonja ugyanakkor, hogy – a mind a mai napig ható szektorális és intézményi vitákon túl – a gyors kormányzati válaszok felülvizsgálatát eredményező különleges jogrendi tematika első alkotmányossági elbírálása során a konszenzusos döntés kialakítása – a 2007. június 11-i dátumára tekintettel, összevetve az eredeti beadványi időpontot tükröző 1998-as számozással – mintegy kilenc évet vett igénybe, vélelmezhetően az érvek és ellenérvek folyamatosan változó testületi elfogadottságára is utalva a konszenzus eredendő időigényén túl.

A kihirdetett veszélyhelyzetek hatálya alatt ugyanakkor az Alkotmánybíróság számára csaknem valós idejű feladatot jelent az egyes korlátozó intézkedések szükségességi és arányossági mérlegelése. E folyamat – nem érintve a veszélyhelyzet meghosszabbíthatóságának alapkérdését – végső soron a kihirdetést megalapozó tényállás okának és az élet minősített veszélyeztetettségének összevetése alapján a különleges jogrendi értékelési szerepek és keretek rendszerszintű értékeléséig konkludált. A megváltozott alaptörvényi feltételrendszerre tekintettel a Covid-precedensekről

⁷ *A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény.*

való leválás lehetőségét is megteremtette a testület a 3004/2024. (I. 12.) AB határozattól kezdődően, túllépve az alkotmányos értelmezési tartomány követelményeinek megállapítására épített gyakorlatán.⁸

A felgyorsult, biztonsági kihívásokkal terhelt világban az ezek kezelésére hivatott békeidőszaki válságkezeléssel és különleges jogrendi feltételekkel, illetve a védelmi és biztonsági kötelezettségek mérlegelésével összefüggésben is megfontolandóak ezért azok a szempontok, amelyek a sorkatonasárról szóló népszavazás megengedhetősége vonatkozásában különvélemény rögzítésére sarkallták az 50/2001. (XI. 29.) AB határozatban a konszenzus-orientált alkotmánybíró, aki akkoriban a trendeket és szempontokat a katonajogászok éves továbbképzésén is megosztotta:

„Az állampolgárokat terhelő egyes kötelezettségek – esetleges – alkotmánybeli megjelenítése elsősorban arra szolgál, hogy az így nevesített kötelezettség létjogosultsága (szükségessége) alkotmányos szempontból megkérdőjelezhetetlen legyen, és így a törvényhozó a kötelezettség végrehajtása érdekében az alapvető jogok – arányos mértékű – korlátozását rendelhesse el. (...)

⁸ Az értékelés vonatkozásában vedd össze: és TILL Szabolcs: Különleges jogrend 2020–2023, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság 2022. 54–96. és TILL Szabolcs Péter: A védelmi és biztonsági szabályozási reform különleges jogrendi működési tapasztalatai, az alkotmányos szintű szabályozás fejlesztésének lehetséges irányai, *Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok*, 2024/3. 9–12. https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2024_3_TILL%20Szabolcs%20P%C3%A9ter_A%20v%C3%A9delmi%20%C3%A9s%20biztons%C3%A1gi%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20reform%20k%C3%BCl%C3%B6nleges%20jogrendi%20m%C5%B1k%C3%B6rd%C3%A9si%20tapasztalatai%5EJ%20az%20alkotm%C3%A1nyos%20szint%C5%B1%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20lehets%C3%A9ges%20ir%C3%A1nyai.pdf.

A Magyar Köztársaságban a normatív rend stabilitását két intézménynek kell biztosítania akár a törvényhozással, akár a népszavazás intézményével szemben is. Az egyik az Alkotmány, amelynek szilárdságát ma kizárólag a megváltoztatására irányuló – a 24. § (3) bekezdésében található – speciális szabályok biztosítják. A másik maga az Alkotmánybíróság, amely kizárólag alkotmányjogi érvek alapján hozhat döntést. Az Alkotmánybíróság határozata alkotmányjogi értelemben „végleges”, de még az sem örök érvényű, hiszen a későbbi ítélkezési gyakorlat vagy a desuetudo leronthatja, az Alkotmány módosítása pedig felülírhatja. [Vö.: 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88., 99.] Mindebből következően – álláspontom szerint – a sorkatonai szolgálat „megszüntetésére” irányuló kérdés nem tekinthető végleges döntésre irányuló kérdésnek.”⁹

Kedves Tanár Úr, tisztelt Professzor Úr!

Köszönjük a különleges jogrendi konferencia megnyitását és az első szekció vitavezetését, valamint az életre szóló alkotmányossági és állampolgári létre irányuló tanításait – az Istvánok példái és az életművének tanúságtételei alapján egyaránt!

⁹ Kukorelli István alkotmánybíró 50/2001. (XI. 29.) AB határozathoz fűzött különvéleménye a 7/2001. (VIII. 21.) OVB határozat ellen benyújtott kifogás tárgyában, <https://jogkodex.hu/doc/4040943>. A szerző kiemelései az *Alapvető jogok és kötelességek viszonya*, illetve a *Végleges döntések egy alkotmányos demokráciában* alcímekből.

Szerzőink

Dr. Görbe Boldizsár LL.M. , MH. Kibervédelmi Parancsnokság, jogász, a MKJHT tagja

Szing Annamária Széchenyi István Egyetem, joghallgató

Dr. Csiha Gábor ezredes, Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség osztályvezető katonai ügyész, a MKJHT tagja

Réti Zsófia Széchenyi István Egyetem, joghallgató

Dr. Till Szabolcs PhD. ezredes, Védelmi Igazgatási Hivatal vezető főtanácsos, a MKJHT titkára

Szerzői útmutató

A Katonai Jogi és Hadijogi Szemle magyar nyelven beküldött, az e folyóiratot kiadó Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság által művelt tudományos vagy szakmai területhez kapcsolódó – az alábbi formai követelményekhez illeszkedő – kéziratokat (tanulmányokat, recenziókat) fogad be.

Általános feltételek

A kéziratok terjedelme tudományos közlemény esetében legálább 20.000 karakter (fél ív) lehet, és nem haladhatja meg a 80.000 karaktert (2 ív). Könyvismertetés vagy tudományos értékű hozzászólás nem haladhatja meg a 20.000 karaktert.

A kézirat megküldésekor a szerző kilétét úgy kell feltüntetni, ahogyan azt a szerző a folyóiratban megjelentetni szeretné.

A fő szöveget, a címet, a fejezetcímek és az alcímek times new roman betűtípussal és 12-es betűmérettel kérjük formázni. A fő szöveg esetében kérjük a szimpla sorközt és a sorkizárt beállítást alkalmazni. A címet, a fejezetcímet, alfejezet címet követően kérjük kizárólag egy sorköz (enter leütése) szerepeljen. Kerülni kell a behúzásokat, tabulátorokat, térközöket és egyéb formázásokat.

Kiemelések a szövegben és lábjegyzetben kizárólag dőlt betűvel lehetségeseket, kérjük kerülni a ritkítás, az aláhúzás, a vastag betű stb. használatát.

A táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást hivatkozva, képaláírással ellátva kell feltüntetni. Táblázatok esetében kérjük, hogy a maximális méret egy B5-ös oldalt ne haladja meg.

A szöveg tagolása decimális számozással jelölt fejezetcímekkel (például 1.), illetve alcímekkel lehetséges (például: 1.1.1.). Kérjük az automatikus számozás mellőzését. Maximális háromszintű tagolást (például: 3.4.1.) kérünk alkalmazni.

Felsorolások esetében elsődlegesen decimális jelölést alkalmazunk, ahol kérjük szintén a maximális három szint betartását.

Hivatkozások

A hivatkozásokat lábjegyzetben kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetében pontosvessző használatával. A lábjegyzetbe a fő szövegben idézett vagy ott felhasznált forrásokat kell hivatkozni. Kérjük kerülni a végjegyzetet vagy a szövegben történő hivatkozást. A lábjegyzetben egy műre történő első hivatkozás esetében az összes bibliográfiai adatot fel kell tüntetni. A későbbi hivatkozások esetén elég az i. m. használata (pl. MEZEY: i. m. 23. o.). Ha ugyanazon szerzőtől több művet is idézünk akkor az i. m. után zárójelben tüntessük fel a művek kiadási évét [pl. MEZEY: i. m. (2003) 23. o.]. Ugyanazon szerzőtől, azonos évben megjelent műveinek ismételt idézése esetén abc jelölést kérjük alkalmazni a hivatkozás sorrendjében [pl. Mezey: i. m. (2003a) 23. o.]. Lábjegyzet esetében fontos hangsúlyozni, hogy az minden esetben mondatnak minősül, így mindig nagybetűvel kezdődik és ponttal zárul. Sem a szövegben, sem a lábjegyzetben nem kell feltüntetni az idézett mű szerzőjének titulását (vagyis a dr. rövidítést sem).

Hivatkozások módszerei

a) könyvek

FERDINANDY Gejza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, Franklin-Társulat magyar irod. intézet és nyomda, 1906. 45. o.

b) gyűjteményes művek

Hans Kelsen: Ki legyen az alkotmány őre?, In: Takács Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2003. 289–332. o.

c) folyóiratcikkek

Patyi András: Hatáskör és eljárás a magyar közigazgatási bíráskodás történeti modelljében, *Magyar Közigazgatás*, 2001/11. 655–667. o.

d) elektronikus források

Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtójogi szabályok annotált gyűjteménye 1848–1989*, <http://mtmi.hu/> (letöltés ideje:)

e) jogszabályok

A független magyar felelős ministerium alakításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk.

f) országgyűlési napló és irományok

Pulszky Ágost a közigazgatási bíróságról szóló törvényjavaslatot megvitató bizottság képviselőházi előadója ismertette a bizottság álláspontját a képviselőház előtt, *Képviselőházi napló*, 1892. XXXIII. kötet, 1896. május 11. – június 30., 624. ülésnap.

Lukács László miniszterelnök indokolása a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvényjavaslathoz, *Képviselőházi irományok*, 1910. XXII. kötet, 633. számú iromány.

Szerkesztőség a formai kritériumoktól eltérő kéziratokat visszaküldi a szerzőnek javítás céljából.